

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií, Katedra západoevropských studií

Martina Hátleová

**Francouzské a nizozemské referendum o
evropské ústavní smlouvě a problematika
evropských referend**

Diplomová práce

Praha 2009

Autor práce: **Martina Hátleová**

Vedoucí práce: **PhDr. Michel Perottino, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2009

Hodnocení:

Bibliografický záznam

HÁTLEOVÁ, Martina. *Francouzské a nizozemské referendum o evropské ústavní smlouvě a problematika evropských referend.* Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2009. 136 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Michel Perottino, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce „Francouzské a nizozemské referendum o evropské ústavní smlouvě a problematika evropských referend“ pojednává o těchto dvou referendech z roku 2005. Tato práce zkoumá nejen tyto dvě zmíněná referenda, jejich aktéry, kampaň a volební výsledky, ale věnuje se i evropským referendům obecně a jejich možným nevýhodám.

Před samotnou analýzou předreferendní kampaně a volebních výsledků se tato práce věnuje užití a tradici referend ve Francii a v Nizozemsku. Rovněž zkoumá, jak došlo k uspořádání referenda o evropské ústavní smlouvě v těchto zemích. Samostatná kapitola je věnována aktérům referend, u kterých je posuzován jejich vztah k evropské integraci a především jejich postoj k ústavní smlouvě. Tato práce dále analyzuje předreferendní kampaň z hlediska její délky a obsahu. Výsledky referend jsou posléze vyhodnoceny z geografického, sociálního a stranického hlediska. Hlavní pozornost je věnovaná motivacím záporného hlasování.

Tato práce dále ověřuje obecné nevýhody referend a to, zda se objevily ve francouzském a nizozemském případě. Činí tak na základě analýzy předreferendních kampaní a rozboru volebních výsledků a motivací k zápornému hlasování.

Annotation

The diploma thesis „The French and Dutch referenda on the European Constitutional Treaty and the dilemma of European referenda” deals with those two referendums, which took place in 2005. This thesis not only examines the above mentioned referendums, their main players, campaign and results, but it also deals with European referendums in general and their possible disadvantages.

Before the actual analysis of the pre-referendum campaign and the analysis of the results, this thesis considers the use and tradition of referendums in France and in the Netherlands. It also addresses the question of why the referendums were held in these countries. One chapter is devoted to the players of the referendums and their attitude towards the European integration and especially their attitude towards the Constitutional Treaty. This

thesis further analyses the pre-referendum campaigns in terms of their length and content. The results of the referendums are examined from the geographical, social and political party affiliation point of view. Attention is drawn to the motivations behind the “no” votes.

This thesis further examines whether the general disadvantages of European referendums were present in the French and Dutch cases. This examination is done on the basis of the analysis of the pre-referendum campaigns and the analysis of the results and motivations of the “no” votes.

Klíčová slova

Evropská referenda, Evropská ústavní smlouva, Francie, Nizozemsko, aktéři referend, předreferendní kampaně, volební výsledky, motivace záporného hlasování, obecné nevýhody referend

Keywords

European referendum, European Constitutional Treaty, France, the Netherlands, referendum players, pre-referendum campaigns, results, motivations of the „no“ notes, general disadvantages of referendums

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne

Martina Hátleová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Michel Perottinovi, Ph.D za konzultaci a cenné připomínky k této diplomové práci.

Obsah

ÚVOD	9
1. Teorie evropských referend	14
1.1 Definice pojmů	14
1.2 Historie a kategorie evropských referend	14
1.3 Význam evropských referend a jejich možné nevýhody	19
2. Rozhodnutí o konání referend ve Francii a v Nizozemsku	22
2.1 Tradice a užití referend	23
2.2 Rozhodnutí o uspořádání referend	25
3. Postoje hlavních aktérů k evropské ústavní smlouvě	32
3.1 Politických aktérů	32
3.1.1 Vládní strany podporující přijetí smlouvy	33
3.1.2 Vládní strany odmítající smlouvu	35
3.1.3 Opoziční strany podporující přijetí smlouvy	35
3.1.4 Opoziční strany odmítající smlouvu	37
3.1.5 Mítoparlamentní opozice smlouvy	40
3.2 Občanská společnost, zájmové skupiny a lobisté	41
3.3 Média a průzkumy veřejného mínění	43
3.3.1 Média	44
3.3.2 Vývoj postojů k evropské ústavní smlouvě podle průzkumů veřejného mínění	44
4. Kampaně	48
4.1 Analýza délky a intenzity francouzské a nizozemské kampaně	48
4.2 Obsah francouzské a nizozemské kampaně	49
4.2.1 Samotný text evropské ústavní smlouvy	50
4.2.2 Unijní rozpočet	51
4.2.3 Společná měna	52
4.2.4 Rozšíření a rozšiřování Unie	53
4.2.5 Otázka vstupu Turecka do EU	54
4.2.6 Slabé stránky kampaní	56
4.3 Ověření nevýhod referend prostřednictvím analýzy obsahu kampaně	60
4.3.1 Témata mimo předložený návrh	61
4.3.2 Protestní hlasování	62
4.3.3 Vznik koalic protivníků	63
4.3.4 Referendum jako fórum pro šíření idejí extrémistických hnutí	64
4.3.5 Návrhy alternativ jako motivace k zápornému hlasování	65
4.3.6 Kvalitní kampaně a voličská kompetentnost	65
5. Analýza výsledků hlasování ve Francii a v Nizozemsku	67
5.1 Výsledky hlasování	67
5.1.1 Volební účast	67
5.1.2 Volební výsledky	68
5.1.3 Geografie hlasování	68
5.1.4 Výsledky hlasování z hlediska sociální struktury	71
5.1.5 Výsledky hlasování v kontextu stranické příslušnosti	72
5.2 Motivace hlasování	74
5.3 K teorii a praxi voličského hlasování v evropských referendech	81
5.4 Ověření nevýhod referend prostřednictvím analýzy voličských motivací k zápornému hlasování	84
5.4.1 Témata mimo předložený návrh	84

5.4.2	Protestní hlasování.....	85
5.4.3	Voličská kompetentnost	86
5.4.4	Návrhy alternativ jako motivace k zápornému hlasování	87
5.4.5	Hrozba rozhodnutí malým procentem voličů	87
	ZÁVĚR	90
	RESUMÉ	94
	SUMMARY	95
	POUŽITÁ LITERATURA	96
	SEZNAM PŘÍLOH	109
	PŘÍLOHY	110

ÚVOD

Zaměření práce

Tato práce se věnuje francouzskému a nizozemskému referendu o Smlouvě zřizující Ústavu pro Evropu (dále jen evropská ústavní smlouva) a jejímu následnému odmítnutí v obou zemích. Francii a Nizozemsko jsem si pro svoji práci vybrala, protože tato dvě referenda představují jedinečnou příležitost zkoumat přímou demokracii komparativně. Při komparaci je nutné mít na paměti, že se jedná o velice rozdílné země, které se od sebe liší nejen svou rozlohou, počtem obyvatel, politickým zřízením, ale mimo jiné například i svou zkušeností s referendy. Na druhou stranu se jedná o zakládající členy, kteří byli vždy zastánci evropské integrace. Dalšími dvěma zeměmi, kde byla evropská ústavní smlouva předložena občanům v referendu bylo Španělsko a Lucembursko; tyto země ale smlouvu v referendech přijaly, a proto se jim tato práce nevěnuje.

Francouzské a nizozemské odmítnutí evropské ústavní smlouvy pozastavilo evropský konstituční vývoj a postavilo Evropu před otázku jak naložit s negativní odpovědí dvou zakládajících členů Unie. Okamžitě po zveřejnění záporných výsledků se začaly ozývat hlasy požadující uspořádání druhých referend v obou zemích, tak jako tomu bylo dříve například v Dánsku nebo v Irsku. Zazněly i pochybnosti o vhodnosti referenda jako schvalovací metody u tak komplexních dokumentů jakým byla evropská ústavní smlouva.

Tato diplomová práce se pokusí v první řadě zjistit, co vedlo francouzské a nizozemské voliče k odmítnutí smlouvy, v čem byly jejich důvody k zápornému hlasování rozdílné a v čem si naopak byly podobné. Dále si tato práce klade za cíl objasnit, do jaké míry se od sebe tato dvě referenda lišila z hlediska aktérů referend a jejich postojů k evropské integraci a k předkládané ústavní smlouvě. Také se pokusí zjistit jak se od sebe lišily předreferendní kampaně a to jak z hlediska jejich délky a intenzity, ale především z hlediska jejich obsahu. Tato práce rovněž analyzuje a srovnává volební výsledky v obou zemích a motivace k zápornému hlasování.

Za druhé práce ověří nakolik se nevýhody, které se obecně připisují referendům, objevily ve francouzském a nizozemském případě. Tato práce nepochybně nesporná pozitiva referend; především to, jak dokáží mobilizovat voličstvo, dát občanům jedinečnou možnost podílet se na rozhodovacím procesu a dodat mu tak větší legitimitu. Nicméně tyto výhody nejsou předmětem zkoumání této práce.

Formulujme nyní hypotézy týkající se francouzského a nizozemského odmítnutí evropské ústavní smlouvy.

První hypotéza říká, že se od sebe francouzské a nizozemské referendum lišilo a že k zápornému výsledku přispěly v těchto zemích rozdílné faktory.

Další hypotézy se týkají důvodů, které vedly k odmítnutí smlouvy. První z nich tvrdí, že k odmítnutí smlouvy došlo proto, že se do referend promítly jiné záležitosti než které byly v referendu předloženy, například národní. Jinými slovy, že francouzští a nizozemští voliči hlasovali podle teorie „Školy voleb druhého řádu“ (*second-order election school*).¹ Podle této školy voliči nečiní svoje rozhodnutí na základě racionální kalkulace ohledně předkládaného návrhu, ale spíše na základě národních otázek a jejich spokojenosti nebo nespokojenosti s vládou.² S tím souvisí i hypotéza, že odmítnutí smlouvy bylo způsobeno nedůvěrou v národní politiky a že se jednalo o protestní hlasování.

Opačná hypotéza říká, že francouzští a nizozemští voliči neodmítli evropský projekt jako takový, ale spíše jen jeho předkládanou podobu, která neodpovídala jejich představám. Tato hypotéza vychází naopak z „postojové školy“ (*attitude school*), protože se předpokládá, že voliči učinili své rozhodnutí na základě svých postojů a názorů na evropskou integraci než na základě národní politiky.³

Rozvržení práce

První kapitola práce obsahuje stručnou kategorizaci evropských referend a krátký historický exkurs do jejich užití. V této kapitole je rovněž přiblížen jejich význam a zároveň jsou zde obecně vymezené jejich nevýhody. Tato kapitola také definuje základní pojmy, které jsou v této práci použity.

Další kapitola se věnuje tradici a užití referend ve Francii a v Nizozemsku a tomu jak a proč vlastně došlo k rozhodnutí schvalovat evropskou ústavní smlouvu v těchto zemích pomocí referenda. Tato kapitola se také pokusí zjistit, zda se politické elity nerozhodly uspořádat tato referenda ze strategických důvodů a zda pomocí tohoto kroku neusilovaly o přenesení zodpovědnosti na voliče, což jsou dvě možné nevýhody referend.

---

¹ Teorie formulovaná v roce 1980 Karlheinzem Reifem a Hermannem Schmidtem, která je založena na tvrzení, že ve volbách do Evropského parlamentu dominuje rozhodnutí voličů národní politika. Tato teorie byla později aplikována Markem Franklinem na referenda o evropské integraci: „ve většině parlamentních demokraciích bude verdikt referenda, které bylo svoláno vládou, ovlivněno postojem voličů k této vládě.“ OGE I.K. French Referendum on the European Constitution: What is the verdict?, *Paper for ISA Convention San Francisco, March 2008*, [cit. 2008-12 -14]. Dostupné z: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/4/7/pages251471/p251471-2.php, s. 4.

² OGE I.K., *cit.d.*, s. 4.

³ OGE I.K. *cit.d.*, s.18, 19.

Následující kapitola se zaměří na aktéry referend ve Francii a v Nizozemsku a to jak na obecnou analýzu jejich postojů k evropské integraci, tak především na jejich postoj k evropské ústavní smlouvě. Aktéři referend budou posuzováni v kategoriích politických aktéři, neziskové společnosti a lobbisté, média a průzkumy veřejného mínění.

Čtvrtá kapitola provede srovnání francouzské a nizozemské kampaně z hlediska její délky a obsahu. Analýza obsahu kampaní se zaměří na hlavní témata kampaní, kterými se stal nejen text ústavní smlouvy, ale především obecná problematika Evropské unie. Postupně tak bude zjišťováno, jak se do kampaní promítla témata jako unijní rozpočet, společná měna, poslední rozšíření Unie nebo otázka vstupu Turecka do EU. Tato kapitola také zhodnotí slabé stránky pro-ústavních kampaní. Tato kapitola rovněž ověří jednu z proklamovaných nevýhod referend a sice, že se voliči vyjádří jen a pouze k předloženému návrhu, ale že se vyjádří i k tématům mimo něj. Tato možná nevýhoda bude ověřena na základě hypotézy která předpokládá, že v případě, že se předmětem kampaně stanou témata mimo návrh je velice pravděpodobné, že se k nim voliči v referendu vyjádří. Dalšími možnými nevýhodami referend je možnost vzniku koalice protivníků a také možnost využití kampaně extrémistickými hnutími pro šíření jejich idejí. Dále se tato kapitola pokusí zjistit, zda se v kampani jako motivace k zápornému hlasování objevily návrhy lepších alternativ a zda se jednalo o kvalitní kampaň a kompetentní volbu.

Poslední kapitola bude věnována výsledkům hlasování a analýze hlasování z hlediska voličských motivací. Na volební výsledky bude nahlíženo nejen z geografického hlediska, ale budou posouzeny i z hlediska sociální struktury a stranické příslušnosti. Předmětem zkoumání budou také motivace záporného hlasování, které budou analyzovány na základě postreferendních průzkumů. V této kapitole budou stručně přiblíženy i teorie voličského chování v evropských referendech, kterými jsou „postojová škola“ a „škola voleb druhého řádu“ a pomocí analýzy francouzského a nizozemského referenda bude zkoumáno do jaké školy se řadí. Kapitola rovněž poskytne informace nutné pro ověření jedné z nejčastěji citovaných nevýhod referend, kterou je voličská kompetentnost. Výsledky postreferendních průzkumů odhalí nakolik se voliči cítili být o předloženém referendu informováni a tudíž kompetentní k učinění politického rozhodnutí. Dále dojde k ověření další proklamované nevýhody referenda a to, že svůj hlas voliči uplatňují jako hlas protestní. Stejně tak hrozí i to, že se voliči vyjádří k dalším tématům mimo předložený návrh. Analýza voličských motivací dále odhalí, zda k zápornému hlasování došlo i z důvodu lepších alternativ. Díky statistickým údajům o volební účasti je možné posoudit nakolik bylo o výsledku rozhodnuto malým počtem voličů či nikoliv.

Závěr shrne poznatky o důvodech odmítnutí smlouvy ve Francii a v Nizozemsku a to, jak se tato referenda a motivace k odmítnutí v těchto zemích lišila. Dále poskytne odpověď na otázku, nakolik tato referenda obsahovala kritiky jim připisované nevýhody.

Zhodnocení literatury

Materiály, na jejichž základě byla napsána tato práce, lze rozdělit na primární zdroje a sekundární literaturu. Primární zdroje představované především průzkumy veřejného mínění, poskytly autorce cenné statistické údaje, na jejichž základě bylo možné analyzovat zkoumaná referenda. Mezi nejvýznamnější patří francouzský a nizozemský postreferendní eurobarometr (*The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171* a *The European Constitution: post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*), které se staly stěžejní pro kapitolu věnující se výsledkům referend a voličským motivacím.

Sekundární literatura zabývající se francouzským referendem pochází ve své většině od francouzských autorů a jedná se především o vědecké studie a články. V této souvislosti je třeba zdůraznit problém dostupnosti relevantní literatury v Čechách. Tato práce byla napsána především díky fondu knihovny Sciences Po v Paříži, bez něhož by její napsání bylo mnohem složitější. Sekundární literaturu věnující se nizozemskému referendu tvoří rovněž vědecké studie a články, tentokrát většinou z pera nizozemských autorů.

K analýze francouzského referenda byla pro autorku stěžejní dvě díla, která vznikla pod vedením francouzského politologa Pascala Perrineaua. Prvním z nich je kniha *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français* vydaná v roce 2005 a především kapitola Pascala Perrineaua, která se věnuje referendu o evropské ústavní smlouvě. Tato kapitola, na základě průzkumů veřejného mínění, mapuje nejen vývoj voličských preferencí před konáním referenda, ale detailně zkoumá i důvody, které vedly k odmítnutí smlouvy. Francouzské referendum je podrobena srovnání s referendem o Maastrichtské smlouvě z geografického, sociálního a stranického hlediska. Tato práce je také zdrojem cenných tabulek a map. Druhým stěžejním dílem je rozsáhlá studie *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, která vznikla v roce 2005 pod vedením Pascala Perrineaua a jejíž jednotlivé kapitoly sepsali především výzkumní pracovníci centra CEVIPOF. Tato studie podává ucelený pohled na problematiku francouzského referenda, když se zabývá užitím referend v Páté republice i teorií motivací jejich vyhlášení. Součástí této studie je i vývoj voličských preferencí

v průběhu kampaně a jedna kapitola je věnovaná internímu referendu Socialistické strany. Otázce francouzského „ne“ z hlediska geografie a sociální struktury, stejně tak jako třídnímu hlasování jsou věnovány celkem tři kapitoly. I tato studie je cenným zdrojem tabulek a grafů.

Pro zkoumání nizozemského referenda bylo pro autorku přínosem hned několik studií. Jednou z nich byla studie nizozemského žurnalisty Arjena Nijeboera *The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment*, publikovaná sdružením *Notre Europe* v roce 2005. Autor se nezabývá pouze referendem o Evropské ústavní smlouvě, ale zkoumá i obecné politické pozadí Nizozemska včetně vztahu k evropské integraci. Takové pojetí práce umožňuje pochopení širších souvislostí nizozemské cesty k referendu a posléze i jeho záporného výsledku. Cenným zdrojem byla pro autorku ta část práce, věnující se postojům nizozemských stran k evropské integraci a jejich předreferendním kampaním.

Další přínosnou studií byla práce dánského profesora a odborníka na přímou demokracii Madse Qvortrupa *The Three referendums on the European Constitution Treaty in 2005* publikovaná v *The Political Quarterly* v roce 2006. Autor nezkoumá pouze nizozemské referendum, ale srovnává jej s francouzským referendem, což bylo pro tuto diplomovou práci velice prospěšné.

Z děl zaměřených na problematiku evropských referend byly autorce velmi přínosné studie oxfordské profesorky Sarah Hobolt. Jako příklad lze uvést její studii *Direct Democracy and European Integration* publikovanou v *Journal of European Public Policy* v roce 2006 nebo studii *Taking Cues on Europe? Voter Competence and Party Endorsements in Referendums on European Integration* zveřejněnou v *European Journal of Political Research* v roce 2007. Kromě obecného exkurzu do historie a teorie evropských referend a škol volebního chování byly v jejích studiích pro autorku cenné části věnující se možným nevýhodám referend.

1. Teorie evropských referend

Následující kapitola nejprve definuje pojmy, které jsou pro tuto práci stěžejní a poté přibližuje historii evropských referend a jejich dělení. Dále se věnuje jejich významu a možným nevýhodám.

1.1 Definice pojmů

V této práci je použit termín přímá demokracie ve smyslu přímého podílení se občanů na rozhodnutích prostřednictvím lidového hlasování nezávisle na vládě nebo parlamentu. Toto hlasování je výsledkem iniciativy občanů nebo je zakotveno v ústavě jako závazné pro určitá politická rozhodnutí.⁴ Přímá demokracie je v praxi těžko dosažitelná a autoři proto často hovoří o demokracii polopřímé, kdy je rozhodování zvolených zastupitelů doplněno metodami přímé účasti občanů jako například referendem.⁵

„Referendum je právo občanů odmítnout nebo akceptovat rozhodnutí úřadů pomocí všeobecného lidového hlasování.“⁶ Dalšími nástroji přímé demokracie je iniciativa a alternativní návrh.

Konventem je v této práci nazýván Konvent o budoucnosti Evropy, který působil mezi 28. únorem 2002 a 10. červencem 2003 v Bruselu a jehož předsedou se stal bývalý francouzský prezident Valéry Giscard d'Estaing. O jeho vytvoření bylo rozhodnuto na vrcholné schůzce hlav států v belgickém Laekenu v prosinci 2001 a myšlenka vypracování ústavní smlouvy takovýmto tělesem byla inspirována Filadelfským konventem, který sepsal Ústavu Spojených států amerických. Hlavním úkolem Konventu bylo zjednodušit stávající právní rámec evropské integrace.⁷

1.2 Historie a kategorie evropských referend

Národní referenda týkající se Evropské unie jsou takzvaná „referenda suverenity“, která jsou podkategorií ústavních referend. Tato referenda se postupem času stala poměrně častým nástrojem evropské integrace.

---

⁴ PORTÁL OBČANSKÁ SPOLEČNOST, *Přímá demokracie*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?w=u&x=237061>.

⁵ PORTÁL OBČANSKÁ SPOLEČNOST, *Přímá demokracie*, [cit. 2009-01 -19].

⁶ PORTÁL OBČANSKÁ SPOLEČNOST, *Přímá demokracie*, [cit. 2009-01 -19].

⁷ CASTAGNOS-SEN A. *Note de présentation du projet de traité établissant une constitution pour l'Europe élaboré par la Convention européenne*. Paris: Fondation Robert Schuman, 2003, EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10].

První referendum o evropské integraci vyhlásil ve Francii prezident Pompidou dne 23. března 1972.⁸ Na to, kolik se v Evropě mezi rokem 1972 a 2008 konalo referendum o evropské integraci, neexistuje jednotný pohled. Celkový počet se různí v závislosti na tom, jaká teritoria autoři do svého výčtu zahrnují.

Švýcarský expert na přímou demokracii Andreas Auer hovoří o čtyřiceti pěti referendech o evropských záležitostech, konaných od založení EHS ve dvaceti pěti státech Evropy až do roku 2008. Součástí jeho výčtu jsou i evropské nečlenské státy Švýcarsko, Lichtenštejnsko a Norsko.⁹

Auerův švýcarský kolega Bruno Kaufmann hovoří dokonce o čtyřiceti sedmi referendech, ke kterým je ale ještě nutné přičíst irské referendum o Lisabonské smlouvě z 13. června 2008 a švýcarské referendum o finanční pomoci novým členským státům EU z 26. listopadu 2006, která do výčtu nebyla zahrnuta, jelikož se uskutečnila až po uveřejnění Kaufmannovy studie.

Rozdíl dvou referend od počtu uváděného Andreasem Auerem je způsoben tím, že Bruno Kaufmann do konečného výčtu připočetl i dvě referenda o evropských záležitostech konaná v autonomních oblastech Grónska a na Alandských ostrovech. Bruno Kaufmann navíc ve svém výčtu jmenuje i rumunské referendum z října 2003 o nové rumunské ústavě, ve které jsou mimo jiné definována pravidla převodu suverenity na EU, o kterém se Andreas Auer nezmiňuje.¹⁰ Rozdíl jednoho irského referenda ve výčtu Bruna Kaufmanna a Andrease Auera je způsoben tím, že Bruno Kaufmann svůj výčet publikoval ještě před posledním irským referendem, zatímco Andreas Auer ho již do svého výčtu zahrnul, a proto irských referend uvádí sedm.

Můžeme tedy hovořit o počtu čtyřiceti devíti referend o evropských záležitostech od roku 1972 do roku 2008.¹¹ (viz příloha č. 1) Počet referend dále narůstá; v tomto roce se 8.

---

⁸ V tomto referendu se dvě třetiny voličů vyjádřily ve prospěch rozšíření Evropského hospodářského společenství o Dánsko, Velkou Británii, Irsko a Norsko. KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, *Paper presented at the International Symposium on Initiatives, Referendums, and Direct Democracy, Taiwan, October 12, 2003*, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <http://www.tfd.org.tw/english/docs/Report_03_DM_P_31_50.pdf>, s. 40.

⁹ Švýcarsko uspořádalo celkem sedm referend týkajících se evropské integrace. Stejný počet referend uspořádalo i Irsko. Za tyto státy se šesti referendy řadí Dánsko. Následuje Francie se třemi referendy a Norsko, Lichtenštejnsko a Švédsko, každé po dvou referendech. Pouze jednou došlo k uspořádání evropského referenda ve Velké Británii, Itálii, Rakousku, Finsku, na Maltě, Slovensku, v Maďarsku, Lotyšsku, Slovinsku, Polsku, České republice, Estonsku, Litvě, Španělsku, Nizozemsku a Lucembursku. AUER A. *National integration referendums as a challenge to democracy*, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <<http://www.dd-eu.ch/download/Andreas%20Auer.pdf>>, s. 2.

¹⁰ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR, *Přehled událostí v Rumunsku, červenec – září 2003*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/rumunsko/archiv/rok_2003/cervenec_srpen_a_zari_2003/index.html>.

¹¹ KAUFMANN B. Direkte Demokratie in Europa – eine Übersicht, In *Direkte Demokratie und europäische Integration Die Handlungsspielräume der Schweiz*, Eds. KAUFMANN B., KREIS G., GROSS A., *Baslerschriften zur europäischen Integration*, no. 75, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <http://www.europa.unibas.ch/cms4/uploads/media/BS75_02.pdf>, s. 40 – 42.

února konalo ve Švýcarsku referendum o prodloužení Dohody o volném pohybu osob a o jejím rozšíření na Bulharsko a Rumunsko a do konce října 2009 se předpokládá konání druhého irského referenda o Lisabonské smlouvě.

Sarah Hobolt, působící na Oxfordské univerzitě, ve svých studiích uvádí čtyřicet jedna referend konaných od roku 1972 do července 2005, přičemž zdůrazňuje, že do svého výčtu započítává švýcarská referenda, ale už ne referenda konaná v Lichtenštejnsku, Grónsku a na Alandských ostrovech. Ve svém výčtu rovněž neuvádí rumunské ústavní referendum z roku 2003 a i její studie vyšly před konáním irského referenda o Lisabonské reformní smlouvě.¹²

Ve výčtu referend, který uvádí ve své studii Claes De Vreese narazíme i na kyperské referendum z roku 2004. Jedná se ale o chybu, jelikož na Kypru doposud nebylo referendum o evropských záležitostech uspořádáno. Dne 24. dubna 2004 sice na Kypru proběhlo v souvislosti se vstupem do EU referendum, jednalo se však o referendum o znovusjednocení ostrova.¹³

Při pohledu na dosud uskutečněná referenda o evropských záležitostech lze konstatovat, že více než třetina těchto referend se uskutečnila ve třech evropských státech (sedm referend v Irsku, sedm referend ve Švýcarsku a šest referend v Dánsku). Volební účast byla v těchto referendech průměrně vyšší (66, 07%) než účast ve volbách do Evropského parlamentu, které se konaly každých pět let od roku 1979 (55,5%). Referendům dominují dvě témata, a sice téma vstupu do evropských uskupení (dvacetsedm takových referend) a téma reformy evropských smluv (patnáct referend). Evropská referenda se navíc konají čím dál tím častěji. Skoro tři čtvrtiny referend se uskutečnily od roku 1994.¹⁴ Většina referend byla závazná a k jejich vyhlášení došlo „shora“ politickými elitami a nejednalo se tedy o občanskou iniciativu. Dosud žádné referendum o evropských záležitostech se nekonalo v Belgii, v Portugalsku, v Německu, na Kypru, v Řecku a v Bulharsku. Někteří autoři, mezi nimi i Andreas Auer navíc nepovažují rumunské referendum o nové ústavě za referendum o evropských záležitostech a tak by se i Rumunsko mohlo zařadit po bok právě jmenovaných států.

Andreas Auer dělí evropská referenda do tří kategorií podle toho zda se týkají přistoupení do EU, rozšíření nebo integrace.¹⁵

---

¹² HOBOLT S.B. Direct Democracy and European Integration, *Journal of European Public Policy*, 2006, vol. 13, no. 1, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>. s. 154, 163.

¹³ EUROSOP, *Kypr v Evropské unii*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <<http://www.eurosop.cz/551/sekce/kypr-v-evropske-unii/>>.

¹⁴ KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, s. 43.

¹⁵ AUER A. *cit. d.*, s. 2.

V referendech o přistoupení do EU rozhodují voliči o tom, zda jejich země vstoupí do další fáze integračního procesu jako například do Evropského hospodářského společenství, Evropského hospodářského prostoru, Evropské unie nebo zda se stane součástí Eurozóny. Tato referenda, která se konají již od sedmdesátých let, se staly v přístupovém procesu do EU pro některé státy skoro až nevyhnutelnými, navzdory různým ústavním překážkám a tradicím. Důvodem k uspořádání těchto referend je přesvědčení, že přesun určitých suverénních pravomocí je bez této konzultace demokraticky zpochybnitelný.¹⁶

Druhou skupinu tvoří referenda o rozšíření, v nichž voliči hlasují o členství jiné země v EU.

Třetí kategorii tvoří integrační referenda, ve kterých voliči hlasují o prohlubování integračního procesu skrze revizi stávajících smluv. Integrační referenda se konala o Jednotném evropském aktu, Maastrichtské smlouvě, Amsterdamské smlouvě, Smlouvě z Nice a v neposlední řadě také o Smlouvě zřizující Ústavu pro Evropu. Posledním integračním referendem bylo irské referendum o Reformní Lisabonské smlouvě, uspořádané 12. června 2008.¹⁷ Právě kategorie integračních referend je poměrně problematická a to z toho důvodu, že ačkoli se tato referenda řídí národním právem, jejich výsledek značně ovlivňuje evropskou, tedy nadnárodní integraci. Princip jednomyslnosti uplatňovaný při přijímání evropských smluv vede k tomu, že občané jednoho státu rozhodují o osudu určitého projektu navzdory názoru občanů ze zbylých členských států. Možnost zablokování integračního procesu je tak velmi reálná, o čemž ostatně svědčí i zkušenost z francouzského a nizozemského referenda.¹⁸ Celkem bylo uspořádáno patnáct integračních referend za posledních dvacet let, z nichž deset skončilo kladně a pět záporně.¹⁹

Referendum dlouhou dobu nepatřilo k nástrojům evropské integrace a schvalování smluv. Otcové zakladatelé praktikovali systém postupné integrace, která neměla definovaný konečný cíl a spočívala ve funkčním vypracovávání často několika smluv týkajících se různých oblastí najednou, které pak byly předloženy k parlamentnímu schválení členskými

---

¹⁶ PODOLNJAK R. The Assent of the People is Not Necessary to the Formation of a Confederation: Notes on the Failure of the European Constitutional Referendum, *Politická misao*, 2006, vol. 43, no. 5, s. 110-111.

¹⁷ AUER A. *cit. d.*, s. 2-3.

¹⁸ PODOLNJAK R. *cit. d.*, s. 110-111.

¹⁹ Dánské referendum o Jednotném evropském aktu (kladný výsledek), irské referendum o Jednotném evropském aktu (kladný výsledek), irské referendum o Maastrichtské smlouvě (kladný výsledek), dánské referendum o Maastrichtské smlouvě (záporný výsledek), francouzské referendum o Maastrichtské smlouvě (kladný výsledek), druhé dánské referendum o Maastrichtské smlouvě (kladný výsledek), dánské referendum o Amsterdamské smlouvě (kladný výsledek), irské referendum o Amsterdamské smlouvě (kladný výsledek), irské referendum o Smlouvě z Nice (záporný výsledek), druhé irské referendum o Smlouvě z Nice (kladný výsledek), španělské referendum o Evropské ústavní smlouvě (kladný výsledek), francouzské referendum o Evropské ústavní smlouvě (záporný výsledek), nizozemské referendum o Evropské ústavní smlouvě (záporný výsledek), lucemburské referendum o Evropské ústavní smlouvě (kladný výsledek), irské referendum o Reformní Lisabonské smlouvě (záporný výsledek), AUER A. *cit. d.*, s. 3-4.

státy.²⁰ S postupující evropskou integrací se metodou vypracování evropských smluv stala metoda mezivládní konference, kdy text nové smlouvy dojednali zástupci vlád členských států většinou na úrovni ministrů zahraničních věcí, případně premiérů nebo prezidentů a k jejichž schválení docházelo parlamentní cestou.²¹

Prvním, kdo mluvil o evropském referendu byl prezident Charles de Gaulle na začátku šedesátých let: „Evropa bude zrozena v den, kdy se různí lidé rozhodnou stát se její součástí. K ratifikaci nebude stačit souhlas poslanců a senátorů, ale bude třeba referend, uspořádaných nejlépe ve všech zemích najednou.“²² Až do roku 1972 se ale v žádném evropském státě referendum o evropských záležitostech nekonalo a i poté bylo uspořádání referenda až do roku 1992 spíše výjimkou.²³ První referendum o evropských záležitostech se konalo v roce 1972 ve Francii a voliči v něm rozhodovali o přistoupení nových členských států. Nejednalo se tedy o integrační referendum, ale o referendum o rozšíření.

První integrační referendum se uskutečnilo až o čtrnáct let později, když Dánsko uspořádalo referendum o Jednotném evropském aktu. O rok později se referendum o této smlouvě konalo i v Irsku. Tyto státy se staly průkopníky evropských integračních referend především proto, že jak irská, tak dánská ústava vyžaduje použití referenda v souvislosti se schválením smlouvy přenášející suverenitu na nadnárodní orgán častěji, než je tomu v jiných evropských státech.²⁴

V roce 1992 byla Maastrichtská smlouva předložena občanům ke schválení v referendu nejen v Dánsku a Irsku, ale i ve Francii. V Dánsku byla tato smlouva předložena po prvním zamítnutí občanům ke schválení v referendu ještě i o rok později. V roce 1998 byla Amsterodamská smlouva schválena v irském a dánském referendu. O Smlouvě z Nice se v Irsku hlasovalo nejprve v roce 2001 a po jejím prvním zamítnutí ještě i v roce 2002.

---

²⁰ Parlamentní metoda schválení znamená přijetí textu po odhlasování zákona o ratifikaci mezinárodní smlouvy parlamentní komorou nebo komorami daného státu. EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/link-dossier/evropsk-stavn-smlouva>>, DEHOUSSE R. The Unmaking of a Constitution: Lessons from the European Referenda, *Constellations*, 06/2006, vol. 13, no. 2, s. 161.

²¹ EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10].

²² KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, s. 40.

²³ Od roku 1972 až do roku 1992 bylo v členských státech uspořádáno pouze jedenáct referend. KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, s. 40- 41.

²⁴ EURACTIV, *Lisabonská smlouva v Irsku: nejpravděpodobnější je „dánský scénář“*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/clanek/lisabonska-smlouva-v-irsku-nejpravdepodobnejsi-je-dansky-scenar-30102008>>, EURACTIV, *V Dánsku se referendum o nové smlouvě EU konat nebude*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/clanek/v-dansku-se-referendum-o-nove-smlouve-eu-konat-nebude>>.

V roce 2002 se zcela novým způsobem vypracování evropských smluv stalo užití Konventu. Na jeho půdě byla vytvořena evropská ústavní smlouva, která byla v referendu předložena španělským, francouzským, nizozemským a lucemburským občanům.²⁵

1.3 Význam evropských referend a jejich možné nevýhody

Dne 29. května 2005 odmítlo 54, 7 % francouzských voličů v referendu návrh Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu a o tři dny později, 1. června 2005, totéž učinilo 61, 6% nizozemských voličů.²⁶ Tato referenda byla vyústěním rostoucího používání nástrojů přímé demokracie v procesu evropské integrace. Tento trend nabývá na významu v souvislosti s „demokratickým deficitem“, kterým je nazýván nedostatek demokratické legitimacy evropských institucí a jejich rozhodování.²⁷ Evropská unie je často kritizována pro nedostatečnou demokratičnost, která se projevuje omezenými pravomocemi Evropského parlamentu jakožto jediného přímo voleného orgánu EU a netransparentností rozhodovacích procesů EU, především na půdě Rady EU. Ačkoli dochází ke stále většímu přenosu pravomocí na EU, občanská angažovanost v evropské politice neroste, spíše naopak, což dokládá klesající účast ve volbách do Evropského parlamentu.²⁸ Referenda jsou do určité míry schopná tento trend zvrátit, mobilizovat voličstvo a zvýšit voličskou angažovanost v politice. Někteří politologové se dokonce domnívají, že „referenda zaměřená na EU jsou jedinou cestou jak EU a její činnost dostat do středu dění“, a proto je podle nich častější používání evropských referend velice pozitivní.²⁹

Na druhou stranu se ozývají hlasy, které říkají, že teoreticky by sice evropská referenda mohla mít funkci posilování demokratické legitimacy EU díky tomu, že rozhodnutí

---

²⁵ KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, s. 40 - 42.

²⁶ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>, EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

²⁷ BŘICHÁČEK T. Demokratický deficit EU: mýty a skutečnost, *Revue Politika*, 2/2006, [cit. 2008-12-26]. Dostupné z: <<http://www.cdk.cz/tp/clanky/300/demokraticky-deficit-eu-myty-a-skutecnost/>>.

²⁸ V prvních volbách do Evropského parlamentu dosáhla volební účast 63 %. V dalších volbách měla volební účast klesající tendenci - 1984 (61 %), 1989 (58, 5 %), 1994 (56, 8 %) a 1999 (49, 8 %). V posledních volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 byla účast pouhých 45, 6 %. EUROPEAN PARLIAMENT, *Turnout trends at European elections*, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/elections2004/ep-election/sites/en/results1306/turnout_ep/graphical.html>, DE VREESE C. When Referendum Campaigns Matter - And Why, *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, TBA, San Francisco, CA*, [cit. 2008-12 -14]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/1/7/7/p171772_index.html>, s. 5.

²⁹ Patří mezi ně například Dan O'Brian nebo Daniel Keohan. KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, s. 39.

o integraci svěřují do rukou jejích občanů, ale upozorňují na to, že mnoho jejích aspektů zůstává kontroverzních.³⁰

Jedním z nich je otázka kompetentnosti voličů, jakožto jeden z nejčastějších argumentů kritiků referend, který je založen na tvrzení, že obyčejní občané nemají dostatečné znalosti na to, aby mohli hlasovat o komplexních politických záležitostech.

Dalším sporným aspektem je to, zda se voliči opravdu vyjadřují jen a pouze k předloženému návrhu, přičemž hrozí, že se součástí hlasování stanou i témata mimo předložený návrh. Dále nelze opomíjet ani kontext vnitropolitické situace a možnost, že referendum může být strategicky využito politickými elitami.³¹

Dalším kritizovaným aspektem je to, že referendum podporuje zákonodárce v tom, aby převedli zodpovědnost na voliče.³² Nenesou tak zodpovědnost za výsledek, čímž se dostáváme do slepé uličky, protože voliči samotní rovněž nenesou odpovědnost za své hlasování. V případě odmítnutí evropských smluv se tedy jedná o to, že ačkoli voliči jedné země rozhodnou o osudu celého projektu a tudíž i o osudu občanů z jiných členských států, není zde prakticky nikdo, kdo by za toto nesl politickou odpovědnost.

Vnitropolitická situace a názor voličů na vládu nebo prezidenta, který návrh předkládá, může rovněž ovlivnit jejich hlasování v referendu. Tuto hypotézu přesněji formuloval Mark Franklin: „referenda, vedená v kontextu politiky národních stran, předkládaná vládou, která návrh vyjednala, jsou nevyhnutelně poznamenána veřejným cítěním o vládě.“³³

I kdyby referendní kampaň nebyla ovlivněna vnitropolitickými záležitostmi, binární povaha otázky má potenciál sjednotit diametrálně odlišné motivace k odmítnutí smlouvy a je zde tedy risk vzniku koalic protivníků.³⁴

Referenda a jim předcházející kampaň jsou navíc ideálním fórem pro různá hnutí a extremistické skupiny, jejichž nátlaku neumí veřejnost čelit tak dobře jako poslanci a senátoři, kteří jsou blíže k diskutované problematice a lépe ji znají.³⁵

Kritici dále argumentují, že předložené návrhy mohou být příliš komplikované na to, aby se na ně dalo odpovědět jen „ano“ nebo „ne“, zvláště jedná-li se o soubor kompromisů dosažených mezivládním vyjednáváním. Jako protiargument je ale třeba uvést, že v případě

---

³⁰ HOBOLT S.B. *Direct Democracy and European Integration*, s. 162.

³¹ HOBOLT S.B. *Direct Democracy and European Integration*, s. 156.

³² CRONIN T.E. *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989, s. 57.

³³ BOOMGAARDEN H.G., DE VREESE C.H. Projecting EU Referendums, Fear of Immigration and Support for European Integration, *European Union Politics*, vol 6 (1), s. 62.

³⁴ DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 160.

³⁵ KAUFMANN B. Direkte Demokratie in Europa – eine Übersicht, s. 36, 42.

kvalitní kampaně, která zohledňuje všechny aspekty předloženého návrhu, by pro voliče nemělo být obtížné učinit takovou volbu.³⁶ Nicméně faktem zůstává, že referendum nedokáže odhalit intenzitu „ano“ nebo „ne“. Je tedy možné, že některým voličům vadí pouze nějaká maličkost a po jejím odstranění by hlasovali opačně.³⁷

Referendům o ústavních projektech navíc podle Georga Kreise chybí alternativy. Pokud si tedy voliči nejsou předkládaným návrhem jistí, raději hlasují pro status quo nebo si od záporného hlasování slibují vznik nových a lepších řešení.³⁸

Závěrem bývá referendum vytýkáno, že nepřitahuje tak vysokou voličskou pozornost, a tak může být o výsledku rozhodnuto malým procentem registrovaných voličů.³⁹

---

³⁶ CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 210, PODOLNJAK R. *cit.d.*, s. 107.

³⁷ CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 57.

³⁸ KAUFMANN B. *Direkte Demokratie in Europa – eine Übersicht*, s. 36, 39.

³⁹ CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 57-58.

2. Rozhodnutí o konání referend ve Francii a v Nizozemsku

Smlouvy, které mezi sebou uzavřely členské státy (od Jednotného evropského aktu v roce 1986 až do Smlouvy z Nice z roku 2001) byly výsledkem komplikovaných mezivládních dohod, následujících často po velmi složitém vyjednávání. Ze studia schvalovacích procedur těchto smluv je patrné, že parlamentní metoda schválení je tou nejčastěji používanou.⁴⁰ Tato metoda schválení se jeví jako méně riskantní varianta, protože se předpokládá, že hlavy států nebo vlád, které se na dojednání smlouvy podílely, by měly být schopny garantovat, že dosažená dohoda bude ratifikována parlamentem. Metoda schválení referendem se zdá být problematictější, protože kompromisy, kterých bylo mezivládním vyjednáváním dosaženo, mohou být těžko vysvětlitelné širší veřejnosti v různých členských státech. Navíc se metoda schválení referendem již v minulosti ukázala jako riskantní, když došlo k odmítnutí Maastrichtské smlouvy v Dánsku v roce 1992 nebo když byla v Irsku v roce 2001 odmítnuta Smlouva z Nice.⁴¹

Evropská ústavní smlouva představuje jistou mimořádnost v procesu evropské integrace, protože nevznikla na mezivládní konferenci, tak jako všechny předchozí smlouvy, ale byla vytvořena na půdě Konventu.⁴² Ten byl oproti metodě mezivládní konference reprezentativnější, jelikož byl tvořen sto pěti členy z řad vlád členských i přistupujících států, národních parlamentů, Evropského parlamentu a Evropské komise. Jeho jednání byla vysoce transparentní, protože práce v Konventu probíhala v pracovních skupinách a byla přístupná rozličným představitelům občanské společnosti i široké veřejnosti.⁴³

Konvent sice vytvořil návrh Evropské ústavní smlouvy, ale nestanovil metodu schválení a ponechal tak rozhodnutí na samotných členských státech. Devadesát sedm členů Konventu, včetně předsedy Valéry Giscard d'Estainga a jeho zástupce Giuliano Amata se sice v petici vyslovilo pro uskutečnění celoevropského referenda současně s volbami do Evropského parlamentu v roce 2005, ale nejednalo se o předložení jednotného ratifikačního

---

⁴⁰ Až do Jednotného evropského aktu v roce 1986 se všechny smlouvy schvalovali parlamentní metodou. Jednotný evropský akt byl předložen ke schválení v referendu v Dánsku a Irsku; ostatní státy jej schválili parlamentní metodou. Maastrichtská smlouva byla až na tři výjimky (Dánsko, Irsko, Francie) schválena také parlamentní metodou. Amsterodamská smlouva byla v referendu předložena pouze občanům Dánska a Irska, smlouva z Nice potom pouze v Irsku. V ostatních státech proběhla ratifikace těchto smluv v parlamentu. KAUFMANN B. *The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects*, s. 40 - 42.

⁴¹ PODOLNĀK R. *cit.d.*, s. 107.

⁴² EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10].

⁴³ CASTAGNOS-SEN A. *cit.d.*, EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10].

procesu.⁴⁴ Smlouva tedy mohla být ratifikována buď parlamentní metodou, metodou referenda nebo kombinací obou. Devět členských zemí se rozhodlo pro ratifikaci referendem, mezi nimi Francie a Nizozemsko.⁴⁵

2.1 Tradice a užití referend

Francie a Nizozemsko mají velice odlišnou tradici a zkušenost s referendy. Zatímco ve Francii je referendum součástí politické kultury, je zakotveno v ústavě a několikrát bylo využito ke schválení zásadních otázek Páté republiky⁴⁶, nizozemský politický systém je založen na principu „*représentace*“. Podle článků 91 I. a 67 II. nizozemské ústavy může dojít k přenesení suverenity na mezinárodní orgán pouze v případě, že dojde k většinovému schválení v obou komorách parlamentu. O konzultaci občanů se ústava nezmiňuje.⁴⁷

Užití referend ve Francii naopak reguluje článek 11 a článek 89 Ústavy Páté republiky a existují tedy dva způsoby, jak může k vyhlášení referenda dojít, přičemž rozhodující je povaha předkládaného textu.⁴⁸ Uspořádání zákonodárného referenda je iniciováno vládou nebo jednou či oběma komorami parlamentu a referendum je posléze vyhlášeno prezidentem. Nicméně politická praxe a volnější pojetí článku 11 dovoluje i prezidentovi referendum iniciovat.⁴⁹ Za účelem rozhodnutí o tom, podle kterého článku bude referendum vyhlášeno svolává prezident Ústavní radu (*Conseil Constitutionnel*, CC).⁵⁰ V červenci 2008 byla

---

⁴⁴ KAUFMANN B. *The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects*, s. 47, 48.

⁴⁵ DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 151-164.

⁴⁶ Ve Francii od roku 1958 proběhlo deset národních referend. Jednalo se o referenda například o evropských záležitostech (ratifikace evropských smluv, přistoupení nových členských států), o politických otázkách (schválení Evianských dohod k ukončení Alžírské války) nebo o referenda o institucionálních otázkách. ŠPOK R., ŘIHÁČKOVÁ V., WEISS T., BARTOVIC V., DROMARD J. *Místní referenda v České republice a ve vybraných zemích Evropské unie*. Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2006. [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.europeum.org/doc/publications/Referenda.pdf>>, s. 63.

⁴⁷ RIGO A. *Why the Netherlands will convoke a referendum in order to ratify the European Constitution? On a way towards more direct democracy*, s. 1-12, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <<http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/working%20papers/Rigo.%20A.%202005%20Netherlands.pdf>>, s.1., *The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2002*, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.minbzk.nl/contents/pages/6156/grondwet_UK_6-02.pdf>.

⁴⁸ Výjimku tvoří místní referendum a referendum o připojení území, jejichž použití regulují jiné zákony. ŠPOK R., ŘIHÁČKOVÁ V., WEISS T., BARTOVIC V., DROMARD J. *cit.d.*, s.63-64. KUNC J. *Francouzská republika*, In *Komparace politických systémů I.*, Ed.DVOŘÁKOVÁ V.a kol. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2005, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://upol.ff.cuni.cz/ucitele/kunc/francie_05.pdf>, s.91, MOREL L. *Les usages du referendum sous la Cinquième République: un Président en perte d'initiative*, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 15.

⁴⁹ „Ačkoli je iniciátorem referend vláda nebo jedna či obě komory parlamentu a nikoli prezident, nenastávají při běžném rozložení politické moci problémy s vyhlášením referenda, protože prezident může kdykoli ministry nebo poslance požádat, aby návrh předložili. Tato situace ovšem neplatí v období politické kohabitace, a proto se již od prezidentství Pompidouova a posléze během skutečné kohabitace prezidenta Mitterranda prosadilo volnější pojetí článku 11, kdy se i prezident může ujmout iniciativy a to i v případě změny ústavy.“ KUNC J. *cit.d.*, s.91, MOREL L. *cit.d.*, s. 15.

⁵⁰ VEJBOR J. 29. května 2005 - Francouzské referendum o Návrhu smlouvy o Evropské ústavě a problematika přímé demokracie (bakalářská práce) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Filosofická fakulta. Katedra politikologie a evropských studií, 2007, 35 s. Vedoucí bakalářské práce: Doc.Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D., s. 16.

francouzským parlamentem schválena změna ústavy, která pozměňuje i pravidla uspořádání referenda ve Francii.⁵¹

Podle článku 11 lze v referendu předložit zákony, které se „týkají politických institucí, tedy organizace orgánů veřejné moci, reformy hospodářské nebo sociální politiky státu a příslušných veřejných služeb nebo ratifikují mezinárodní smlouvy s důsledky pro činnost institucí“.⁵²

Jedná-li se o ústavní reformu, reguluje užití referenda článek 89, který vyžaduje, aby došlo ke schválení pozměňovacího návrhu ve stejném znění v obou komorách parlamentu. V případě, že se tak stane, je možné vyhlásit referendum, anebo pokračovat „parlamentní cestou společným hlasováním obou komor, přičemž je zapotřebí třípětinové většiny hlasů.“⁵³

Možnosti uspořádání referenda celkem čtyřikrát využil prezident Charles de Gaulle při prosazování svých politických návrhů, aniž by přitom musel konzultovat parlament.⁵⁴ Charles de Gaulle výsledek referenda spojoval se svým dalším působením ve funkci prezidenta a tím se nejen posílil význam referenda, ale také se ve francouzské společnosti vyvinula tendence vyjadřovat v referendu svou spokojenost nebo nespokojenost s prezidentem, případně s vládou.⁵⁵ Po rezignaci Charlese De Gaulla byla ve Francii uspořádána do roku 2005 ještě čtyři další referenda, z toho dvě se týkala evropské integrace.⁵⁶

V Nizozemsku se naopak, kromě lokálních referend, ještě žádné národní referendum nekonalo.⁵⁷ Částečně je to dáno tím, že nizozemská společnost byla až do poloviny dvacátého století rozdělena na katolický, protestantský, liberální a socialistický pilíř.⁵⁸ Každý pilíř měl svou politickou stranu, média, ale třeba i zájmové skupiny včetně odborů. Pilířová struktura se vyznačovala hledáním konsenzu mezi vůdci jednotlivých pilířů a prvkům přímé demokracie nepřála.⁵⁹ Dalším důvodem proč se až do roku 2005 v Nizozemsku žádné národní

---

⁵¹ Nově je možné vypsání referenda na návrh skupiny poslanců, senátorů a voličů. Referendum o novém rozšíření Evropské unie zůstalo zachováno. Za jistých podmínek je ale možné, aby se prezident rozhodl pro jeho ratifikaci parlamentní cestou. EUROSKOP, *Sarkozy prosadil změnu francouzské ústavy*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.euroskop.cz/38/1531/clanek/sarkozy-prosadil-zmenu-francouzske-ustavy/>.

⁵² KUNC J. *cit.d.*, s. 91.

⁵³ KUNC J. *cit.d.*, s. 91.

⁵⁴ Prezident Charles de Gaulle vyhlásil referenda v roce 1958, 1961, 1962 a 1969. Chiroux R., Et, inexorablement, le non au référendum européen l'empporta, *Revue administrative*, No 346, s. 433.

⁵⁵ De Gaullova rezignace po negativním výsledku referenda o reformě Senátu a vytvoření regionů 27. dubna 1969.

CHIROUX R. Et, inexorablement, le non au référendum européen l'empporta, *Revue administrative*, 07/2005, no. 346, s. 433, KAMER S. P. The end of French Europe?, *Foreign Affairs*, 07/08 2006, vol. 85, Issue 4, s. 128.

⁵⁶ V roce 1972 se konalo referendum o rozšíření Evropského hospodářského společenství a v roce 1992 o Maastrichtské smlouvě. Další referenda se konala v roce 1988 (o Nové Kaledonii) a v roce 2001 (o délce prezidentského mandátu).

QVORTRUP M. The Three referendums on the European Constitution Treaty in 2005, *The Political Quarterly*, 01/03 2006, vol. 77, no. 1, s. 89.

⁵⁷ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, *Policy paper no. 14 Notre Europe*, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Polycypaper14-en.pdf, s. 1,

⁵⁸ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 1.

⁵⁹ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 1.

referendum nekonalo, je skeptický postoj hlavních politických stran k němu. Mezi tyto strany patří Strana práce (*Partij van de Arbeid-PvdA*), Křesťansko-demokratická výzva (*Christen Democratisch Appèl – CDA*) a Lidová strana pro svobodu a demokracii (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie – VVD*). Jinak je tomu u mladších stran, jakou je například strana Demokraté 66 (*Democraten 66-D66*), která od svého vzniku v roce 1966 usilovala o uplatňování prvků přímé demokracie. V roce 2003 se požadavek většího uplatňování prvků přímé demokracie stal dokonce jednou z podmínek této strany pro vstup do koalice s CDA a VVD.⁶⁰

2.2 Rozhodnutí o uspořádání referend

Zkoumáme-li důvody k rozhodnutí uspořádat referendum, je třeba se podívat i na teoretický rámec této problematiky. Obecně lze říci, že hlavní roli zde hrají politické elity, které rozhodují o uspořádání, načasování, ale i formulaci otázky referenda.⁶¹

Laurence Morel identifikoval důvody, proč se politické elity, nejčastěji jsou jimi vlády, rozhodnou pro uspořádání referenda. Za prvé si od tohoto kroku slibují upevnění své pozice a posílení moci. Jako příklad takového referenda lze uvést francouzské referendum o Maastrichtské smlouvě v roce 1992, kterým se prezident na konci funkčního období snažil oslabit a rozdělit opozici před parlamentními volbami, které byly pro levici předem prohrané.

Za druhé může k uspořádání referenda dojít za účelem vyřešení neshod uvnitř vládnoucí strany nebo koalice mimoparlamentní cestou, jako tomu bylo například v referendu o Setrvání v Evropském hospodářském společenství v roce 1975 ve Spojeném království.

Za třetí mohou mít referenda legislativní funkci, když jejich prostřednictvím dojde ke schválení dokumentu, který by parlamentní cestou neprošel. Takovým příkladem je referendum o Jednotném evropském aktu z roku 1986 v Dánsku.

Nakonec mohou být referenda „politicky povinná“ jako třeba norské referendum o vstupu do EU v roce 1994, které sice norská ústava nevyžadovala, ale které bylo po odmítavém referendu v roce 1972 politicky nutné.⁶² Tento teoretický rámec může být spolu s analýzou vnitropolitické situace vodítkem k identifikování důvodů uspořádání referend ve Francii a Nizozemsku v situaci, kdy se schválení parlamentní cestou jevílo jako méně riskantní varianta.

---

⁶⁰ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

⁶¹ HOBOLT S.B. *Direct Democracy and European Integration*, s. 157.

⁶² HOBOLT S.B. *Direct Democracy and European Integration*, s. 157, MOREL L. *cit.d.*, s. 9-13.

V Nizozemsku již delší dobu zaznívaly hlasy požadující užití referenda. Neúspěchem v roce 1997 skončil pokus o uskutečnění referenda o Amsterdamské smlouvě a v roce 1999 zase neuspěl návrh ústavního dodatku o abrogativním referendu.⁶³ Znovu se o možnosti uspořádání referenda začalo mluvit v roce 2002 v souvislosti se smlouvou o rozšíření EU. Ačkoli parlament tehdy schválil parlamentní iniciativu žádající vládu o přezkoumání možnosti uspořádání referenda, odmítla se vláda tímto návrhem zabývat s odůvodněním, že je na uspořádání referenda už příliš pozdě. Parlament se poté návrhem již dále nezabýval. Nicméně i tyto nezdařené pokusy přispěly k širšímu povědomí o možnosti uspořádání referenda, což se pozitivně odrazilo v případě evropské ústavní smlouvy.⁶⁴

Z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že nizozemská společnost je nakloněna prvkům přímé demokracie. Z průzkumu provedeného NIPO v únoru 1997 vyplývá, že se 64% Nizozemců vyslovilo pro možnost říci svůj názor týkající se přenesení pravomocí na EU a 62% Nizozemců požadovalo referendum o euru. V dubnu 1998 se již pro referendum o euru vyslovilo 73 % občanů. Podle průzkumu provedeného Sociaal en Cultureel Planbureau se ve stejném roce pro větší využití instrumentů přímé demokracie vyslovilo 80 % Nizozemců.⁶⁵

Jako úplně první vznesl návrh na uspořádání referenda o evropské ústavní smlouvě poslanec PvdA Frans Timmermans v říjnu 2002. Ačkoli tento prvotní Timmermansův návrh nebyl úspěšný není pochyb o tom, že kladně přispěl k budoucímu projednávání možnosti uspořádat referendum.

Otázka referenda se na pořad dne znovu dostala po parlamentních volbách konaných v lednu 2003. Hned v květnu předložili poslanci Farah Karimi ze Zelené levice (*GroenLinks – GL*), Niesco Dubbelboer z PvdA a Boris van der Ham z D66 návrh na uspořádání konzultativního referenda bez nutnosti revize ústavy. Motivací pro uspořádání referenda byla snaha umožnit celonárodní debatu o evropských záležitostech a posílit legitimitu projektu evropské ústavní smlouvy.⁶⁶ K větší publicitě návrhu přispěla nezisková organizace Evropská referendní kampaň (*European referendum Campaign, ERC*) shromážděním podpisů ve prospěch návrhu. Možnost uspořádání referenda byla také pozitivně reflektována tiskem.⁶⁷ Nadále navíc převládal pozitivní přístup nizozemské společnosti k referendu, když se 76 % respondentů ve volebním průzkumu z roku 2003 ztotožnilo s následujícím prohlášením: „v

---

⁶³ V případě nashromáždění dostatečného počtu hlasů, mohou voliči požadovat referendum o stávajícím zákoně. Návrh neuspěl v Senátu rozdílem jednoho hlasu. QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

⁶⁴ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 4.

⁶⁵ RIGO A., *cit.d.*, s. 9.

⁶⁶ HARMSEN R. The Dutch referendum on the ratification of the European Constitutional Treaty, *Referendum briefing paper No 13 EPERN*, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern-rb_netherlands_2005.pdf>, s. 2-3.

⁶⁷ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 4-5.

případě některých důležitých rozhodnutí v naší zemi by voliči měli mít možnost volit v takzvaném referendu“.⁶⁸

Většinová podpora návrhu na uspořádání konzultativního referenda v parlamentu ale jistá nebyla. Z nově zformované koaliční vlády (CDA, VVD a D66) vyjádřila podporu návrhu pouze strana D66. CDA byla jednoznačně proti a VVD byla tímto návrhem zpočátku názorově rozdělená. Z opozičních stran návrh podporovala PvdA, GL, Socialistická strana (*Socialistische Partij - SP*) a Seznam Pima Fortuyna (*Lijst Pim Fortuyn - LPF*). Odmítnutí přišlo z Křesťanské unie (*ChristenUnie - CU*) a Státní reformované strany (*Staatkundig Gereformeerde Partij - SGP*).⁶⁹

Klíčovou stranou a pomyslným jazýčkem na vahách se nakonec stala strana VVD a právě příklon jejích poslanců pod vedením předsedy strany Joziase van Aartsena na stranu předloženého návrhu nakonec rozhodl o přijetí navrhovaného zákona v listopadu 2003 (*Initiatiefvoorstel-Karimi c.s. inzake een Wet raadplegend referendum Europese Grondwet, 28.885*) a jeho dodatku v říjnu 2004 (*Novelle Wet raadplegend referendum Europese Grondwet, 29.608*). Za zmínku stojí opačný postoj senátorů VVD, kteří až do poslední chvíle vyjadřovali své hluboké znepokojení nad předkládaným zákonem a tak došlo ke schválení zákona o konzultativním referendu o evropské ústavě v Senátu až 25. ledna 2005 (*Wet raadplegend referendum Europese Grondwet*).⁷⁰

Tento zákon požadoval vytvoření nezávislé komise pro referendum a definoval její úkoly.⁷¹ Nestanovil ale nutnou výši volební účasti a každá strana si tak mohla stanovit své vlastní podmínky pro uznání výsledku. Parlamentní většina PvdA slíbila uzнат výsledek referenda pokud volební účast dosáhne minimálně 30 %. CDA si k této podmínce ještě přidala požadavek, že záporné hlasy musí dosáhnout alespoň 60 %. Strany SP, GL a D66 přislíbily respektovat výsledek bez ohledu na volební účast. LPF přislíbila respektovat výsledek pouze pokud volební účast dosáhne 50 %. Ostatní strany svůj postoj k budoucímu výsledku nevyjádřily. VVD nicméně později zásluhou předsedy Van Aartsena zdůraznila, že bude respektovat výsledek bez ohledu na volební účast. Vláda premiéra Balkenendeho byla sice proti konání referenda a to hlavně z toho důvodu, že se jí tato otázka jevila jako natolik

⁶⁸ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

⁶⁹ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 3.

⁷⁰ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 3., RIGO A., *cit.d.*, s. 6.

⁷¹ Ty spočívaly v navrhnutí data konání referenda, shrnutí obsahu evropské ústavní smlouvy, jeho rozeslání voličům a rozdělení jednoho milionu eur na kampaně odpůrců a přívrženců smlouvy, ale i těch, zastávajících neutrální postoj. NIJEBOER A., The Dutch Referendum, *European Constitutional Law Review*, 2005, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.democracy-international.org/fileadmin/di/pdf/monitoring/nl2_eclr.pdf>, s. 398.

složitá, že ji nelze předložit k hlasování ano či ne. Nicméně již začátkem září 2003 premiér slíbil, že pokud se referendum uskuteční, bude vláda jeho výsledek respektovat.⁷²

Sílící hlasy žádající referendum a rostoucí kritika evropského projektu pravděpodobně vedla k prosazení zákona o konzultativním referendu. Nizozemské referendum se tak jeví jako pokus politických činitelů o získání podpory voličů pro evropský projekt jejich zapojením do rozhodovacího procesu prostřednictvím referenda. Nizozemští zákonodárci pravděpodobně vycházeli z předpokladu, že kritika Evropy není způsobena jejím obsahem, ale spíše rozhodovacími procesy. Jejich rozhodnutí uspořádat referendum se pravděpodobně zakládalo na domněnce, že pokud dojde ke změně rozhodovacího procesu, voliči obsah podpoří.⁷³

Ve Francii byla situace zcela odlišná, což je dáno především zavedenou tradicí referend v této zemi. Přání uspořádat o evropské ústavní smlouvě referendum vyjádřila, po vlně přístupových referend na podzim roku 2003 jak pravice, reprezentovaná například Françoisem Bayrouem, Alainem Juppé, Charlesem Pasqua nebo třeba Philippem de Villiersem, tak socialisté, mezi jinými to byl například Laurent Fabius nebo François Hollande. A jak již bylo uvedeno výše i Valéry Giscard d'Estaing se jako prezident Konventu vyslovil pro uspořádání referenda. Nicméně neúspěch mezivládní konference v prosinci 2003 odsunul otázku schválení smlouvy na nějakou dobu do pozadí.

Znovu se začala projednávat až když Tony Blair oznámil úmysl uspořádat referendum ve Velké Británii. Tehdy ve Francii znovu ožily požadavky na uspořádání referenda. Z politických stran to byla především Socialistická strana (*Parti Socialiste-PS*) a její předseda François Hollande, z Unie pro lidové hnutí (*l'Union pour un mouvement populaire-UMP*) se pro referendum veřejně vyslovil například Alain Juppé a Nicolas Sarkozy. Poslanec UMP Nicolas Dupot-Aignan dokonce sepsal petici s cílem získat milion podpisů na podporu konání referenda. Suverenista, europoslanec a předseda Hnutí pro Francii (*Mouvement pour la France – MPF*) Philippe de Villers zase založil „Hnutí za referendum o Evropské ústavě“ (*Mouvement pour le référendum sur la Constitution européenne*) s tím že doufal, že prostřednictvím referenda dojde k zamítnutí smlouvy. Ve prospěch referenda se vyjádřil i bývalý dlouholetý předseda Evropské komise Jacques Delors.⁷⁴ Referendum se navíc těšilo široké podpoře veřejnosti, když se v průzkumu CSA v dubnu 2004 74 % voličů vyslovilo pro uspořádání referenda.⁷⁵

---

⁷² NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 5-6, NIJEBOER A., The Dutch Referendum, [cit. 2008-10 -23], s. 399.

⁷³ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 5-6.

⁷⁴ MOREL L. *cit.d.*, s. 22-23.

⁷⁵ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

Na prezidentovo rozhodnutí měla jistě vliv i jeho klesající popularita. Zatímco ještě na začátku roku 2003 se prezident Chirac těšil široké podpoře veřejnosti a to především díky svému odmítavému postoji k válce v Iráku, jeho popularita značně klesla během léta kvůli takzvané „vlně veder“ na kterou nedokázal adekvátně reagovat.⁷⁶ Ve snaze čelit klesající popularitě a v situaci, kdy předseda UMP Nicolas Sarkozy byl zastáncem referenda, je pochopitelná prezidentova snaha vyjít voličům vstříc a posílit tak svoji pozici v čele francouzské pravice. Tímto krokem si prezident automaticky zajistil podporu Nicolase Sarkozyho, ale i třeba Françoise Bayroua.⁷⁷ Částečně se po prohraných regionálních a evropských volbách jednalo i o snahu rozštěpit opoziční PS před prezidentskými volbami, protože bylo známo, že je v otázce evropské ústavní smlouvy nejednotná.⁷⁸ Jak již bylo uvedeno výše rozdělením opozice byl k uspořádání referenda v roce 1992 motivován i prezident Mitterrand. Určitou roli sehrálo i prezidentovo přesvědčení, že si takto významná smlouva zaslouží veřejné schválení. Navíc průzkumy veřejného mínění naznačovaly kladný výsledek referenda.⁷⁹ Prezident Chirac sdělil své rozhodnutí o uspořádání referenda ve svém tradičním televizním vystoupení dne 14. července 2004 s odůvodněním, že „Francouzů se tato otázka přímo týká, a proto budou přímo konzultováni“.⁸⁰

Prezidentem svolaná Ústavní rada 19. listopadu 2004 konstatovala, že evropská ústavní smlouva vyžaduje revizi Francouzské ústavy podle článku 89, protože převádí nové řídicí kompetence Unii nebo mění stávající podmínky jejich vykonávání a dále přiděluje nové kompetence národním parlamentům. Ústavní reforma byla ve smyslu článku 89 nejprve ve shodném znění přijata v odděleném hlasování v obou komorách parlamentu a posléze 28. února 2005 schválena více než třípětinovou většinou na společném zasedání obou komor shromážděných v Kongresu ve Versailles.⁸¹ Po ústavní reformě, která vstoupila v platnost 1. března 2005, se prezident Chirac rozhodl pro ratifikaci Evropské ústavní smlouvy referendem podle článku 11.⁸²

---

⁷⁶ „Vlna veder“ vedla k enormnímu počtu úmrtí (odhadem 15 000) především starších lidí během léta 2003. QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

⁷⁷ MARTIN P. Le choix de Chirac ou Pourquoi Jacques Chirac e-t-il choisi la voie référendaire pour la ratification du Traité constitutionnel?, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 33.

⁷⁸ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 90.

⁷⁹ MOREL L. *cit.d.*, s. 22-24.

⁸⁰ PERRINEAU P.(Ed.) *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français*. Paris: Preses de Science Po, 2005, s. 229.

⁸¹ 730 hlasujících podpořilo změnu francouzské ústavy, zatímco 66 se vyslovilo proti a 96 zákonodárců se hlasování zdrželo. PRUDÍKOVÁ D. Francouzské politické strany a evropská integrace, *Středoevropské politické studie*, 2005, vol. 7, no. 2-3, s.183, KUNC J. *cit.d.*, s. 92.

⁸² PRUDÍKOVÁ D. *cit.d.*, s.183, KUNC J. *cit.d.*, s. 92, ARCHIVES PREMIER MINISTRE, *Congress revises the French constitution*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.archives.premier-ministre.gouv.fr/villepin/en/information/latest_news_97/congress_revises_the_french_52453.html>.

Schválení smlouvy referendem bylo v obou zemích riskantnější než schválení parlamentní cestou. V Nizozemsku se jednalo o první národní referendum v moderní historii této země⁸³ a i ve Francii to bylo teprve třetí referendum týkající se evropské integrace za celou dobu její existence. V Nizozemsku se jednalo o referendum konzultativní, zatímco ve Francii bylo právně závazné.

V Nizozemsku se volba referenda jeví jako vcelku logické vyústění dlouhodobých požadavků na zavedení prvků přímé demokracie do nizozemského politického systému a dále jako snaha o větší začlenění nizozemských voličů do procesu evropské integrace. Zároveň to byl pokus účinně čelit kritice Evropy a dodat navrhované smlouvě větší míru legitimacy.

Vzmemme-li se v úvahu sankční potenciál referenda, může se referendum ve Francii po prohraných regionálních a evropských volbách, které bezprostředně souvisely s nepopularitou vlády, jevit jako neuvážený a riskantní krok.⁸⁴ Na druhou stranu je ale třeba si uvědomit, že se prezident Chirac ocitl pod silným politickým i veřejným tlakem na uspořádání referenda a to i ze strany stoupců smlouvy. Neuspořádání referenda a schválení smlouvy parlamentní cestou by pravděpodobně zdiskreditovalo prezidenta a vystavilo ho silné kritice voličů.⁸⁵ Francouzské referendum je tedy autory často klasifikováno jako „politicky nutné“. Jeho účelem ale pravděpodobně byla i snaha o posílení moci a upevnění pozice prezidenta v čele francouzské pravice, stejně tak jako snaha o rozštěpení opozice.

Na základě výše uvedené analýzy důvodů, které vedly ve Francii a v Nizozemsku k uspořádání referenda lze vyloučit, že by se jednalo o strategické využití referend politickými elitami nebo že by se elity k jeho uspořádání rozhodly za účelem přenesení své zodpovědnosti na voliče, což jsou dvě možné nevýhody referend, tak jak je definovali Sarah Hobolt a Thomas Cronin.

V Nizozemsku bylo referendum parlamentní iniciativou, která se snažila vyjít vstříc sílícím požadavkům na zavedení prvků přímé demokracie do nizozemského politického systému a také čelit rosoucí kritice evropského projektu zapojením voličů do jeho vytváření. O tom, že se nejednalo o strategické využití referenda elitami nebo o snahu přenést na voliče zodpovědnost svědčí i počáteční záporný postoj vlády k uspořádání referenda.

Ve Francii je sice možné identifikovat určité strategické motivace prezidenta Chiraca v podobě snahy rozštěpit opoziční PS před prezidentskými volbami a posílení vlastní pozice

---

⁸³ V Batávské republice (1795-1806), která se rozkládala na území dnešního Nizozemska, hlasovali občané celkem třikrát o návrhu ústavy (o první ústavě hlasovali v roce 1797 a 1798, o druhé v roce 1801). ABSOLUTE ASTRONOMY, *Batavian Republic*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.absoluteastronomy.com/topics/Batavian_Republic>.

⁸⁴ MARTIN P. *cit.d.*, s. 26.

⁸⁵ MOREL L. *cit.d.*, s. 23.

v čele francouzské pravice, ale především se jednalo o „politicky nutné“ referendum, kdy po jeho uspořádání volaly jak politické elity, nehledě na to zda šlo o odpůrce nebo stoupence smlouvy, tak samotní voliči. Ani ve Francii se tedy nedá hovořit o těchto dvou nevýhodách.

3. Postoje hlavních aktérů k evropské ústavní smlouvě

Tato kapitola stručně analyzuje postoj nejdůležitějších aktérů francouzského a nizozemského referenda. Za účelem co nejpřehlednější analýzy si aktéry referend rozdělíme do jednotlivých kategorií, tak jak je ve své práci *Context, Elites, Media and Public Opinion in Referendums: When Campaigns Really Matter* definoval Clause De Vreese. První kategorii tvoří politické elity; druhou občanská společnost, zájmové skupiny a lobbisté; třetí média a názor veřejnosti.⁸⁶ Za čtvrtou kategorií považuje De Vreese voličstvo, u kterého posuzuje angažovanost, zájem a znalost dané problematiky, volební účast a samotnou volbu. V této kapitole, ale voličstvo samotnou kategorií netvoří, protože se mu věnuje kapitola o kampaních a samotných výsledcích referenda.

3.1 Političtí aktéři

Mezi politické aktéry řadíme politické strany a jejich představitele, legislativu a exekutivu daného státu. Ústavní smlouva měla v obou zemích podporu legislativní moci, když ji podporovala valná většina poslanců a senátorů v národních parlamentech.⁸⁷ Na své straně měla i exekutivní moc, ve Francii pro její přijetí loboval prezident Jacques Chirac a vláda J.-P. Raffarina a v Nizozemsku si získala podporu Balkenendeho koaliční vlády. Hlavní roli ale v obou zemích bezpochyby sehrály politické strany a jejich představitelé, kterým se věnuje následující podkapitola.

Pro objektivní posouzení postojů politických stran Francie a Nizozemska je třeba je posuzovat podle stejných kritérií. Politické strany, zastoupené v době konání referenda v parlamentu, jsou proto v této práci posuzovány za prvé z hlediska toho, zda se jednalo o vládní nebo opoziční stranu a za druhé z hlediska jejich postoje k předloženému návrhu evropské ústavní smlouvy. Do této definice nám ale nezapadají některé francouzské strany, které nebyly v době konání referenda zastoupeny v parlamentu, a přesto v referendu sehrály důležitou roli. Tyto strany tedy budou posouzeny zvlášť.

---

⁸⁶ DE VREESE C. *When Referendum Campaigns Matter - And Why*, s. 7.

⁸⁷ V nizozemské poslanecké sněmovně měli stoupenci smlouvy valnou většinu křesel (127 ze 150 křesel). HARMSEN R. *cit.d.*, s. 2.

Ve Francii dali parlamentaristé jasně najevo svůj postoj ke smlouvě, když hromadně podpořili změnu francouzské ústavy za účelem umožnění ratifikace ústavní smlouvy. Změnu francouzské ústavy v únoru 2005 podpořilo 450 z 548 hlasujících poslanců a 263 z 320 hlasujících senátorů. PRUDÍKOVÁ D. *cit.d.*, s. 183.

3.1.1 Vládní strany podporující přijetí smlouvy

Vládní stranou podporující přijetí smlouvy byla ve Francii strana UMP, v Nizozemsku se jednalo o koalici stran CDA, VVD a D66.

UMP se stala vítěznou stranou parlamentních voleb z června 2002, když v poslanecké sněmovně získala 354 křesel z celkového počtu 577. Jedná se o proevropskou stranu, která se k evropské integraci staví pozitivně, nicméně pragmaticky a odborníci ji proto řadí do tzv. funkčního europeanismu.⁸⁸ Ruku v ruce s touto logikou si UMP byla vědoma nutnosti institucionálních reforem na půdě EU, a proto podporovala přijetí evropské ústavní smlouvy. Kladný postoj ke smlouvě si strana odhlasovala valnou většinou hlasů na svém sjezdu 6. března 2005.⁸⁹ Přijetí smlouvy prosazovali v UMP především Nicolas Sarkozy, Alain Juppé, Édouard Balladur a Alain Madelin.⁹⁰ Strana smlouvu podporovala především proto, že tato smlouva dynamizovala integrační proces a protože si od nově navržené funkce ministra zahraničí slibovala politicky silnější Evropu.⁹¹ Za revizí stávajících smluv viděli nejen usnadnění fungování rozšířené Evropy, ale i možnost jak učinit Evropu konkurenceschopnou.⁹²

Strany nizozemské koaliční vlády byly vždy nakloněny evropské integraci a volily ve prospěch evropských smluv. Zákonitě tedy podporovaly i přijetí evropské ústavní smlouvy. CDA, která se po volbách v roce 2003 stala se čtyřiceti čtyřmi křesly nejsilnější stranou parlamentu, byla vždy velkou zastánkyní evropské integrace v souladu s dlouholetou křesťansko-demokratickou tradicí v tomto ohledu.⁹³ CDA především vyzdvihovala to, že evropský trh zajišťuje vyšší růst a že společné evropské hodnoty uchránily mír v uplynulých šedesáti letech. Přednost smlouvy spatřovali představitelé této strany v zajištění lepší

⁸⁸ „Funkční europeanismus zohledňuje podporu strany evropské integraci, jež ovšem plyne z cíle sloužit národním zájmům nebo stranickým zájmům, které se od integračních zájmů liší. Evropská integrace není cílem sama o sobě, ale napomáhá širším cílům strany: ekonomické stabilitě, modernizaci země.“ KANIOK P. *Reflexe stranického euroskepticismu (Rigorózní práce)*, Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních věd, Mezinárodní teritoriální studia, 2006, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/12188/fss_r/rigorozni_prace.txt>, s. 40, BAROŠ J. Postoj francouzských politických stran k evropské integraci, *Global Politics*, 10/2006, [cit. 2008-12-26]. Dostupné z: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/europeizace-francie.html>>.

⁸⁹ RICHARD A., PABST R. Evaluation of the French Referendum on the EU Constitution, *Direct Democracy*, 05/2005, s. 4 – 27, [cit. 2009-03 -20]. Dostupné z: <<http://www.democracy-international.org/fileadmin/di/pdf/monitoring/di-france.pdf>>, s. 6.

⁹⁰ EURACTIV, *French referendum on EU Constitution set for 29 May*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.com/en/future-eu/french-referendum-eu-constitution-set-29-may/article-136447>>.

⁹¹ MAURER A. Die Ratifikationsverfahren zum EU-Verfassungsvertrag, *Diskussionspapier Forschungsgruppe EU Integration*, 2006/04, 11. vyd. Berlin: SWP, s. 39.

⁹² BAROŠ J. *cit.d.*

⁹³ „Ministr spravedlnosti Donner na sjezdu strany CDA apeloval na své spolustraníky, že písmeno C v názvu jejich strany je zavazuje k hlasování pro přijetí evropské ústavní smlouvy.“ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 10.

spolupráce v boji proti terorismu a mezinárodnímu zločinu. Rovněž chválili i navrženou „iniciativu Evropských občanů“.⁹⁴

VVD jakožto druhá nejsilnější strana koalice s dvaceti sedmi křesly v parlamentu na jaře roku 2004 hrozila, že ústavní smlouvu nepodpoří v případě, že nebudou splněna kritéria, zahrnující právo veta při rozhodování o evropském rozpočtu, právně zavazující pravidla Paktu stability a garance stálého evropského komisaře pro každou členskou zemi. Ačkoli se nakonec pouze právo veta při rozhodování o evropském rozpočtu stalo součástí evropské ústavní smlouvy, stala se VVD její stoupenkyní.⁹⁵ Počáteční zdrženlivý postoj je zčásti vysvětlitelný existencí euroskeptického křídla uvnitř strany, ale především strachem ze ztráty voličů ve prospěch nových populistických stran, které vedly kampaň za odmítnutí smlouvy. VVD byla totiž donedávna jedinou stranou na pravici od CDA, nepočítáme-li malé protestantské strany CU a SGP. Nicméně během posledních třech let se na nizozemské pravicové scéně objevily nové populistické strany, které ubírají voliče především VVD.⁹⁶ To, že VVD nakonec zaujala ke smlouvě kladný postoj bylo částečně dáno snahou vyvarovat se konfliktu uvnitř koalice a částečně i dílem dobrých vztahů s obchodní sférou, která smlouvu podporovala.⁹⁷ VVD zdůrazňovala, že se jedná o liberální projekt a opravdový krok vpřed v porovnání se Smlouvou z Nice. Vyzdvihovala zachování národních práv veta a to, že ústava zajišťuje volný trh, konkurenci a práva spotřebitelů. Strana zůstala nicméně rozdělená otázkou vstupu Turecka do EU a to především kvůli zmíněné volební konkurenci ze strany pravicových populistických stran.⁹⁸

Nejmenší stranou vládní koalice se šesti křesly byla strana Demokraté 66, která je ryze pro-integrační stranou, požadující dokonce ještě větší přenesení pravomocí na evropskou úroveň. Tato strana především zdůrazňovala demokratické a občanské aspekty smlouvy, jako například více pravomocí pro Evropský parlament, více občanských práv pro Evropany, méně byrokracie a více efektivity. Poukazovala na to, že Evropa bude mít o hlas více ve světě díky vytvoření funkce evropského ministra zahraničí. Demokraté 66 se rovněž domnívali, že ústavní smlouva znamená konec Společné zemědělské politiky.⁹⁹

⁹⁴ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 10.

⁹⁵ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 10-11.

⁹⁶ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 11.

⁹⁷ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 11.

⁹⁸ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 11.

⁹⁹ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 11-12.

3.1.2 Vládní strany odmítající smlouvu

Francouzské a nizozemské vládní strany podporovaly přijetí smlouvy, a proto do této kategorie žádná strana nespadá, nicméně nelze nezmínit francouzské euroskeptické suverenistické křídlo UMP s názvem Vzhůru republiko! (*Debout République*), jehož hlavním představitelem a odpůrcem současné podoby Evropské unie a evropské ústavní smlouvy je poslanec Nicolas Dupont-Aignan.¹⁰⁰ Jakožto zastánce konfедераčního uspořádání států, kterému by žádný ze subjektů nebyl podroben, se staví proti současnému směru evropské integrace, který podle něj vede k federalismu. Ekonomické zákonitosti ustavené evropskou ústavní smlouvou podle něj ohrožovaly suverenitu Francie, která by si měla uchovat alespoň základní pravomoci k pomoci národním subjektům prosadit se na společném trhu. Rovněž kritizoval systém kvalifikované většiny, která umožňuje vnutit vůli většiny suverénnímu státu.¹⁰¹

Dalším prominentním odpůrcem smlouvy z řad UMP byla současná ministryně bydlení Christine Boutin, která stojí v čele hnutí přidruženého k UMP s názvem Fórum sociálních republikánů (*Forum des républicains sociaux*).¹⁰²

3.1.3 Opoziční strany podporující přijetí smlouvy

Mezi hlavní opoziční strany podporující přijetí evropské ústavní smlouvy patřila ve Francii UDF, PS a Zelení. V Nizozemsku smlouvu podporovala opoziční PvdA a GL.

Unie pro francouzskou demokracii má ze všech francouzských stran nejpozitivnější postoj k Evropské integraci a je proto řazena do tzv. ztotožňujícího europeanismu.¹⁰³ Tato strana představila již v roce 1999 svůj vlastní projekt evropské ústavy a není tedy divu, že se stala velkým stoupencem přijetí Evropské ústavní smlouvy.¹⁰⁴ Nicméně i v jejích řadách se našly výjimky, zvláště poté co se součástí debaty o smlouvě stal vstup Turecka do EU, který tato křesťansko – demokratická strana nepodporuje. Jednou z nich byl například poslanec

---

¹⁰⁰ BAROŠ J. *cit.d.*

¹⁰¹ PRUDÍKOVÁ D. *cit.d.*, s. 171.

¹⁰² LARHANT M. Constitutional referendum in France: a mid-term assessment, *Projet EPIN*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.epin.org/pdf/RM-CR-Larhant180205.pdf>>.

¹⁰³ „Ztotožňující (identitární) europeanismus znamená principiální podporu evropské integrace. Integrační proces není takovou stranou vnímán z hlediska přínosů a užitků pro národní stát nebo stranu samotnou, ale klíčovým cílem je integrace jako taková a její prohlubování.“ KANIOK P. *cit.d.*, s. 40, BAROŠ J. *cit.d.*

¹⁰⁴ „Mezi hlavní návrhy tohoto projektu patřila funkce evropského prezidenta, vyjasnění pravomocí EU vůči členským státům, přijetí Charty základních práv a omezení hlasovacích minorit, které způsobují blokaci fungování EU.“ BAROŠ J. *cit.d.*

Jean-Christophe Lagarde, který otevřeně prohlásil, že bude hlasovat proti smlouvě, právě protože ji spojoval se vstupem Turecka do EU.¹⁰⁵

Nejsilnější francouzskou opoziční stranou je Socialistická strana, která ve svém vztahu k evropské integraci naráží na dvě protichůdná stanoviska. Tím prvním, a na základě programových dokumentů strany oficiálním stanoviskem, je její kladný vztah k evropskému projektu, založený na historické tradici, tím druhým pak odmítání současné podoby integrace, která se Socialistům jeví jako příliš liberální.¹⁰⁶ Tyto protichůdné postoje se odrazily i na vztahu této strany k evropské ústavní smlouvě a vedly až k uspořádání interního referenda za účelem zajištění jednotného postoje této strany k evropské ústavní smlouvě. Stoupenci smlouvy zdůrazňovali institucionální a sociální výhody ratifikace smlouvy a odvolávali se na socialistický odkaz. Odpůrci smlouvy zase naopak prohlašovali, že podporují evropskou integraci jako takovou, ale ne v podobě, která je jim předkládaná evropskou ústavní smlouvou a která podle nich nezaručovala dostatečnou ochranu sociálních práv a jistot jako například garanci minimální mzdy.¹⁰⁷

Ve snaze zabránit rozepřím uvnitř strany, které by se mohly přenést i do jiných oblastí a za účelem dosažení legitimní, všemi respektované a pro voliče jednoznačné linie bylo o evropské ústavní smlouvě uspořádáno interní referendum. Stoupencem přijetí smlouvy byla vedle předsedy François Hollanda velká část socialistických elit jako například většina ministrů z dob Mitterranda a Jospina.¹⁰⁸ Hlavním odpůrcem smlouvy se stal bývalý premiér Laurent Fabius a dále tři minoritní proudy z levého křídla Socialistické strany.¹⁰⁹ Ze 120 038 členů PS se interního referenda konaného 1. prosince 2004 zúčastnilo 99 865 členů, což se rovná 83, 2% účasti, přičemž kladně se v tomto referendu vyjádřilo 58, 6 % hlasujících (41,4% hlasujících bylo proti).¹¹⁰ Jak se později ukázalo, interní referendum hlasování socialistických voličů příliš neovlivnilo.¹¹¹

---

¹⁰⁵ RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 7.

¹⁰⁶ BAROŠ J. *cit.d.*

¹⁰⁷ BAROŠ J. *cit.d.*, DUFOUR P. The 2005 referendum on the Constitutional Treaty in France : More, not less Europeanization of the French political space, *Paper for the Conference of the Council for European Studies, 30 March – 3rd April 2006, Chicago, USA*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.ces.columbia.edu/pub/papers/Dufour.pdf>>, s. 17.

¹⁰⁸ Bývalý dlouholetý ministr kultury a později ministr školství Jack Lang, bývalá ministryně práce a později ministryně sociálních věcí Martine Aubry a bývalý ministr financí a ekonomie Dominique Strauss-Kahn. WIKIPÉDIA, *François Hollande*, [cit. 2009-01 -12]. Dostupné z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Hollande>.

¹⁰⁹ „Nová socialistická strana“ (*Nouveau Parti Socialiste*) vedená Arnaud Montebourgem a Vincentem Peillonem; „Militantní síla“ (*Force militante*), vedená předsedou Severní federace (*Fédération du Nord*) Marcem Dolezem a „Nový svět“ (*Nouveau Monde*), vedený Henrim Emmanuëllim. DUSEIGNEUR G. Lorsque l'Union Européenne questionne l'identité partisane: le référendum interne du PS sur le TCE, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 74, 81, 83, 89.

¹¹⁰ Interního referenda se mohli zúčastnit členové Socialistické strany, kteří byli ve straně déle než tři měsíce.

DUSEIGNEUR G. *cit.d.*, s. 86-87.

¹¹¹ DUSEIGNEUR G. *cit.d.*, s. 91.

I v Nizozemsku byla největší opoziční stranou levicová Strana práce. Přestože tato strana nejeví známky euroskepticismu, byla její podpora smlouvy zpočátku poněkud zdrženlivá. Vynořily se spekulace o tom, že to bylo dáno neochotou strany a jejích představitelů podpořit koaliční vládu. Tento postoj se změnil 1. května 2005, kdy Strana práce spustila svou kampaň ve prospěch přijetí smlouvy.¹¹²

Ideově rozdělená otázkou ústavní smlouvy se podobně jako Socialistická strana stala i francouzská Strana Zelených, která uspořádala již 14. února 2004 o této otázce interní referendum, kde byla smlouva slabou většinou podpořena.¹¹³ Nejistý postoj Zelených k evropské ústavní smlouvě lze označit za jistou francouzskou výjimku, protože evropští Zelení jsou obecně známí svým jasným proevropským postojem.¹¹⁴

Do určité míry by se dalo hovořit i o výjimce nizozemské, protože i nizozemskou Zelenou levici otázka evropské integrace do značné míry rozděluje a ne vždy ji tato strana podporuje.¹¹⁵ I tentokrát byla Zelená levice otázkou ústavní smlouvy vnitřně rozdělena, a proto o ní na stranickém sjezdu v září 2004 hlasovala, aby mohla zaujmout jednotné stanovisko. Stejně jako ve Francii, i v nizozemském interním hlasování zvítězili zastánci smlouvy.¹¹⁶ Předsedkyně strany Femke Halsema označila ústavní smlouvu za dobrý základ pro Evropskou unii, nicméně tato strana smlouvě vytýká to, že zavádí možnost zformování skupiny členských států v rámci obranné politiky a to, že národní parlament nemá dostatek času na zvážení vzrůstajících nákladů na obranu.¹¹⁷

Poslední francouzskou opoziční smlouvou, která podporovala přijetí smlouvy, byla středolevá Radikální strana levice (*Parti Radical de Gauche* – PRG) vedená Jeanem – Michelem Baynetem.

3.1.4 Opoziční strany odmítající smlouvu

Jak už bylo zmíněno výše, část francouzských a nizozemských Zelených a dále část francouzské Socialistické strany smlouvu nepodporovaly.¹¹⁸ Oficiální postoj těchto stran ke smlouvě byl ale na základě interních hlasování kladný, a proto je nelze zařadit do skupiny

---

¹¹² NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 12.

¹¹³ Volební účast v tomto interním referendu uspořádaném pod vedením předsedy Strany Zelených Mannem Wehringem byla 54 % a kladně se v něm vyjádřilo 52, 72 % hlasujících (41, 98 % bylo proti). MARTHALER S. The French referendum on ratification of the Constitutional Treaty 29 May 2005, *Referendum briefing paper No 12 EPERN*, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern_rb_france_2005.pdf>, s. 4.

¹¹⁴ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 436.

¹¹⁵ Zelená levice hlasovala například proti Maastrichtské a Amsterdamské smlouvě a proti přijetí eura. Naopak podpořila přijetí Smlouvy z Nice. NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 14.

¹¹⁶ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 14.

¹¹⁷ RIGO A. *cit. d.*, s. 8.

¹¹⁸ PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 231.

opozičních stran odmítajících smlouvu. Mezi tyto strany lze ve Francii zařadit Komunistickou stranu Francie a Hnutí pro Francii Philippa de Villiersa. V Nizozemsku se jednalo o Socialistickou stranu, Seznam Pima Fortuyna, Wildersovu skupinu (*Groep Wilders*), Státní reformovanou stranu a Křesťanskou unii.¹¹⁹

Komunistická strana Francie pod vedením Marie-George Buffet patřila k nejhlasitějším odpůrcům smlouvy, protože se zásadně staví proti liberální povaze Evropské unie a usiluje o radikální změnu politik a fungování institucí Evropské unie tak, aby došlo ke zvýšení demokratické participace občanů, například skrze obligatorní referenda. Dále žádá, aby byla přijata sociální opatření a zrušeny liberální normy a aby oblasti jako například vzdělání a zdravotnictví zůstaly uchráněny před logikou trhu. Komunisté rovněž usilují o vyšší kontrolu Evropské centrální banky a o zvýšení evropského rozpočtu.¹²⁰ Komunistická strana odmítala evropskou ústavní smlouvu kvůli liberalismu, který podle ní tato smlouva ukotvovala a dále se její členové domnívali, že se Evropa prostřednictvím jejího zamítnutí bude moci vyrovnat Spojeným státům americkým a ne stát se pouze jejich partnerem. Argumentovali také, že odmítnutí smlouvy umožní její redefinování ve prospěch levicových hnutí.¹²¹

Další odpor ve Francii přišel z pravicového opozičního Hnutí za Francii Philippa de Villiersa, které se staví proti prohlubující evropské integraci. Tato strana si nepřeje, aby se Turecko stalo členem EU, usiluje o vystoupení Francie z eurozóny a jejím ideálem je „Evropa národů“ se suverénní Francií. Tato strana byla zastánkyní konání referenda, v němž se hlasitě angažovala proti přijetí evropské ústavní smlouvy.¹²² Proti smlouvě se stavěly další malé strany, které ale v referendu nesehrály tak významnou roli, protože nebyly příliš aktivní. Jednalo se například o Sdružení pro Francii (*Rassemblement pour la France – RPF*) Charlese Pasqua nebo dále například o Regionalisty.¹²³

V Nizozemsku přišel odpor proti smlouvě hned z několika opozičních stran. Tradičně se jednalo o dvě euroskeptické¹²⁴ protestantské strany, kterou je Státní reformní strana a

---

¹¹⁹ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 2.

¹²⁰ BAROŠ J. *cit.d.*

¹²¹ DUFOUR P. *cit. d.*, s. 11.

¹²² HAVLÍK V. Euroskepticismus a volby do Evropského parlamentu 2004, *Global Politics*, 10/2004, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/euroskepticismus-EP-2004.html>>.

¹²³ RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. How to Explain the Unexpected: An Assessment of the French Constitutional Referendum, *Notre Europe-ARI*, no. 57/2005, May 2005, [cit. 2009-02-10]. Dostupné z: <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Elcano_in/Zonas_in/Europe/ARI+57-2005>, s.3, IVALDI G. *Beyond France's 2005 referendum on the European Constitutional Treaty Second-order model, anti-Establishment attitudes and the end of the alternative European utopia*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/09/02/33/PDF/Ivaldi_WEP2006.pdf>, s. 7 – 8.

¹²⁴ Euroskepticismus lze označit za ideu, která odmítá myšlenku, že by v prostoru evropského kontinentu mělo dojít k přesunu politické moci směrem od národního státu na nadnárodní těleso v intencích EU, které by vykonávalo funkce státu a které by mělo atributy státu. KANIOK P. *cit.d.*, s. 26.

Křesťanská unie, které měly v roce 2005 v parlamentu dohromady pouhých pět křesel. Tyto strany byly až do poloviny devadesátých let dvacátého století v podstatě jedinými euroskeptickými stranami v Nizozemsku, což bylo dáno tím, že v dříve pilarizované nizozemské společnosti založené na hledání konsenzu, prakticky neexistovala debata o evropských záležitostech, protože se podpora evropské integrace zdála být samozřejmostí a její politizování se považovalo za výraz populismu.¹²⁵ Zatímco Státní reformní strana kategoricky odmítla každou evropskou smlouvu, Křesťanská Unie například přijala Smlouvu z Nice, ale postavila se proti evropské ústavní smlouvě. Pro obě strany jsou důležitá evangelická a protestantská témata, a proto byla jejich hlavním argumentem proti smlouvě absence odkazu na Boha a křesťanství ve smlouvě. Tyto strany jsou zásadně proti ztrátě národního práva veta a velice také varovaly před převálcováním malých států velkými. Povaha těchto stran způsobuje, že se obecně staví proti nadnárodním aspektům EU, protože národní státy vidí jako zřízené Bohem a EU tak pro ně představuje jakousi „Babylonskou věž“.¹²⁶

S příchodem nových politických stran v polovině devadesátých let dvacátého století a se zrychlujícím se tempem evropské integrace přibýlo v Nizozemsku euroskeptických stran a tak se proti smlouvě dále postavila Socialistická strana a relativně nové pravicové politické strany, kterými je List Pima Fortuyna a Geert Wildersova skupina.¹²⁷

Socialistická strana, která poprvé vstoupila do Parlamentu v roce 1994, je třetí největší politickou stranou co do počtu jejích členů.¹²⁸ Právě ona pod vedením charismatického Jana Marijnissena jednoznačně dominovala levicovému táboru odpůrců smlouvy. Tato strana kritizovala text smlouvy za to, že vede k nedemokratickému superstátu, extrémnímu liberalismu a dokonce militarismu.¹²⁹

Seznam Pima Fortuyna¹³⁰ odstartoval v Nizozemsku veřejnou debatu o tématech, která do té doby nebyla příliš diskutovaná; mezi jinými i debatu o evropské integraci. EU je touto stranou kritizována v souvislosti s tím, že je Nizozemsko největším přispěvovatelem do společného unijního rozpočtu pokud se počítá na obyvatele. Podle LPF by EU neměla být

---

¹²⁵ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 3.

¹²⁶ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 14-15.

¹²⁷ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 4.

¹²⁸ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 4.

¹²⁹ RIGO A. *cit.d.*, s. 8, HYLARIDES P. Voters in the Netherlands defy the European Constitution, *Contemporary review*, August 2005, vol. 287, no. 1675, s. 89.

¹³⁰ Seznam Pima Fortuyna byl založen Pimem Fortuynem pouhé tři měsíce před volbami v roce 2002 poté, co byl Fortuyn vyloučen z jeho dřívější strany „Živoucí Nizozemsko“. Pim Fortuyn byl zavražděn jen pár dní před volbami, ale jeho strana se se ziskem 24 křesel dostala do parlamentu. Ve volbách v roce 2003 utrpěla tato strana značné ztráty a byla politicky převálcována Wildersovou skupinou. NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 12-13.

politickou federací, ale mezivládní spoluprací omezenou na ekonomickou oblast a národní parlamenty by měly mít rozhodující slovo o legislativě EU. Tato strana, která byla jednoznačně proti přijetí smlouvy, vystupuje ostře proti členství Turecka v EU a varuje před dominancí velkých států a levnou pracovní silou z nových členských států.¹³¹

Wildersova skupina byla v parlamentu zastoupena pouze Geertem Wildersem, který ale velice aktivně vystupoval proti ústavní smlouvě, kterou kritizoval stejně jako LPF v souvislosti s tím, že zatímco je Nizozemsko hlavním přispěvovatelem do evropského rozpočtu, skrze ústavní smlouvu se z něj stane pouhá provincie v Evropském superstátu. Stejně tak dával do spojení s ústavní smlouvou vstup Turecka do EU kvůli tomu, že smlouva umožňuje velkým státům vládnout malým. Podle něj členské státy schválením smlouvy ztrácejí právo veta v šedesáti třech politických oblastech.¹³² V únoru 2005 představil Geert Wilders manifest nového politického hnutí, v němž požadoval speciální podmínky pro Nizozemsko v EU, podobně jako je tomu v případě Dánska nebo Velké Británie. Jeho cílem bylo znovu projednat postavení Nizozemska v EU a zajistit, aby oblasti jako imigrace, trestní právo a otázka státu blahobytu zůstaly v rukou Nizozemska. Wilders považuje EU za obchodní společnost, které nenáleží zabývat se právními ustanoveními, státem blahobytu nebo zahraniční politikou. Ačkoli z EU nechce vystoupit zdůrazňuje, že setrvání v EU není bezpodmínečné.¹³³ V případě oslabení eura v důsledku jeho rozšíření do dalších zemí nevyklučuje přechod zpátky ke guilderu.¹³⁴

3.1.5 Mimoparlamentní opozice smlouvy

Ačkoli některé strany nebyly v době hlasování o evropské ústavní smlouvě zastoupeny v parlamentu, nelze je zcela opomíjet. Ve Francii přišel odpor proti smlouvě z mimoparlamentních stran, především z Národní fronty, Národního republikánské hnutí (*Mouvement national républicain - MNR*) Bruna Mégreta, Republikánského a občanského hnutí (*Mouvement républicain et citoyen - MRC*) Jeana-Pierra Chevènementa a z extrémně levicových stran reprezentovaných Komunistickou revoluční ligou (*Ligue Communiste Révolutionnaire - LCR*), Dělnickým bojem (*Lutte ouvrière - LO*) a Stranou pracujících (*Parti*

---

¹³¹ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 88.

¹³² NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 15, 23.

¹³³ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 88.

¹³⁴ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 89.

de Travailleurs - PT).¹³⁵ Nizozemsko příklad pro referendum významných mimoparlamentních politických stran nemá.

Euroskeptická Národní fronta se domnívá, že vznik Evropské unie znamenal pro Francii konec její suverenity. Vzhledem k tomu, že se jedná o nacionalistickou stranu, její vizí je nezávislá suverénní Francie, a proto Národní fronta vystupovala ostře proti evropské ústavní smlouvě jako dalšímu prohloubení evropské integrace, která by ještě více oslabilu pozici národních států.¹³⁶ V odmítnutí ústavní smlouvy viděla tato strana historickou příležitost k předefinování vývoje evropské integrace směrem ke spolupráci suverénních evropských států.¹³⁷ Další extrémně pravicová strana Národní republikánské hnutí se také jasně postavila do opozice proti smlouvě, ale v kampani proti smlouvě se příliš neangažovala.¹³⁸

Republikánské a občanské hnutí, v jehož čele stojí bývalý ministr obrany Jean-Pierre Chevènement se postavilo proti přijetí smlouvy, když jí především vytýkalo liberální přístup k ekonomice a koncepci společné obranné politiky navázané na struktury NATO. J-P. Chevènement propagoval francouzské „ne“ s tím, že se podaří vyjednat lepší smlouvu.¹³⁹

Francouzská extrémní levice byla sjednocená ve svém odporu proti smlouvě. Komunistická revoluční liga používala velice podobné argumenty proti ústavní smlouvě jako Komunistická strana a svůj odpor proti smlouvě založila na odmítnutí liberální povahy smlouvy. Rovněž usilovala o větší demokratizaci evropských institucí, vyjednání nové Charty základních práv a posílení role národních parlamentů.¹⁴⁰ Dělnický boj, který v minulosti nezaujal jasná stanoviska v referendech o evropských záležitostech, se tentokrát vyslovil proti smlouvě stejně jako Strana pracujících.¹⁴¹

3.2 Občanská společnost, zájmové skupiny a lobisté

Ve Francii byly odborové organizace otázkou přijetí ústavní smlouvy rozděleny. Na základě interního hlasování se negativně ke smlouvě neoficiálně postavila již na počátku

---

¹³⁵ MARTHALER S. *cit.d.*, s. 3-4, IVALDI G. *cit.d.*, s. 8.

¹³⁶ BAROŠ J. *cit.d.*

¹³⁷ DUFOUR P. *cit. d.*, s. 13.

¹³⁸ RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. *cit.d.*, s. 3.

¹³⁹ EURACTIV, *French political leader lambasts EU Constitution*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://www.euractiv.com/en/future-eu/french-political-leader-lambasts-eu-constitution/article-129781>.

¹⁴⁰ DUFOUR P. *cit. d.*, s. 11.

¹⁴¹ RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. *cit.d.*, s. 3.

února 2005 největší francouzská odborová organizace Všeobecná konfederace práce (*Confédération Générale du Travail, CGT*). CGT v ústavní smlouvě spatřovala posílení neoliberálního přístupu se kterým nesouhlasí, což velmi dobře ilustruje její slogan: „poražme liberální Evropu a zasadíme se o Evropu sociální“.¹⁴² Z dalších francouzských odborových organizací k zápornému hlasování vyzývala ještě Dělnická síla (*Force ouvrière, FO*) nebo takzvaná „skupina 10“ odborových organizací, mezi nimi například i organizace SUD (*Solidaires, Unitaires, Démocratiques*).¹⁴³

Z francouzských odborových organizací se pro přijetí ústavní smlouvy vyslovalo Hnutí francouzských podniků MEDEF (*Mouvement des entreprises de France*) a neoficiálně i Francouzská demokratická konfederace práce (*Confédération française démocratique du Travail, CFDT*) a Národní unie autonomních odborů (*Union nationale des syndicats autonomes, UNSA*). Hlavní zemědělská odborová organizace Národní federace zemědělských odborů (*Fédération Nationale des Syndicats d'Exploitants d'Agricoles, FNSEA*) se odmítla oficiálně ke smlouvě vyjádřit, ale upozornila na nutnost vyjasnění pravidel v EU.¹⁴⁴

Velice důležitým aktérem referenda se ve Francii stalo hnutí ATTAC¹⁴⁵ (*Association pour la Taxation des Transactions pour l'Aide aux Citoyens*), které se na základě interního hlasování vyslovalo proti smlouvě. Pod vedením svého předsedy Jacquese Nikonoffa zahájilo antiglobalistickou kampaň proti smlouvě o které se domnívalo, že popírá demokratické principy, je příliš antisociální a liberální.¹⁴⁶

Proti ústavní smlouvě se postavil i prominentní zakladatel ATTACU José Bové a Zemědělská konfederace (*Confédération Paysanne, CP*), v jejímž čele stojí. Ta nesouhlasila jak s koncepcí evropské zemědělské politiky, tak s liberálním konceptem ústavní smlouvy.¹⁴⁷ Mezi další odpůrce smlouvy patřilo Centrum studií a iniciativ mezinárodní solidarity CEDETIM (*Centre d'études et d'initiatives de solidarités internationales*), ale také třeba Nadace Koperník (*Foundation Copernic*) ze které později vzniklo velice aktivní levicové hnutí „*Collectif national pour un non de gauche*“.¹⁴⁸ Smlouvu naopak podporovaly

---

¹⁴² MAURER A. *cit.d.*, s. 31.

¹⁴³ LARHANT M. *cit.d.*, s. 4.

¹⁴⁴ DUFOUR P. *cit. d.*, s. 10, LARHANT M. *cit.d.*, s. 4.

¹⁴⁵ Role ATTACU v referendu byla významná o proto, že tato organizace má celkem 30 000 členů, což je třikrát více než mají Zelení a jenom třikrát méně než kolik členů má Socialistická strana. ATTAC své názory šířil především pomocí svých webových stránek a blogů k tomu určených, ale také různými demonstracemi a veřejnými vystoupeními. MAURER A. *cit.d.*, s. 32, 33.

¹⁴⁶ MAURER A. *cit.d.*, s. 32, DUFOUR P. *cit. d.*, s. 12.

¹⁴⁷ MAURER A. *cit.d.*, s. 31, DUFOUR P. *cit. d.*, s. 12.

¹⁴⁸ DUFOUR P. *cit. d.*, s. 13.

organizace jako například Nová Republika, Europa Nova, Nadace Roberta Schumana nebo Generace Evropa.¹⁴⁹

V Nizozemsku se nejdůležitější neziskové společnosti k ústavní smlouvě nevyjádřily, což bylo částečně dáno jejich vnitřním rozdělením ohledně této otázky, ale především protože nechtěly ztratit své sympatizanty z řad veřejnosti, ale i vládní finanční podporu na které jsou z velké části závislé.¹⁵⁰

Jasnou pozici zaujaly v podstatě pouze tři odborové organizace, které se vyslovily ve prospěch smlouvy. Byly jimi Federace nizozemského hnutí práce (*Federatie Nederlandse Vakbeweging, FNV*), Konfederace nizozemského průmyslu a zaměstnavatelů (*Verbond van Nederlandse Ondernemingen -Nederlands Christelijk Werkgeversverbond, VNO-NCW*) a organizace Malé a střední podniky (*Midden En Klein Bedrijf, MKB*).¹⁵¹ Další velká nizozemská odborová organizace Národní federace křesťanských odborů v Nizozemsku (*Christelijk Nationaal Vakverbond, CNV*) ke smlouvě nezaujala jasné stanovisko.¹⁵² Lze tedy konstatovat, že smlouva získala podporu většiny nizozemských odborů a zaměstnaneckých organizací.¹⁵³

3.3 Média a průzkumy veřejného mínění

Masmédia jsou nepochybně klíčovými aktéry referenda, protože jejich efektivní využití může často rozhodnout o úspěchu nebo neúspěchu v referendu předkládaného návrhu. Nicméně není jednoduché určit nakolik mohou média ovlivnit voličovo rozhodnutí, protože voliči se o předkládaných návrzích dovídají i z jiných zdrojů. Thomas Cronin ve svém díle *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall* uvádí, že média nejsou schopná změnit voličský názor, ale že mohou být velice efektivní v jeho počátečním formování.¹⁵⁴ Rovněž se domnívá, že ta strana, která si zajistí vyšší mediální pozornost, má větší šanci, že se jí podaří ovlivnit výsledek ve svůj prospěch.¹⁵⁵

---

¹⁴⁹ LARHANT M. *cit.d.*, s. 4.

¹⁵⁰ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 15.

¹⁵¹ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 16.

¹⁵² NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 16.

¹⁵³ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 2, HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 89.

¹⁵⁴ CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 117.

¹⁵⁵ CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 124.

3.3.1 Média

V obou zemích se ústavní smlouva těšila mediální podpoře, což ve Francii vyústilo až k protestům za spravedlivější zastoupení odpůrců smlouvy v médiích, kterým od poloviny března 2005 jasně dominovali stoupenci smlouvy.¹⁵⁶

Především deníky podporující přijetí smlouvy měly ve Francii jasnou převahu, ať už se jednalo o celonárodní deníky jako například *Libération*, *Le Figaro*, *Le Monde*, *Les Échos* nebo regionální *Parisien*, *Ouest-France* nebo rozličné magazíny (*Elle*, *Paris Match*).¹⁵⁷ z národních deníků se proti smlouvě postavily pouze levicový týdeník *Politis* a deník *l'Humanité*.¹⁵⁸

I většina nizozemských deníků se ve svých úvodnicích vyslovila ve prospěch evropské ústavní smlouvy. Jako příklad lze uvést liberální *NRC Handelsblad*, *Volkskrant*, protestantistické noviny *Trouw* nebo populisticky konzervativní *Telegraf*. Pouze konzervativně – liberální magazín *Elsevier* zaujal k ústavní smlouvě negativní postoj.¹⁵⁹ Zároveň je ale nutné zmínit, že si nizozemská média obecně nenechala ujít příležitost ke kritice EU a evropské ústavní smlouvy. Každý chybný vládní krok týkající se smlouvy byl ihned medializován. Tato situace trvala až do doby, kdy průzkumy veřejného mínění začaly naznačovat převahu odpůrců smlouvy a v reakci na to většina médií zmírnila svůj ostrý tón.¹⁶⁰

Studie Clause De Vreeseho a Andree Schuckeho empiricky prokázala, že 36, 5 % všech zpráv nebo článků o referendu bylo neutrálních, 8, 5 % inklinovalo spíše ve prospěch smlouvy, 34, 5 % bylo pozitivních a 20, 2 % negativních. Na základě této analýzy lze označit vztah nizozemských médií ke smlouvě za pozitivní.¹⁶¹

3.3.2 Vývoj postojů k evropské ústavní smlouvě podle průzkumů veřejného mínění

Průzkumy veřejného mínění a v nich vyjádřený názor veřejnosti hrají v referendu určitou roli, nicméně Thomas Cronin varuje, že je nutné přistupovat k těmto průzkumům s rezervou, protože většina voličů se o tom jak bude hlasovat, rozhoduje až těsně před samotným referendem. Zpočátku je podle něj návrh veřejností přijímán kladně aniž by se o

¹⁵⁶ Podle regulačního úřadu CSA disponovali stoupenci smlouvy od začátku dubna do konce května 2005 skoro dvěma třetinami vysílacího času. RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 19.

¹⁵⁷ MALER H., SCHWARZ A. *Médias en campagne: retours sur le referendum de 2005*. Paris: Ed. Syllepse, 2005, s. 16-19.

¹⁵⁸ RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 19.

¹⁵⁹ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 17.

¹⁶⁰ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 17.

¹⁶¹ DE VREESE C.H., SCHUCK A.T. The Dutch No to the EU Constitution: Assessing the Role of EU Skepticism and the Campaign, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 02/2008, vol. 18, no. 1, s. 114.

nej příliš zajímala a průzkumy veřejného mínění tudíž naznačují kladný výsledek. Když jsou ale později voliči v průběhu kampaně vystaveni opozičním argumentům, vzroste náhle procento odpůrců návrhu.¹⁶²

Tento trend, tedy počáteční převahu příznivců smlouvy, která byla posléze s blížícím se referendem vystřídána převahou odpůrců smlouvy, lze pozorovat jak ve francouzských, tak v nizozemských průzkumech veřejného mínění.

První francouzské průzkumy veřejného mínění, které byly publikovány dlouho před začátkem debaty a kampaně, naznačovaly asi šedesátí procentní většinu kladných hlasů.¹⁶³ Od září do prosince docházelo k pozvolnému poklesu kladných hlasů a nárůstu hlasů záporných. V prosinci tento trend vyvrcholil v souvislosti s vytvořením tábora odpůrců smlouvy pod vedením bývalého premiéra Laurenta Fabiuse v Socialistické straně.¹⁶⁴ Nicméně kladný výsledek interního hlasování v Socialistické straně z 1. prosince měl patrně vliv na nárůst kladných hlasů.¹⁶⁵

V průběhu ledna a února se voličské preference nijak radikálně neměnily.¹⁶⁶ Za zlomový měsíc lze ve Francii považovat březen, protože během něj došlo k razantnímu poklesu kladných hlasů a naopak nárůstu hlasů záporných. Ještě 4. března, v den kdy prezident Chirac oznámil datum konání referenda, vedlo v průzkumech „ano“.¹⁶⁷ 17. března byl společností CSA v deníku *Le Parisien* poprvé publikován průzkum naznačující záporný výsledek referenda, který byl následující den potvrzen průzkumem Ipsos v deníku *Le Figaro*.¹⁶⁸ (viz příloha č. 2) Zatímco tedy ještě na začátku března dosahovaly záporné hlasy v průzkumech Ipsos 40 %, o dva týdny později to bylo již 52 %. Tento zvrát je autory často dáván do souvislosti s otázkou směrnice o službách, přezdívané též „Bolkesteinova směrnice“, která byla v té době žhavým politickým tématem ve Francii.

¹⁶² CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 84.

¹⁶³ Průzkum veřejného mínění společnosti Ipsos z 10. září 2004 například vykázal 64 % kladných hlasů versus 36 % záporných hlasů. QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 91.

¹⁶⁴ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 91.

¹⁶⁵ Průzkum Ipsos ze 17. prosince uvedl 57 % kladných hlasů versus 43 % záporných hlasů. Ještě lépe tuto událost ilustrují dva průzkumy společnosti CSA, kdy 25. listopadu kladné hlasy dosáhly 63 % a hned 2. prosince to bylo 69 %. IPSOS, *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: http://www.ipsos.fr/CanalIpsos/referendum/iv_tous_instituts.htm.

¹⁶⁶ Ipsos uvádí v průzkumu z 22. ledna 59 % kladných hlasů a 41 % záporných. *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10].

¹⁶⁷ Podle průzkumu Ipsos měly kladné hlasy 20 % náskok (60 % kladných hlasů versus 40 % záporných). *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10].

¹⁶⁸ Průzkum CSA: 49 % kladných versus 51 % záporných hlasů. Průzkum Ipsos: 48 % kladných hlasů versus 52 % záporných hlasů. PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 231, *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10], GURFUNKIEL M. *Europe's „NO“*, *Commentary*, 07/08 2005, s. 39.

Odpůrci smlouvy si svůj náskok udrželi až do konce dubna pouze s jediným krátkým přerušením.¹⁶⁹ Podle institutu CSA se tak stalo navzdory tomu, že se Jacques Chirac vyslovil proti Bolkesteinově směrnici a ani jeho televizní debata s mládeží dne 14. dubna nepřinesla kýžený zvrat ve prospěch smlouvy.¹⁷⁰ „Ano“ se do čela dostalo na zhruba patnáct dnů na přelomu dubna a května. Vliv na nárůst kladných hlasů měl mimo jiné Valéry Giscard d'Estaing, který 27. dubna předpověděl na fóru Ipsos vítězství přívrženců smlouvy, ale také televizní vystoupení Lionela Jospina a Jacquese Delorse hned následující den, ve kterém oba vyjádřili svou podporu smlouvě.¹⁷¹

Nicméně špatné veřejné naladění okolo zrušeného státního svátku „*Lundi de Pentecôte*“, rozhovor s Laurentem Fabiusem v televizních zprávách společnosti TF1, ve kterém obhajoval odmítnutí smlouvy dne 8. května a nešťastné vyjádření o „plánu B“ bývalého předsedy Evropské komise Jacquese Delorse o pár dní později způsobilo, že se „záporné hlasy“ dostaly opět do vedení.¹⁷² Dne 13. května byl v deníku *Le Monde* zveřejněn rozhovor s Jacquesem Delorse s názvem „Ve jménu pravdy je nutné říci, že plán B je možný. Ale rychlé řešení je nemožné“.¹⁷³ Ačkoli Jacques Delors posléze svou zmínku o „plánu B“ v případě odmítnutí smlouvy popřel, škoda již byla napáchána a stoupenci odmítnutí smlouvy dostali do rukou další argument.¹⁷⁴

Od poloviny května tak záporné hlasy dominují ve všech volebních průzkumech.¹⁷⁵ Pravděpodobnost, že by se kladné hlasy ještě vrátily do vedení byla již jen velice malá, zvláště když procento nerozhodnutých voličů bylo odhadováno být nízké.¹⁷⁶

Názor francouzské veřejnosti lze na základě volebních průzkumů označit za nestálý. Období předreferendní kampaně bylo navíc poznamenáno velkými přesuny voličských preferencí a křivky „ano“ a „ne“ se protly celkem třikrát v průběhu devíti týdnů. (viz příloha č. 3)

Nizozemské průzkumy veřejného mínění zpočátku, stejně jako ty francouzské, vykazovaly převahu kladných hlasů, ale na rozdíl od Francie opakovaně poukázaly na velké

---

¹⁶⁹ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 91.

¹⁷⁰ PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 231.

¹⁷¹ *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10].

¹⁷² PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 231.

¹⁷³ GERSTLÉ J., PIAR CH. Le cadrage du référendum sur la Constitution européenne: La dynamique d'une campagne à rebondissements, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 52.

¹⁷⁴ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 440.

¹⁷⁵ 25. května Ipsos uvádí 45 % kladných hlasů versus 55 % záporných. CSA následující den publikuje svůj průzkum s poměrem hlasů 48 % kladných a 52 % záporných. *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10].

¹⁷⁶ Průzkum *Sofres* odhadl 26. května podíl nerozhodnutých voličů na 17%. PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 233.

množství nerozhodnutých a také nedostatečně informovaných voličů. Vládní průzkum z 18. ledna 2005 odhalil, že 30 % dotázaných se chystá hlasovat pro přijetí smlouvy, 20 % se chystá hlasovat proti a polovina dotázaných se prohlásila za nerozhodnuté.¹⁷⁷ V tomto průzkumu navíc 84 % dotázaných prohlásilo, že neví nebo že má pouze matnou představu o obsahu evropské ústavní smlouvy. Třetina se dokonce domnívala, že tato smlouva nahradí nizozemskou ústavu. Tato čísla svědčí o velice nízké míře informovanosti nizozemské společnosti, což ostatně potvrzuje i to, že 43 % dotázaných se domnívalo, že referendum je vládní iniciativou a pouhé 3 % respondentů věděla, že se jedná o iniciativu parlamentu. O jisté nedůvěře nizozemských občanů k vládě svědčí fakt, že si 60 % dotázaných myslelo, že vláda schválí smlouvu i přes její odmítnutí občany v referendu.¹⁷⁸

Až do března naznačovaly průzkumy vedoucí pozici těch dotázaných, kteří se vyslovili pro přijetí smlouvy. V dubnu ale začaly být aktivní kampaně za nepřijetí smlouvy, zatímco příznivci smlouvy opakovali, že své kampaně zahájí na začátku května, což se promítlo do voličských hlasovacích preferencí a od konce dubna začaly průzkumy naznačovat většinový podíl odpůrců smlouvy. Přívrženci smlouvy se dostali do defensivy ze které se již až do konce kampaně nedostali.¹⁷⁹ Jejich pokusy zaujmout vedoucí pozici jako například vynaložení 3, 5 milionu eur navíc na kampaň na podporu smlouvy v polovině května, nebyly úspěšné. Spíše naopak, voliči se ocitli pod nepříjemným tlakem, což se projevilo nárůstem negativních hlasů.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ RIGO A. *cit.d.*, s. 10.

¹⁷⁸ RIGO A. *cit.d.*, s. 10.

¹⁷⁹ Průzkum provedený společností Interview – NSS dne 6. května potvrzuje dominanci odpůrců smlouvy, když 36 % voličů prohlásilo, že bude hlasovat záporně oproti 23 % voličů rozhodnutých hlasovat kladně. Ačkoli byl tento průzkum provedený necelý měsíc před referendem, 31 % dotázaných bylo stále ještě nerozhodnutých. Průzkum institutu De Hond ze 7. května uvádí stejný trend, ale jiné číselné hodnoty (42 % záporných hlasů, 37 % kladných a 21 % nerozhodnutých voličů). Na předpokládané volební účasti se průzkumy Interview a De Hond v zásadě shodly, když Interview 6. května uvádí 39 % a De Hond 7. května 35 %. Nijeboer A., NIJEBOER A. *The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment*, [cit. 2008-10 -23], s. 17, 18.

¹⁸⁰ NIJEBOER A., *The Dutch Referendum*, [cit. 2008-10 -23], s. 401.

4. Kampaň

Navzdory tomu, že v obou zemích politické elity, hlavní politické strany, hlavy průmyslu a stěžejní média podporovaly přijetí ústavní smlouvy, nebyly nakonec schopné úspěšně konstituční projekt prosadit. Následující kapitola provede srovnání nizozemské a francouzské kampaně z hlediska její délky a především obsahu. Pokusí se také pomocí analýzy obsahu předreferendních kampaní zodpovědět otázku, zda se některé obecné nevýhody referend promítly do francouzského a nizozemského referenda.

4.1 Analýza délky a intenzity francouzské a nizozemské kampaně

Zatímco ve Francii proběhla dlouhá a intenzivní veřejná debata a kampaň o návrhu evropské ústavní smlouvy, v Nizozemsku tomu tak nebylo. Nizozemská kampaň totiž trvala pouze několik týdnů před konáním referenda. Navíc mezi přijetím Zákona o referendu a jeho uspořádáním uplynuly pouhé čtyři měsíce a mezi oznámením data referenda a jeho konáním pak pouhé tři měsíce.¹⁸¹

Ve Francii oznámil prezident Chirac svůj záměr o uspořádání referenda 14. července 2004, tedy více než deset měsíců před konáním referenda. Díky internímu referendu Socialistické strany začala debata o smlouvě plnit novinové stránky již od začátku září 2004.¹⁸² Francouzská vláda zahájila již 10. listopadu 2004 informační kampaň ve snaze poskytnout voličům informace o ústavní smlouvě a chystaném referendu, za jejíž jednostrannost byla ale posléze kritizována. Začátkem prosince v informační kampani pokračovala, když publikovala text ústavní smlouvy, který byl k dispozici na několika desíti tisících pošt a radnic po celé Francii.¹⁸³

Kratší nizozemská kampaň byla způsobena hned několika důvody. Hlavním z nich je tradice krátkých volebních kampaní v Nizozemsku a nulová zkušenost s referendy. Především nizozemská vláda podcenila dynamiku referendní kampaně, kde se volební preference utvářejí zpočátku kampaně, když se domnívala, že kampaň stačí zahájit tři až čtyři týdny před referendem, tedy začátkem května 2005 a tímto svým postojem nechala odpůrce smlouvy

---

¹⁸¹ NIJEBOER A., *The Dutch Referendum*, [cit. 2008-10 -23], s. 403.

¹⁸² MITZMAN A. A Premature Obituary: Europe's Post-referendum Vita Nuova, *Constellations*, 06/2006, vol.13, no. 2, s. 199, LE GALL G. Premières réflexions « post 29 mai », In 29.mai, comprendre pour dépasser le "non", *Revue Socialiste*, 07/2007, no. 20, s. 68.

¹⁸³ RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 20

dominovat kampani.¹⁸⁴ Hlavním zastáncem teorie vyčkávání byl ministr zahraničních věcí Bernard Bot, který argumentoval: „když se začne příliš brzy, ztratí se momentum a poslední týdny jsou k přesvědčení nejdůležitější.“¹⁸⁵ Zatímco tato úvaha se jeví jako oprávněná během legislativních voleb, kdy jsou voliči obecně již dobře obeznámeni s kandidujícími stranami a jejich programy, tato situace nenastává v případě referenda. Přívrženci smlouvy zde podcenili nutnost více strukturovat tento velice odlišný politický prostor a také fakt vysoce polarizujícího „ano“ nebo „ne“ v referendu.¹⁸⁶

Dalším důvodem pozdržení nizozemské vládní kampaně, podle některých autorů, byla vládní krize z konce března 2005, způsobená zamítnutím návrhu VVD o zavedení přímé volby starostů měst.¹⁸⁷ Tato krize byla ale již začátkem dubna urovnána a vláda se tedy mohla začít věnovat kampani, nicméně tak, z výše uvedených důvodů, neučinila. K dřívějšímu zahájení kampaně nepřispěly ani prognózy francouzského „ne“.¹⁸⁸ Vláda podcenila dynamiku volební kampaně a pozdní start se posléze stal jejím handicapem.¹⁸⁹

Francouzská a nizozemská kampaň se tedy diametrálně lišily ve své délce a intenzitě. Krátká nizozemská kampaň a především pozdní start vládní kampaně způsobily, že se nizozemské voličstvo necítilo být před hlasováním dostatečně informováno. Francouzi byli naopak svědky jedné z nejdelších a nejintenzivnějších předreferendních debat, kdy byla diskuse o ústavní smlouvě na pořadu dne již od září 2004 a i vládní kampaň byla zahájena s velkým předstihem v listopadu 2004. Rozdílnosti francouzské a nizozemské kampaně z hlediska obsahu se věnuje následující kapitola.

4.2 Obsah francouzské a nizozemské kampaně

Obsah francouzské a nizozemské kampaně lze posuzovat jednak z hlediska toho, jak se do kampaně promítla samotná ústavní smlouva a za druhé jak se do ní promítla EU obecně.

V kampaních odpůrců smlouvy se objevila kritika obecných aspektů unie jako například její rozpočet, společná měna, rozšíření o nové členské státy v roce 2004 a vstup Turecka do EU. Na jednu stranu se tyto témata smlouvy přímo netýkají, na druhou stranu je ale třeba uvést, že referendum bylo pro francouzské a nizozemské voliče šancí se k těmto tématům vyjádřit, jelikož do této chvíle neměli možnost tak učinit. Zvláště pro nizozemské

---

¹⁸⁴ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 7, QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 92.

¹⁸⁵ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

¹⁸⁶ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 4.

¹⁸⁷ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 7,

¹⁸⁸ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

¹⁸⁹ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 92, NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 9.

voliče to byla zcela nová zkušenost. Nejenže se jednalo o historicky první národní referendum, ale pro velkou část nizozemské společnosti, která vyrostla v pilarizované společnosti, nebyla evropská integrace po dlouhou dobu tématem k diskusi nebo dokonce ke kritice.

K obsahu kampaně patří i její nedostatky a problematické body, kterým se věnuje poslední část této podkapitoly.

4.2.1 Samotný text evropské ústavní smlouvy

V souvislosti se samotným obsahem evropské ústavní smlouvy se v obou zemích hodně diskutovalo o možné ztrátě vlivu v případě, že dojde k jejímu přijetí. Nizozemci se domnívali, že s přijetím institucionálních reforem nebude mít jejich země srovnatelnou váhu a vliv jako velké země, například Francie, Německo a v budoucnu možná i Turecko. Ústavní smlouva totiž snižovala počet oblastí s jednomyslným hlasováním a současně zaváděla novou kvalifikovanou většinu, kde země reprezentující více než 65 % populace Evropské unie budou moci přijmout novou legislativu.¹⁹⁰ V Nizozemsku se voliči báli, že po přijetí smlouvy to bude Brusel, který bude rozhodovat o nizozemské politice a zasahovat například do sociálního systému, liberální drogové politiky nebo azylové a imigrační politiky.¹⁹¹ Socialistická strana dokonce varovala, v případě dalšího přenosu pravomocí na EU, před ztrátou nizozemské identity, která je mimo jiné tvořena tolerantní politikou v oblasti sňatků homosexuálů, lehkých drog a eutanázie.¹⁹²

Především pravicový politik Geert Wilders využil tohoto strachu ve své kampani „Nizozemsku musí zůstat!“ (*Nederland moet blijven!*), když několikrát upozornil na to, že: „Nizozemsko přijetím ústavní smlouvy riskuje, že se stane vágní provincií; zemí s pravomocemi srovnatelnými s pravomocemi Bavorska.“¹⁹³ Socialistická strana varovala před degradací Nizozemska na pouhou provincii v Evropském superstátě a podobně se vyjadřovali i představitelé LPF v kampani „Nezávislé Nizozemsko“.¹⁹⁴ V podstatě všechny kampaně odpůrců smlouvy v Nizozemsku se nesly v tomto duchu a jejich společným motem bylo to, že evropská integrace došla „příliš daleko, příliš rychle“ a že záporné hlasování zabrání vybudování evropského superstátu.¹⁹⁵

¹⁹⁰ WILDERS G., Pas d'Europe turco-germano-française !, *Courrier International*, 03/2005, no. 751, s. 34-41.

¹⁹¹ LEENDERS M. Nederlanden, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2005*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W., Baden-Baden: Nomos 2005, s. 366.

¹⁹² HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 5.

¹⁹³ WILDERS G. *cit.d.*

¹⁹⁴ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 6.

¹⁹⁵ HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 5.

Nizozemci se rovněž stavěli odměřeně k rotujícímu předsednictví v Evropské radě, protože se domnívali, že povede k privilegování větších členských států prezidentem Evropské rady, jelikož bude závislý na jejich znovuzvolení. Zmenšení Komise rovněž představovalo jistý problém pro Nizozemsko, které Smlouvou z Nice již o jednoho komisaře přišlo a nechtělo tak riskovat nemít komisaře žádného.¹⁹⁶

Ve Francii se strach ze ztráty vlivu v důsledku přijetí ústavní smlouvy jeví mnohem paradoxněji, což bylo do jisté míry způsobeno komplexností textu a tím, že se voliči v mnoha případech nerozhodovali na základě takových představ či interpretací. Faktem ale zůstává, že Francie odmítla smlouvu, která pro ni byla z hlediska její role a vlivu v institucích výhodná.¹⁹⁷

Dalším paradoxem je, že první část ústavní smlouvy, která je čistě institucionální, nezbudila u francouzských občanů tolik debat jako její třetí část, ačkoli se jedná o takzvané „*acquis communautaire*“, které už je z větší části součástí existujících smluv.¹⁹⁸

Ve Francii ale odpůrci především vyzdvihovali nebezpečí „liberalismu“, které se skrývá za ústavním projektem. Prohlašovali, že tato smlouva by znamenala konec sociálním jistotám a veřejným službám a že by konkurence byla nadřazená sociálním hlediskům.¹⁹⁹ Laurent Fabius v rozhovoru pro francouzský komunistický deník *L'Humanité* prohlásil: „Evropa bude liberální nebo sociální“. Zkazky jako tato sehrály klíčovou roli v kampani a později se ukázalo, že generovaly i mnoho záporných hlasů.²⁰⁰ Zveličováním ekonomických a sociálních dopadů třetí části smlouvy a kritikou její první části se ve Francii vytvořila nedůvěra v tuto smlouvu.

4.2.2 Unijní rozpočet

V Nizozemsku se odpůrci smlouvy především zaměřili na kritiku unijního rozpočtu a jeho výše. Zároveň kritizovali Evropskou unii za to, že nestimuluje mezinárodní obchod pro otevřenou nizozemskou ekonomiku a že ohrožuje jejich pracovní trh a sociální zabezpečení.²⁰¹ Na tuto problematiku je nutné nahlížet v kontextu toho, že Nizozemci jsou největšími přispěvateli do unijního rozpočtu. Navíc nizozemská vláda již od roku 2003

---

¹⁹⁶ AARTS K., VAN DER KOLK H. Understanding the Dutch “No”: The Euro, the East, and the Elite, *PS: Political Science and Politics*, vol. 39, no. 2, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <<http://www.apsanet.org/imgtest/243-246.pdf>>, s. 243–246.

¹⁹⁷ Francie by po schválení evropské ústavní smlouvy měla 13 % hlasů v Radě, zatímco dnes jich má podle Smlouvy z Nice pouze 9 %. COHEN-TANUGI L. The End of Europe?, *Foreign Affairs*, 11/12 2005, vol. 84, no. 6, s. 57.

¹⁹⁸ COHEN-TANUGI L. *cit.d.*, s. 57.

¹⁹⁹ COHEN-TANUGI L. *cit.d.*, s. 57-58.

²⁰⁰ DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 155.

²⁰¹ AARTS K., VAN DER KOLK H. Understanding the Dutch “No”: The Euro, the East, and the Elite, [cit. 2007-03 -17].

neúspěšně usiluje o snížení nizozemských příspěvků a složení unijního rozpočtu je v Nizozemsku terčem kritiky.²⁰²

Ve Francii se do kampaně otázka evropského rozpočtu nepromítla, ale neblaze se v kampani projevila nespokojenost veřejnosti s ekonomickou a sociální situací. Nezaměstnanost poprvé po pěti letech překročila 10% hranici, když v březnu 2005 dosáhla 10, 2 % a tedy prahu dvou a půl milionu nezaměstnaných.²⁰³ Po určité stabilizaci v roce 2004 tedy dochází ke zhoršení ekonomické situace, navíc z dubnové prognózy Evropské komise vyplynulo, že v roce 2005 bude růst HDP ve Francii pouze 2% a ne 2, 5% jak předpovídala francouzská vláda.²⁰⁴ Francouzi se obávali, že přijetím smlouvy se situace ještě zhorší. Negativně se v této době do kampaně navíc promítly debaty o prodloužení pracovní doby a oddálení odchodu do důchodu.²⁰⁵

4.2.3 Společná měna

Vedle unijního rozpočtu se do nizozemské debaty o smlouvě promítlo i hodnocení stavu měnové unie tři roky po zavedení eura. Jak v Nizozemsku, tak ve Francii je široce rozšířená představa, že euro vedlo ke zvýšení životních nákladů a vysoké míře inflace. Toto ilustruje výsledek březnového průzkumu CSA ze kterého vyplynulo, že 56 % Francouzů cítí, „že jejich kupní síla za poslední tři roky oslabilo.“²⁰⁶ Průzkum společnosti Ifop z června 2005 zase ukázal, že 61 % francouzských voličů „se stýská po franku“, to je o 22 % více než v době zavedení eura.²⁰⁷ Podobná situace panuje i v Nizozemsku, kde si pouze 39 % občanů myslí, že nová měna znamenala úspěch, což je vyšší procento než v kterémkoli jiném členském státě.²⁰⁸

V Nizozemsku si euro vydobylo prominentní postavení v kampani poté, co list *Het Parool* zveřejnil v dubnu 2005 interview s Henkem Brouwerem, ředitelem Nizozemské centrální banky, ve kterém vyšlo najevo, že při zavedení eura došlo k podhodnocení nizozemského guldenů oproti euru o 10 % ve srovnání s německou markou.²⁰⁹ Ministr financí Gerrit Zalm nakonec toto podhodnocení týden před referendem přiznal a jako důvod proč se rozhodl gulden nepřehodnotit uvedl, že tak neučinil ze strachu z nestability na finančních

²⁰² VINOCUR J. *cit.d.*, LEENDERS M. Nederlanden, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2006*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W, Baden-Baden: Nomos 2006, s. 371-372.

²⁰³ RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. *cit.d.*, s. 14.

²⁰⁴ IVALDI G. *cit.d.*, s. 11.

²⁰⁵ MAURER A. *cit.d.*, s. 26, 27.

²⁰⁶ IVALDI G. *cit.d.*, s. 11.

²⁰⁷ DE BOISGROLLIER N. The European Disunion, *Survival*, 2005, vol. 47, no. 3, s. 57.

²⁰⁸ THE ECONOMIST Charlemagne, Putting the clog in, Why Dutch voters may upset the European constitution, *The Economist*, 21/05 2005, s. 32.

²⁰⁹ AARTS K., VAN DER KOLK H. Understanding the Dutch “No”: The Euro, the East, and the Elite, [cit. 2007-03 -17].

tržích v případě, že by se jeho kolegové z jiných evropských zemí také rozhodli manipulovat se směnnými kurzy.²¹⁰

Mnoho voličů bylo podrážděno tím, že ministr Zalm zpočátku podhodnocení guldenu zapíral navzdory existenci důkazů o opaku.²¹¹ Této události hbitě využili odpůrci smlouvy, kteří ve své kampani vyzdvihovali fakt, že stejná elita, která přijala euro, příliš levně prodala jejich gulden a umožnila masovou imigraci bez veřejné debaty, nyní stojí za projektem evropské ústavní smlouvy.²¹² (viz příloha č. 4)

Na problematiku společné měny je třeba nahlížet v kontextu ekonomické situace dané země a právě nizozemská ekonomika se z jedné z nejlepších v EU propadla mezi jednu z nejhorších.²¹³

Ve francouzské kampani nebyla problematika eura dáována do souvislosti s ústavní smlouvou.

4.2.4 Rozšíření a rozšiřování Unie

Rozšíření Evropské unie o státy střední a východní Evropy v roce 2004 je často vnímáno negativně mnoha občany starých členských států, jelikož bylo provedeno bez dostatečné institucionální reformy, dostačující finanční dotace a co je nejdůležitější, bez veřejné konzultace a podpory.²¹⁴ Pro francouzské a nizozemské odpůrce smlouvy znamenalo toto rozšíření strach z outsourcingu, zvýšené konkurence a levné pracovní síly. Neschopnost bývalé patnáctky posílit svůj institucionální systém navíc vytvořila obavu, že rozšířená unie s pětadvaceti potažmo sedmadvaceti členy, je nefungující a ne příliš smysluplný projekt postrádající cíl a směr, a proto je třeba jej zastavit nebo alespoň zpomalit.²¹⁵

Ve Francii bylo poslední rozšíření vnímáno jako hrozba pro francouzský sociální systém a také jako posílení liberalismu v EU, díky liberální povaze nově přistoupivších států.²¹⁶ V souvislosti s rozšířením se ve Francii do předreferendní kampaně promítla problematika „polského instalatéra“ a „Bolkesteinova směrnice“.²¹⁷ Pojem „polský

---

²¹⁰ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 87.

²¹¹ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 88.

²¹² THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32.

²¹³ Údaje OECD ukazují jasný pokles ročního ekonomického růstu v Nizozemsku. Zatímco mezi roky 2000 a 2003 roční ekonomický růst 0,2 %, mezi roky 1993 a 2000 to bylo 3,3 %. Nezaměstnanost vzrostla z 3,3 % v roce 2001 na 6,7 % v roce 2005. HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 86.

²¹⁴ DE BOISGROLLIER N. *cit. d.*, s. 57.

²¹⁵ COHEN-TANUGI L. *cit. d.*, s. 55-67.

²¹⁶ MAURER A. *cit. d.*, s. 29.

²¹⁷ Směrnice vydaná v roce 2004 bývalým nizozemským komisařem pro trh Fritsem Bolkesteinem, která deregulovala sektor služeb tím, že umožnila evropským firmám působit kdekoli v EU podle pravidel té země, kde je firma registrována. GURFUNKIEL M. *cit. d.*, s. 40.

instalatér“²¹⁸ souhrnně ztělesňuje strach starých členských států z přílivu levné pracovní síly z Východu, která by díky Bolkesteinovy směrnice pracovala za nízký plat jako ve své zemi a tím by vytlačila drahou domácí konkurenci. Byl to Philippe de Villiers, který francouzskou veřejnost varoval před přijetím smlouvy, která podle něj přispěje k ještě větší „bolkesteinizaci“ Evropské unie.²¹⁹ Tato směrnice si získala prominentní místo ve francouzské kampani, o čemž svědčí i to, že prezident Chirac slíbil, že požádá Komisi, aby ji odvolala, aby zamezil dalším negativním dopadům této problematiky na kampaň o evropské ústavní smlouvě.²²⁰ Na březnovém evropském summitu byla debata o směrnici pozastavena, aby neměla negativní vliv na francouzské referendum.²²¹

V nizozemské kampani Bolkesteinova směrnice významnou roli nehrála, i když i v Nizozemsku panoval strach ze ztráty zaměstnání v důsledku přílivu cizinců z nových členských zemí. Rozšíření o nové členské státy bylo ale daleko více spojováno se strachem ze ztráty vlivu a identity Nizozemska jako malé země v nově rozšířené unii.²²²

4.2.5 Otázka vstupu Turecka do EU

Předreferenční debaty se netýkaly pouze již proběhlého rozšíření, ale jejich součástí se stala i otázka vstupu Turecka do EU, která dala vzniknout široké opozici v obou zemích, jejichž občané se obecně staví proti tomuto návrhu. Někteří dokonce věří, že turecké členství v EU je protlačováno evropskými lídry.²²³ Navíc je nutno brát v potaz poměrně nedávné populistické epizody v obou zemích.

Francie se nacházela již delší dobu v krizi, která se asi nejmarkantněji projevila při volbě prezidenta v roce 2002, kdy se do druhého kola neprobojoval sociálně-demokratický kandidát Lionel Jospin, ale kandidát Národní fronty Jean-Marie Le Pen. Le Penovo druhé místo v prvním kole prezidentských voleb, kdy se čtyři a půl milionu francouzů rozhodlo dát

---

²¹⁸ Předseda MPF Philippe de Villiers poprvé zmínil tento pojem když prohlásil, že „Bolkesteinova směrnice umožní polskému instalatérovi nebo estonskému architektu provozovat jejich služby ve Francii za honorář a podle sociálního zabezpečení jejich mateřské země. Z jedenácti miliónů zaměstnaných ve službách, je touto směrnicí jeden milion ohrožen. Jedná se o zničení našeho ekonomického a sociálního modelu.“ LEQUESNE CH. Frankreich, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2006*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W, Baden-Baden: Nomos 2006, s. 341-342, MAZGON FERNANDES M. European Union not a foregone conclusion, *National Catholic reporter*, 17/06 2005, s. 16.

²¹⁹ Bolkesteinova směrnice byla dávána do spojitosti s evropskou ústavní smlouvou v části I., Hlava I., Vymezení a cíle Unie, článek I.-3, odstavec 2: „Unie poskytuje svým občanům prostor svobody, bezpečnosti a práva bez vnitřních hranic a vnitřní trh s volnou a nenarušenou soutěží.“ OGE I.K. *cit.d.*, s. 25.

²²⁰ GURFUNKIEL M. *cit.d.*, s. 40.

²²¹ RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 17.

²²² CUPERUS R. Les raisons du « non » néerlandais, In 29.mai, comprendre pour dépasser le “non”, *Revue Socialiste*, 07/2007, no. 20, s. 42.

²²³ VINOCUR J. *cit.d.*, DE BOISGROLLIER N. *cit.d.*, s. 58.

mu svůj hlas, šokovalo nejen Francii, ale celou Evropu.²²⁴ Postup Jean-Marie Le Pena do druhého kola poukázal na voličskou nespokojenost se stávajícím systémem a nutnost řešit palčivé problémy jako například imigraci a nezaměstnanost. Díky mobilizaci šokované francouzské veřejnosti byl Jean-Marie Le Pen ve druhém kole mnohonásobnou převahou hlasů poražen Jacquesem Chiracem a ani v červnových parlamentních volbách se jeho strana nedostala do parlamentu. Na druhou stranu poslední volby do Evropského parlamentu v červnu 2004 přinesly francouzské extrémní pravici významný volební zisk.²²⁵

I Nizozemsko zažilo vzestup extrémní pravice v souvislosti s nárůstem podpory strany Pim Fortuyna před jeho zavražděním v roce 2002 a vstupem jeho strany do vládní koalice. Pim Fortuyn napadl politický establishment a pilířový systém Nizozemska a jeho kritice neunikla ani EU. V Nizozemsku jako zemi obchodníků byla evropská integrace dlouhou dobu vítána a s ní i její prohlubující se integrace. Nicméně se zhoršující se ekonomickou situací koncem devadesátých let přišlo vystřízlivění a dokonce i obavy, které se staly živnou půdou pro názory extrémní pravice. Popularita Pima Fortuyna neutichla ani po jeho zavraždění a témata jako imigrace a multikulturalismus zůstala na pořadu dne.²²⁶ Popularita LPF sice po volbách v roce 2003 klesla, nicméně agendu této strany velice úspěšně převzal Geert Wilders.²²⁷ Zavraždění filmového režiséra a žurnalisty Theo van Gogha v listopadu 2004 podnítilo celonárodní debatu o svobodě slova, integraci přistěhovalců a radikalizaci muslimů.²²⁸

Zvýšené antimuslimské cítění a problémy s imigrací vyústily v Nizozemsku v silnou opozici tureckého vstupu do EU. Strach navíc, jak už bylo uvedeno výše, pramenil i z velikosti Turecka, které by se svými sedmdesáti milióny obyvatel oslabilo pozici malých států Unie, mezi nimi i Nizozemska.²²⁹ Někteří Nizozemci se proto stavěli proti smlouvě i z toho důvodu, že věřili, že se tím zablokuje vstup Turecka do Unie.²³⁰ Nicméně role vstupu Turecka do Unie nehrála v nizozemské kampani takovou roli jako ve Francii.

²²⁴ V prvním kole prezidentských voleb získal Jacques Chirac 19,88 % hlasů, Jean-Marie Le Pen 17,86 % hlasů a Lionel Jospin 16,18 % hlasů. Ve druhém kole získal Jacques Chirac 82,21 % hlasů a Jean-Marie Le Pen 17,79 % hlasů. BBC, *Results at a glance*, [cit. 2009-03-10]. Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1946937.stm>>.

²²⁵ Národní fronta získala celkem 10,1 % hlasů a zajistila si tak sedm europoslanců. PERRINEAU P. *L'extrême droite en Europe*, In PERRINEAU P.(Ed.), *La politique en France et en Europe*. Paris: Preses de Science Po, 2007, s. 393.

²²⁶ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 88.

²²⁷ NIJEBOER A. *The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment*, [cit. 2008-10-23], s. 12-13.

²²⁸ LEENDERS M. *Niederlanden, Jahrbuch der Europäischen Integration 2005*, s. 363-364.

²²⁹ AARTS K., VAN DER KOLK H. *Understanding the Dutch "No": The Euro, the East, and the Elite*, [cit. 2007-03-17].

²³⁰ KEOHANE D. *Don't forget the Dutch referendum, CER briefing note*, [cit. 2007-03-17]. Dostupné z: <http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_dutch_ref_may05.pdf>.

Ve Francii totiž během předreferendní kampaně vyvrcholila debata o vstupu Turecka do EU, což mělo negativní dopad na evropskou ústavní smlouvu, zvláště vezme-li se v potaz negativní postoj veřejnosti k této problematice.²³¹

Z politických stran se proti stavěla především extrémní pravice, ale třeba i UDF byla jednoznačně proti. UMP a PS byly názorově rozštěpené. PS ve své kampani upozorňovala, že „volba ano evropské ústavě neznamená ano přistoupení Turecka“ a že k tomuto tématu se bude konat další referendum a to ne dřív, jak v roce 2014.²³² UMP zdůrazňovala, že vstup Turecka do EU nepovažuje v současnosti za nejvhodnější krok a že optimální je „privilegované partnerství s Tureckem“, které předpokládá i evropská ústava.²³³

V neprospěch smlouvy vyzněl prezidentův kladný přístup k otázce vstupu Turecka do EU, který navíc způsobil rozepře s UMP v prosinci 2004, díky kterým se tomuto tématu dostalo silné medializace. Situaci se prezident snažil zachránit změnou ústavy 28. února 2005, která stanovila, že každé další rozšíření EU po vstupu Bulharska, Rumunska a Chorvatska, bude muset být předloženo ke schválení francouzským občanům v referendu.²³⁴ Ani toto opatření ale nepomohlo a možný vstup Turecka do Evropské unie se stal silným argumentem odpůrců smlouvy. Philippe de Villiers například ve své kampani poukazoval na to, že absence odkazu na „křesťanské kořeny Evropy“ v ústavní smlouvě usnadní tureckou integraci.²³⁵

4.2.6 Slabé stránky kampaní

Zajímavé srovnání kampaní nabízí jejich porovnání z hlediska jejich hodnocení a úspěchu u voličů. Kampaním za přijetí smlouvy bylo v obou zemích vyčítáno, že jsou málo viditelné, slabé a nepřesvědčivé. Navíc bylo v těchto kampaních učiněno několik kroků vedle, které tyto kampaně zdiskreditovaly v očích voličů nebo jimi byli voliči pobouřeni.

Největší kontroverze ve francouzské kampani vyvolala Socialistická strana a to, že se navzdory internímu hlasování názorově rozdělila a bývalý ministerský předseda Laurent Fabius se rozhodl postavit do opozice vůči evropské ústavní smlouvě a propagovat takzvané „proevropské ne“. Další překvapení přišlo od bývalého ministerského předsedy Lionela Jospina, který se navzdory odchodu z politiky v roce 2002 stal jakýmsi mluvčím strany v

---

²³¹ Z průzkumu IPSOS ze září 2004 vyplynulo, že 56 % Francouzů je proti vstupu Turecka do EU. Další průzkum provedený v prosinci vykázal dokonce 67 % odpor proti vstupu Turecka. MARTHALER S. *cit.d.*, s. 2, RICHARD A., PABST R. *cit.d.*, s. 17.

²³² PRUDÍKOVÁ D. *cit.d.*, s. 176.

²³³ PRUDÍKOVÁ D. *cit.d.*, s. 173.

²³⁴ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 435.

²³⁵ ANDREANI J-L., FERENCZI T. Les six thèmes-clés de la campagne, *Le Monde*, 28/05 2005.

posledních dnů před referendem.²³⁶ Tyto vnitrostranické kontroverze vyvolaly velký zmatek mezi francouzskými voliči a přidaly mnoho záporných hlasů ze socialistického tábora k tradičním hlasům odpůrců z extrémní pravice i levice.

Prezident Jacques Chirac, který se v době konání referenda netěšil vysoké oblibě mezi voliči, si proti sobě postavil velkou část francouzské veřejnosti, když v souvislosti s nerezignací členky Ústavní rady Simone Veil na její post za účelem její účasti v kampani prohlásil, že není třeba být v této věci právně formalistický.²³⁷

Próústavní kampani ve Francii velice uškodily i debaty o možném plánu B v případě nepřijetí smlouvy. Stoupenci smlouvy nepřipouštěli možnost znovuprojednání smlouvy a parafrázovali prezidentovo vyjádření, že „je na výběr mezi ne a Evropou“. Nemožnost vyjednání nové smlouvy se stala jedním z jejich klíčových argumentů. Jak už bylo zmíněno v kapitole o aktérech referenda, velice nešťastně pro příznivce smlouvy vyzněl rozhovor s Jacquesem Delorssem o možném plánu B, kterým odpůrci smlouvy získaly pádný argument ve prospěch možného znovuprojednání smlouvy.²³⁸

V nizozemské kampani za přijetí smlouvy se zdá být takových slabin víc. Především vládní kampaň byla voliči kritizována pro svou aroganci a tvrdohlavost.

Vláda se několikrát stala terčem kritiky, když její členové opakovaně dali záporné hlasování do souvislosti s ohrožením míru v Evropě. Jako jeden z prvních takto nešťastně varoval před záporným hlasováním ministr spravedlnosti Piet Hein Donner na stranickém mítinku CDA.²³⁹ Ministerský předseda Jan Peter Balkenende se zase stal předmětem kritiky, když zdůraznil důležitost hlasování ve prospěch smlouvy během jeho proslovu v den státního svátku k uctění památky obětí válek („*Remembrance day*“).²⁴⁰ Veřejnost dále rozhořčil přirovnáním záporného hlasování k holocaustu: „jel jsem do Osvětimi a Yad Vashem a tyto obrazy mě stále ovlivňují. V Evropě se navzájem potřebujeme, abychom těmto věcem zabránili.“²⁴¹ Zcela nejhůř ale vyzněl kontroverzní televizní dokument, který vyrobili europoslanci z VVD, ve kterém přirovnali odmítnutí smlouvy k holocaustu, genocidě ve Srebrenici a k teroristickým útokům v Madridu. Vedení VVD v Haagu sice kontroverzní

²³⁶ DE BOISGROLLIER N. *cit.d.*, s. 56.

²³⁷ Bývalá ministryně zdravotnictví a předsedkyně Evropského parlamentu Simone Veil nerezignovala na svůj post, aby se mohla účastnit politické kampaně, ale soud jí udělil „výjimečnou dovolenou“ na dobu trvání kampaně. GURFUNKIEL M. *cit.d.*, s. 41.

²³⁸ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 440.

²³⁹ „Evropská integrace nám přinesla mír a stabilitu uplynulých šedesát let. Abychom toto zachovali, neměli bych jen tak nečinně přihlížet. Kdo si myslí, že by vše mělo být ponecháno přírodnímu vývoji, necht' se podívá zpětně na situaci na Balkáně. Jugoslávie byla více integrovaná než Unie dnes, ale neochota a neschopnost omezit vzájemné rozpory a rivalitu vedla velmi rychle k válce... Ti, kteří chtějí . . . vydat budoucnost v sázku by měli hlasovat ne v blížícím se referendu.“

HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

²⁴⁰ HARMSEN R. *cit.d.*, s. 8.

²⁴¹ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

nahrávku během několika hodin stáhlo, přesto ale toto vysílání vážně poškodilo celou kampaň podporující ústavní smlouvu.²⁴²

Veřejnost také pobouřily některé arogantní výroky přívrženců smlouvy zpochybňující roli voličstva v nadcházejícím referendu. Ministryně pro Integraci a Imigraci Rita Verdonk v jedné talkshow naznačila, že by vláda mohla záporný výsledek hlasování ignorovat a ministr pro ekonomické záležitosti Laurens Jan Brinkhorst zase v jednom rozhovoru uvedl, že referendum není vhodný nástroj pro schvalování evropských smluv, „protože veřejnost nemá ponětí o čem Evropa je“.²⁴³ Podobně se vyjádřil i ministr zahraničních věcí Bernard Bot, když prohlásil, že „ten kdo smlouvě nerozumí a chystá se proti ní hlasovat, by raději měl zůstat doma.“²⁴⁴ S touto myšlenkou se navíc ztotožnil i bývalý ministerský předseda Ruud Lubbers.²⁴⁵ Předseda opoziční Strany práce Wouter Bos zase vyslovil domněnku o tom, že bude možná potřeba druhé referendum, pokud to první neskončí s pozitivním výsledkem.²⁴⁶

S přibývajícými prognózami záporného výsledku se navíc zvyšoval počet alarmujících prohlášení vládních představitelů. Ministr pro ekonomické záležitosti Laurens Jan Brikhorst například prohlásil, že v případě negativního výsledku „zhasnou nad nizozemskou ekonomikou světla“. Ministr zahraničí Bernard Bot zase spekoval o ekonomické recesi v důsledku záporného výsledku.²⁴⁷ I premiér Balkenende v kampani zdůrazňoval, že záporný hlas by vedl „ke zbytečné stagnaci, fixaci na své vlastní zájmy a nedostatku síly vypořádat se s problémy současnosti.“²⁴⁸ I ve Francii zaznělo z úst prezidenta Chiraca a premiéra Raffarina dramatické prohlášení, že záporný výsledek referenda by byl národní katastrofou. Podobně jako v Nizozemsku měl jejich postup za následek národní odpor k ústavní smlouvě.²⁴⁹

Ani shrnutí obsahu smlouvy, které vláda rozeslala voličům, se neobešlo bez problémů, protože se v něm objevila věta o nadřazenosti práva EU nad právo národní, která nahrávala oponentům smlouvy. Nezávislá Komise pro referendum, která shrnutí vypracovala, se rozhodla na tento fakt upozornit i přesto, že toto ustanovení již bylo součástí předchozích smluv a to z toho důvodu, že ústavní smlouva na toto právo odkazovala.²⁵⁰ Na přání vlády ale

---

²⁴² HARMSEN R. *cit.d.*, s. 8, Hylarides P., Voters in the Netherlands defy the European Constitution, *Contemporary review*, s. 90.

²⁴³ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

²⁴⁴ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 91.

²⁴⁵ Nijboer A., The Dutch Referendum, *European Constitutional Law Review*, s. 393-405, 2005, http://www.democracy-international.org/fileadmin/di/pdf/monitoring/nl2_eclr.pdf, 23.10.2008, s. 401.

²⁴⁶ HARMSEN R. *cit.d.*, s. 8.

²⁴⁷ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 92.

²⁴⁸ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 89.

²⁴⁹ GURFUNKIEL M. *cit.d.*, s. 40.

²⁵⁰ Nezávislá Komise pro referendum (*Referendumcommissie*) se skládala z vědců, politiků a komunikačních stratégů a jejím předsedou byl profesor C.A.J.M. Kortmann. Jejím úkolem bylo vytvořit shrnutí smlouvy a rozdělit jeden milion eur, vyčleněný na kampaň, mezi jednotlivé subjekty, které o příspěvek zažádají. HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 90.

byla o týden později voličům doručena druhá verze shrnutí smlouvy, ze kterého už byla tato věta odstraněna.²⁵¹ V mnohých voličích tato událost vzbudila nedůvěru k vládě, potažmo k jejím argumentům a kampani. I ve Francii byla informační brožura zaslaná voličům spolu s textem smlouvy velice kritizována za to, že není nestranná a propaguje více přijetí smlouvy.²⁵²

Důvěrou v nizozemskou vládu silně otrásla i zpráva, kterou v dubnu 2005 citovala zpravodajská organizace ANP s odkazem na vládní zdroj, který prohlásil, že v případě záporného výsledku francouzského referenda se zruší to nizozemské. Ačkoli bylo toto v praxi nemyslitelné, tato zpráva se několikrát objevila v nizozemských médiích a podryla tak legitimitu referenda a umožnila odpůrcům smlouvy napadnout férovost referenda.²⁵³

I s financováním kampaně nastaly v Nizozemsku problémy. Nízká dotace jednoho milionu eur na kampaň příznivců, odpůrců a neutrálních subjektů byla kritizována nevládními organizacemi a médii s ohledem na to, že náklady na celé referendum byly odhadovány celkem na dvacet tři miliónů eur. Stejně tak kritice neunikl ani fakt, že 30 % z této dotace bylo rozděleno mezi politické strany, kterým navíc byly nedávno zvýšeny státní subvence o 50 %.²⁵⁴ Vláda byla ostře kritizována poté co vyšlo najevo, že si chtěla ponechat stranou milion a půl eur na kampaň v případě, že budou mít odpůrci smlouvy v kampani navrch.²⁵⁵

13. května se vláda ve světle rostoucích záporných preferencí rozhodla vynaložit 3, 5 milionu eur navíc na kampaň ve prospěch smlouvy. Veřejnost byla tímto nepoměrem mezi dotací pro odpůrce a příznivce smlouvy na jejich kampaně silně pobouřena, ale parlament, jehož většina smlouvu podporovala se k této záležitosti nevyjádřil. Situaci nejlépe vystihují slova poslance za VVD Johannese Van Balena: „Firma, která chce prodat prací prášek, vynaloží všechny prostředky k tomu, aby tak učinila. Země, které usiluje o propagaci ústavní smlouvy, je nucena udělat to samé.“²⁵⁶

Nizozemská kampaň příznivců smlouvy byla oproti té francouzské vícekrát zdiskreditována a poškozena ze strany svých představitelů. Velké množství počinů a výroků, které byly voliči vnímány negativně může mít na svědomí nizozemská nulová zkušenost s předreferendní kampaní. Na druhou stranu je ale třeba uvést, že vládní subjekty disponovaly bohatými zkušenostmi z jiných volebních kampaní.

---

²⁵¹ HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 91.

²⁵² MAURER A. *cit.d.*, s. 37.

²⁵³ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 6.

²⁵⁴ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 6.

²⁵⁵ RIGO A. *cit.d.*, s. 11.

²⁵⁶ NIJEBOER A., The Dutch Referendum, [cit. 2008-10 -23], s. 403.

Je zajímavé, že kritice unikly protiústavní kampaně, kterým byla maximálně vyčítána jejich agresivita. Do jisté míry tuto absenci vysvětlují záporné výsledky referenda a tedy vítězství odpůrců smlouvy, jejichž kampaně splnily svůj účel a nebylo třeba v nich hledat nedostatky, které mohly způsobit prohru nebo k ní přispět. V případě proústavních kampaní, které svou misi nesplnily, je tomu přesně naopak a je proto logické, že se na jejich konto snesla vlna kritiky.

Obecně lze říci, že kampaně podporující ústavní smlouvu byly méně aktivní než kampaně jejich odpůrců. Jejich společným nedostatkem navíc bylo, že jejich argumenty nepropagovaly ani tak samotnou ústavní smlouvu, ale omezily se na vyvracení argumentů odpůrců smlouvy. Především v Nizozemsku stoupcem smlouvy s blížícím se referendem upozorňovali na katastrofu, kterou by její nepřijetí znamenalo pro evropskou integraci a mír v Evropě.²⁵⁷ Navíc je třeba podotknout, že ne mnoho nových částí ústavní smlouvy bylo prodiskutováno během předreferendních debat a absence těchto na ústavní text zaměřených debat přispěla k misinterpretaci ústavního textu.²⁵⁸ V Nizozemsku byla navíc proústavní kampaně poznamenána velkým množstvím chyb.

Francouzské kampaně dominovaly otázky týkající se převážně ekonomiky jako například neoliberální povaha smlouvy a strach z industriálních delokalizací. V Nizozemsku to byly naopak otázky týkající se národní suverenity, nizozemských příspěvků do evropského rozpočtu, společné měny a imigrace.²⁵⁹ Stížnosti týkající se neoliberální povahy smlouvy a strach z industriálních delokalizací nehrály v nizozemské kampani takovou roli jako tomu bylo ve Francii.²⁶⁰ Ve Francii se zase do kampaně příliš nepromítla otázka unijního rozpočtu nebo společné měny. V obou zemích ale prominentní místo v kampani obsadil vstup Turecka do EU.

4.3 Ověření nevýhod referend prostřednictvím analýzy obsahu kampaně

Na základě právě provedené analýzy obsahu francouzské a nizozemské kampaně je možné posoudit nakolik se obecně připisované nevýhody referend dají nalézt ve zmíněných kampaních. První možnou nevýhodou je, že se součástí kampaně stanou i témata, která se

---

²⁵⁷ THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32, HARMSSEN R. *cit.d.*, s. 5.

²⁵⁸ COHEN-TANUGI L. *cit. d.*, s. 56.

²⁵⁹ THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32, DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 155, 159.

²⁶⁰ THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32, DEHOUSSE R. *cit. d.*, s. 155, 159.

netýkají předloženého návrhu a voliči se k nim v referendu vyjádří. S tématy mimo předložený návrh souvisí i protestní hlasování. Další nevýhodou referenda může být potenciální vznik koalice protivníků a také možné zneužití kampaně extrémistickými hnutími k šíření svých idejí. Za poslední dvě nevýhody jsou považovány návrhy alternativ jako motivace k zápornému hlasování a to, že ne vždy se podaří zaručit kvalitní kampaň, na jejímž základě mohou voliči rozhodnout o mnohdy komplikovaném návrhu.

4.3.1 Témata mimo předložený návrh

Jak již bylo uvedeno, jedna z možných nevýhod referend je, že se voliči vyjádří i k tématům mimo předkládaný návrh. Abychom zjistili zda tomu tak bylo i v případě francouzského a nizozemského referenda byla stanovena hypotéza, která předpokládá, že v případě, že se předmětem kampaně stanou témata mimo, je velice pravděpodobné, že se k nim voliči v referendu vyjádří.

Shrnutí dosavadních poznatků z kampaní v obou zemích umožňuje identifikovat témata, která se stala jejich součástí, ačkoli se přímo netýkala textu smlouvy. K tomu, aby se tak stalo přispěl nejen komplikovaný text smlouvy skládající se ze 448 článků na více než pěti stech stranách, ale především všeobecně rozšířená frustrace z ekonomické a sociální situace v obou zemích a strach z trendů jako globalizace a imigrace. Předreferendní debaty odrážely nespokojenost občanů s pomalým hospodářským růstem a vysokou mírou nezaměstnanosti v Evropě, jejím rozšířením a sociálním dumpingem ze strany nových členských států.

Součástí nizozemské kampaně se stala otázka příspěvku do unijního rozpočtu, který je s ohledem na ekonomickou situaci Nizozemska považován za příliš vysoký. Prominentní roli v kampani si vydobyla i společná měna, se kterou Nizozemci nejsou příliš spokojeni, obzvláště poté, co během kampaně vyšlo najevo, jak nevýhodně byl jejich gulden vůči euru směněn.

Ve francouzské kampani se sice o euru také hovořilo, ale mnohem významnější místo v kampani a debatách zaujal strach z delokalizací, nezaměstnanosti a „polského instalatéra“. Tato problematika byla spojena s rozšířením unie o deset nových členských států, které se stalo součástí francouzských i nizozemských předreferendních debat, stejně tak jako otázka vstupu Turecka do EU.

Tato výše jmenovaná témata se přímo netýkají samotné smlouvy a ustanovení, která zavádí, ačkoli se je odpůrci smlouvy snažili dát do souvislosti s ní. Nutno dodat, že se jim to podařilo a že tato témata sehrála v kampani a v samotném hlasování velmi významnou roli.

Tomu, aby občané nevyjádřili svůj názor na obecné záležitosti týkající se Evropské unie nelze v referendu zabránit, lze to ale považovat za jednu z jeho hlavních nevýhod.

4.3.2 Protestní hlasování

Kromě přeformulování otázky předkládané v referendu nebo její zodpovězení na základě svého cítění nebo zcela jiné záležitosti, je ještě možné, že voliči použijí svůj hlas jako protestní. Jelikož v obou zemích byly kampaně proti ústavní smlouvě založeny na silném pocitu “anti-establishmentu”, vytvořily mnoho “sankčních hlasů”, kterými občané dali najevo nespokojenost s jejich vládou nebo v případě Francie i prezidentem.²⁶¹ Není pochyb o tom, že se protestní hlasy netýkají předloženého návrhu a je tedy nevýhodou referenda, že v něm lze protestně hlasovat.

V době konání referenda byla nizozemská koaliční vláda dost nepopulární, protože se snažila prosadit snížení veřejných výdajů a referendum se stalo konfrontací mezi politickou elitou a nizozemskými občany.²⁶²

Ve Francii se voliči chopili příležitosti demonstrovat svou nespokojenost jak s prezidentem Jacquesem Chiracem, tak s tehdejším ministerským předsedou Jeanem-Pierrem Raffarinem.²⁶³ J.P. Raffarin se nejenže netěšil podpoře voličů především kvůli plánované reformě státní správy, ale jeho pozici se pokoušeli oslabit dokonce i jeho ministři, především tehdejší ministr vnitra Dominique de Villepin.²⁶⁴ Prezident Chirac se snažil přesvědčit voliče, aby nespojovali hlasování o smlouvě s vyjádřením jejich spokojenosti nebo nespokojenosti s vládou. Jasně to vyjádřil například ve svém projevu 26. května 2005: „nesmíme se nechat zmást touto otázkou. Rozhodnutí, které je před námi dalece přesahuje tradiční politické dělení. Nejedná se o to říci „ano“ nebo „ne“ vládě. Jedná se o Vaši budoucnost, o budoucnost

²⁶¹ DE BOISGROLLIER N. *cit.d.*, s. 56, THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32.

²⁶² Ekonomický úpadek vedl vládu k poměrně drastickým opatřením jako například zvýšení daní, zmrazení mezd a zrušení výhodných programů v případě dřívějšího odchodu do důchodu. V době konání referenda vládu podporovalo 13 % občanů. HYLARIDES P. *cit. d.*, s. 86, THE ECONOMIST, Why Dutch voters may upset the European constitution, s. 32.

²⁶³ Podle průzkumu BVA mělo v květnu 39 % dotázaných kladný názor na prezidenta. Jednalo se o devíti procentní propad oproti průzkumu provedeném o měsíc dříve. Premiér Raffarin vyšel z tohoto průzkumu hůř, když kladný názor na něj vyjádřilo 21 % dotázaných, což bylo o 7 % méně než v průzkumu z předešlého měsíce. Na nepopularitě exekutivy se shodly i další průzkumy veřejného mínění. Rekordní opozici vůči exekutivě za celou dobu existence Páté republiky zaznamenal průzkum IFOP, když podle něj bylo v květnu 2005 s J.P. Raffarinem spokojeno pouze 24 % občanů oproti 74 %, kteří vyjádřili nespokojenost. Dlouhodobý pokles důvěry v premiéra zase zaregistrovala agentura TNS- Sofres, když podle jejího průzkumu poklesla důvěra v premiéra z 64 % v roce 2002 na pouhých 27 % v roce 2005. GERSTLÉ J., PIAR CH. Le cadrage du référendum sur la Constitution européenne: La dynamique d'une campagne à rebondissements, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 42-43, DE BOISGROLLIER N. *cit.d.*, s. 56, LAURENT A., SAUGER N. Conclusion, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 163-164, THE ECONOMIST, Après mai, le déluge?, *The Economist*; vol. 375, 30/04.2005, Issue 8424, s. 45-46.

²⁶⁴ THE ECONOMIST, Après mai, le déluge?, s. 45-46., MAURER A. *cit.d.*, s. 23.

Vašich dětí, budoucnost Francie a Evropy.“²⁶⁵ Zároveň se snažil zabránit spojení hlasování s hlasováním o jeho osobě, když prohlásil, že nehodlá odstoupit v případě záporného výsledku hlasování jako například Charles De Gaulle a to z toho důvodu, že se nehlasuje o jeho návrhu.²⁶⁶ I Lionel Jospin se snažil odradit voliče od protestního hlasování, když prohlásil, že „řící ne není nutně nejlepší způsob jak říci ne Jacquesu Chiracovi. Říci ano Evropě neznamena říci to samé Chiracovi“.²⁶⁷

4.3.3 Vznik koalic protivníků

Risk vzniku koalice protivníků, která by sjednotila diametrálně odlišné motivace k odmítnutí smlouvy, patří k další referendům připisované nevýhodě, kterou má na svědomí binární povaha otázky.

Na tento fakt vsadil Phillippe de Villiers, když jeho plakátová kampaň hlásala, že se 448 články „máme všichni nějaký důvod říci ne“. Ať už se například jedná o ty, kterým vadí absence odkazu na Boha nebo naopak o ty, kteří se bojí oslabení sekularismu.²⁶⁸

Ačkoli tedy ve Francii odpůrci smlouvy společně nevedli kampaně proti smlouvě, podařilo se jim v referendu společně zvítězit.²⁶⁹ A právě v tom tkví nebezpečí a nevýhoda referend, protože v nich společně zvítězí voliči například z extrémní pravice a extrémní levice, kteří by se sami na společném kompromisu nedohodli, ale referendum jim umožní hlasovat záporně ze zcela rozdílných důvodů. Na druhou stranu je třeba uvést, že zastánci přijetí smlouvy využili této skutečnosti ve svůj prospěch, když argumentovali, že hlasovat proti smlouvě znamená hlasovat spolu s Národní frontou.

V Nizozemsku byla situace velice podobná jako ve Francii, navíc ale bylo ještě možné identifikovat společného jmenovatele kampaní extrémní levice, reprezentované Seznamem Pima Fortuyna a Wildersovou skupinou a levicovou Socialistickou stranou. Tímto ústředním tématem se stal argument, že se Nizozemsko stává bezmocnou provincií v evropském superstátě. Ve zbytku se ale jejich kampaně lišily a byly na sobě nezávislé.²⁷⁰ Ačkoli spolu tedy tyto strany přímo nespolupracovaly, nevládla mezi nimi rivalita. Naopak tomu ovšem bylo u stoupců smlouvy. Opoziční Strana práce a Zelená levice například opakovaně nařkly vládu z nečestné hry a tím se vlastně zařadily po bok odpůrců smlouvy, kteří také napadali

²⁶⁵ GERSTLÉ J., PIAR CH. *cit.d.*, s. 42.

²⁶⁶ THE ECONOMIST, *Après mai, le déluge?*, s. 45-46.

²⁶⁷ VALLS-RUSSEL J. *Masquerade Politics in Paris*, *The New Leader*, 11/12 2004, s. 11.

²⁶⁸ DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 160.

²⁶⁹ DEHOUSSE R. *cit.d.*, s. 160.

²⁷⁰ NIJEBOER A. *The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment*, [cit. 2008-10 -23], s. 13.

férovost referenda.²⁷¹ Tento fakt spolu s neochotou voličů těchto stran hlasovat stejně jako voliči středo-pravicových stran měl negativní dopad na výsledek referenda.

4.3.4 Referendum jako fórum pro šíření idejí extrémistických hnutí

Další nevýhodou referend může být i to, že extrémistické strany využijí kampaně nikoliv k propagování svých názorů ohledně problematiky předložené v referendu, ale k propagaci své vlastní agendy.

Z francouzských krajně pravicových stran byl v kampani jeden z neaktivnějších Philippe de Villiers, kterému se podařilo do kampaně protlačit témata jako vstup Turecka do EU nebo problematiku „polského instalatéra“. De Villiers jednoznačně dominoval na poli extrémní pravice, protože Jean-Marie Le Pen nebyl v kampani příliš aktivní. Tradičně anti-evropsky naladěni stoupenci Národní fronty hlasovali proti smlouvě i bez jeho angažovanosti v kampani.²⁷² Jeho absence byla způsobena nejen jeho špatným zdravotním stavem, ale i strategickou kalkulací, která vycházela z předpokladu, že v případě, že by bylo záporné hlasování dááno příliš do souvislosti s Národní frontou, mohlo by to odradit některé voliče od jinak záporného hlasování.²⁷³ Francouzská extrémní levice byla charakterizována úzkou spoluprací mezi stranami PCF, LCR, LO a její kampani dominoval Olivier Besancenot.²⁷⁴

Z nizozemské extrémní levice byli v kampani jednoznačně nejviditelnější Socialisté. Ti především zdůrazňovali, že přijetí smlouvy ohrozí nizozemskou sociální a drogovou politiku. Trochu překvapivě zastávali i ryze nacionalistická tvrzení jako například, že s přijetím smlouvy se Nizozemsko stane pouhou provincií v evropském superstátě.²⁷⁵

Kampaň krajní pravice byla Socialisty mírně zastíněna, ale přesto si strany Seznam Pima Fortuyna a Wildersova skupina vydobily významné místo v kampani. Obě strany především upozorňovaly na nebezpečí imigrace, kterou spojovaly s možným vstupem Turecka do EU a na hrozbu ztráty národní suverenity.²⁷⁶

Jak francouzské, tak nizozemské extrémistické strany byly v kampani velice aktivní a sehrály v nich důležitou roli. Především krajní pravice do kampaně vnesla témata jako vstup Turecka do EU, problémy s imigrací či konkurencí z nových členských států. Tato témata se sice přímo netýkají Evropské ústavní smlouvy, ale zároveň se nejedná o témata výlučně extrémistická, což dokazuje fakt, že se staly předmětem kampaní i mainstreemových stran.

²⁷¹ NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, [cit. 2008-10 -23], s. 10.

²⁷² CHIROUX R. *cit.d.*, s. 437.

²⁷³ MARTHALER S. *cit.d.*, s. 6.

²⁷⁴ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 436.

²⁷⁵ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 92.

²⁷⁶ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 92.

Kampaně extrémní pravice i levice navíc svědčily o detailní znalosti smlouvy, když se odkazovaly a citovaly přesné články smlouvy. Asi nejzářnějším příkladem byly v tomto ohledu nizozemští Socialisté.

4.3.5 Návrhy alternativ jako motivace k zápornému hlasování

Další nevýhodou referend se mohou stát návrhy alternativ, ať už propagovaných odpůrci smlouvy či nikoliv, kdy si voliči od záporné volby slibují nebo je jim slibováno nové a lepší řešení. Voliči, kteří si předloženým návrhem nejsou jisti, pak raději hlasují záporně než aby si definitivně uzavřeli cestu k potenciálně výhodnějšímu řešení.

Možností vyjednat novou, lepší a především socialističtější smlouvu ve své kampani argumentoval Laurent Fabius, když prohlašoval, že záporné hlasování nezablokuje „budování Evropy, ale že jí pouze přeorientuje“.²⁷⁷ Fabiusovo přesvědčení, že se podaří vyjednat lepší text zpochybnil Lionel Jospin a upozornil na nevyhnutelnost činit kompromisy.²⁷⁸ O tom, že kampaň Laurenta Fabiuse a jeho stoupců, ale i dalších levicových subjektů byla úspěšná svědčí průzkumy všech hlavních agentur, které prokázaly, že levicovní voliči, kteří hlasovali záporně, byli silně přesvědčeni o možném znovuprojednání smlouvy.²⁷⁹

Naopak stoupcí smlouvy od začátku argumentovali, že nic jako plán B v případě záporného výsledku referenda neexistuje. Tento jejich argument byl ale značně zpochybněn zmínkou Jacquese Delorse o možném plánu B.

V nizozemské kampani se naopak o návrzích alternativ k předložené smlouvě nehovořilo, a tak se také nestaly jednou z motivací pro záporné hlasování.

4.3.6 Kvalitní kampaň a voličská kompetentnost

Nevýhodou referenda může být i to, že na komplikovaný návrh lze odpovědět pouze „ano“ nebo „ne“ a že tak není možné odhalit intenzitu voličské volby. Tuto možnou nevýhodu spočívající v komplikovanosti předloženého návrhu a v polarizujícím efektu „ano“ a „ne“, může do jisté míry zvrátit kvalitní kampaň, která zohlední všechny aspekty předloženého návrhu a dostatečně informuje voliče tak, aby tito mohli učinit kompetentní volbu.

Text Evropské ústavní smlouvy byl bezesporu komplikovaným právnickým textem a většina voličů tak zůstala odkázána na různé publikace, souhrny obsahu a v neposlední řadě i na předreferendní kampaň. Zatímco ve Francii lze hovořit o kvalitní kampani díky její délce,

---

²⁷⁷ VALLS-RUSSEL J. *cit.d.*, s. 11.

²⁷⁸ VALLS-RUSSEL J. *cit.d.*, s. 11.

²⁷⁹ LE GALL G. *cit.d.*, s. 75.

intenzitě a míře občanské angažovanosti, v Nizozemsku nikoliv. Ne nutně by se nizozemská kampaň měla nazvat nekvalitní, ale míra neinformovanosti voličů svědčí o jejich hrubých nedostatcích. Na druhou stranu se jedná o poměrně klasickou záležitost, která se často v průzkumech objevuje, protože volič jen málokdy uvede, že je dobře informován.

Na základě právě provedené analýzy možných nevýhod referend lze konstatovat, že se v kampaních obou zemí objevila témata mimo předložený návrh, stejně tak jako tendence k protestnímu hlasování. Ačkoli v obou zemích nedošlo k přímé spolupráci politických protivníků v boji proti přijetí smlouvy, povaha předloženého návrhu umožnila odpůrcům smlouvy proti ní hlasovat ze zcela odlišných důvodů, což lze označit za nevýhodu referenda. Naopak nevýhodou, která se neobjevila ani v jedné kampani, je nebezpečí přeměny kampaně ve fórum extrémistických stran. Tyto strany byly sice v obou zemích velice aktivní, ale nelze říci, že by se jejich kampaně omezily pouze na vlastní extrémistickou agendu, spíše svou agendu dokázaly účinně dát do souvislosti se smlouvou. Možné alternativy jako motivace k zápornému hlasování představují další z nevýhod referend, která se objevila pouze v případě francouzské kampaně a to zásluhou především Laurenta Fabiuse. Naopak je tomu u otázky kompetentní volby. Zatímco ve Francii byla taková volba voličům umožněna jednou z nejdelších a nejintenzivnějších předreferendních debat, v Nizozemsku tomu tak nebylo. Krátká nizozemská kampaň mimo jiné způsobila, že se mnoho voličů necítilo být dostatečně informováno k učinění takové volby.

5. Analýza výsledků hlasování ve Francii a v Nizozemsku

5.1 Výsledky hlasování

Následující kapitola si klade za cíl shrnutí poznatků o hlasování ve francouzském a nizozemském referendu z hlediska volební účasti, výsledků a geografie hlasování stejně tak jako vyhodnocení výsledků hlasování na základě sociální struktury a stranické příslušnosti.

5.1.1 Volební účast

Ze studia evropských referend vyplývá, že tato referenda mobilizují voliče v nebyvalé míře.²⁸⁰ Nicméně existují i výjimky s nízkou volební účastí jako například první irské referendum o Smlouvě z Nice nebo irské hlasování o Jednotném evropském aktu v roce 1987.²⁸¹ Volební účast v referendu o evropské ústavní smlouvě ve Francii a v Nizozemsku lze ale jednoznačně zařadit k těm vyšším.

Navzdory tradičně nízké volební účasti při volbách do Evropského parlamentu²⁸², činila volební účast ve francouzském referendu 69, 4 % a dosáhla tedy téměř volební účasti z referenda o Maastrichtské smlouvě v roce 1992.²⁸³ (viz příloha č. 5)

V Nizozemsku byla účast o něco nižší, když se referenda zúčastnilo 63, 3 % voličů (viz příloha č. 6). Tato volební účast vysoce přesáhla třicet procent požadovaných k tomu, aby bylo referendum uznané za platné. Stejně jako ve Francii byla nizozemská volební účast vyšší než při posledních volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004.²⁸⁴

Ve Francii se referenda podle průzkumu IPSOS neúčastnili především mladí lidé (42% voličů ve věku 18-24, 44 % voličů ve věku 25-34) a lidé bez politické příslušnosti (48 %). Míra neúčasti naopak nebyla tak vysoká u dělnických profesí (pouze 29 %). Zdaleka nejmobilizovanější voliči byli z řad Národní fronty a Komunistické strany, když v referendu

---

²⁸⁰ Jak příklad lze uvést 87, 8% účast v dánském referendu o Euru v roce 2000 (odmítnuto 53, 1 % voličů), 88, 6% účast v norském referendu o přistoupení do EU v roce 1994 (odmítnuto 52, 3 %) nebo 81, 3% účast v rakouském referendu o přistoupení v roce 1994 (schváleno 66, 6 % rakouských voličů). CAUTRÈS B. Les clivages socio-politiques sur l'intégration européenne et le vote du 29. mai 2005, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 144.

²⁸¹ Volební účast v irském referendu o Smlouvě z Nice činila 35, 4 % a v referendu o JEA to bylo 43, 9 %. CAUTRÈS B. *cit.d.*, s. 144.

²⁸² Volební účast ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004 činila 42, 8 %. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 4.

²⁸³ Volební účast v referendu o Maastrichtské smlouvě činila 69, 7 %. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 4.

²⁸⁴ Volební účast ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004 činila 39, 3 %. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 2-3.

nehlasovalo pouze 10 % voličů prvně jmenované strany a 19 % voličů druhé strany.²⁸⁵ Z geografického hlediska se nejvíce zdrželi hlasování voliči na východě Francie a to především v příhraničních regionech a na Azurovém pobřeží.²⁸⁶

V Nizozemsku se podle postreferendního Eurobarometru 172 zdrželo hlasování nejvíce voličů z toho důvodu, že se necítili být dostatečně informovaní o předloženém návrhu (51 %). Stejně jako ve Francii tvořili nejvyšší procento nehlasujících v Nizozemsku mladí lidé ve věku 18 až 24 let (54 %), po nichž následovali lidé mezi 25 a 39 roky (48 %). Na rozdíl od Francie se ale referenda nezúčastnilo poměrně vysoké procento dělníků (46 %). Nejmobilizovanější byli v Nizozemsku voliči Socialistické strany, když v referendu nehlasovalo pouze 20 % z nich.²⁸⁷

5.1.2 Volební výsledky

Vysoká volební účast umocnila význam a jednoznačnost výsledků referend v obou zemích. Ve Francii smlouvu odmítlo 54, 68 % voličů oproti 45, 32 % těch, kteří ji podpořili (viz příloha č. 7 a č. 8).²⁸⁸ Míra záporných hlasů se v historii francouzských referend stala rekordní. Se záporným výsledkem skončila pouze dvě předchozí referenda z celkově osmnácti pořádaných od doby zavedení rovného hlasovacího práva, ale žádné nebylo odmítnuto tak vysokým počtem hlasů.²⁸⁹

V Nizozemsku dosáhly záporné hlasy dokonce úrovně 61, 6 % oproti 38, 4 % kladných hlasů (viz příloha č. 9 a č. 10).²⁹⁰

5.1.3 Geografie hlasování

Nyní se podíváme na výsledky hlasování z hlediska geografie. Francii tvoří tři územní celky, kterými je metropolitní Francie, departmenty *d'Outre Mer* (DOM) a teritoria *d'Outre Mer* (TOM). (viz příloha č. 11) Hlasy dvou miliónů voličů z DOM-TOM a Francouzů žijících v zahraničí příliš výsledek referenda neovlivnily. Voliči z DOM smlouvu odmítli (51, 17 %),

²⁸⁵ PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 233-234.

²⁸⁶ BOY D., CHICHE J. Les structures politiques et sociales du vote „Non“. In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 96.

²⁸⁷ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17], s. 4 -6.

²⁸⁸ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17], s. 4.

²⁸⁹ Dne 5. května 1946 byla v referendu odmítnuta navrhovaná ústava Čtvrté republiky 52, 8 % voličů a s negativním výsledkem (52, 4 % záporných hlasů) rovněž skončilo referendum z 27. dubna 1969, které se týkalo reformy Senátu a regionů. PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 233.

²⁹⁰ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17], s. 2-3.

zatímco voliči z TOM ji podpořili (79, 78 %). V metropolitní Francii hlasovalo 55, 05 % voličů proti smlouvě.²⁹¹ Z dvaceti dvou metropolitních regionů hlasovalo osmnáct záporně. Největší úspěch slavilo „ne“ (přes 60 %) v regionech *Picardie*, *Nord-Pas-de-Calais*, *Haute-Normandie* a v *Languedoc-Roussillon*. Čtyři regiony, které hlasovaly kladně jsou *Alsace* (53,44 %), *Bretagne* (50, 9 %), *Ile de France* (53, 96 %) a *Pays de Loire* (50, 11 %).²⁹²

Celkově zvítězilo „ne“ ve Francii v osmdesáti čtyřech departmentech ze sta, ve 413 správních obvodech z celkového počtu 577 a v 82 % obcí.²⁹³ (viz příloha č. 12) Z departmentů zaznamenali odpůrci smlouvy nejlepší výsledky v *Pas-de-Calais*, *Somme*, *l'Aisne*, *Seine-Maritime*, *l'Aude*. Naopak příznivci smlouvy měli největší zisky vedle Paříže také na ostrově *Martinique*, v *Guyane*, v *Hautes-Seine* a *Yvelines*. Právě Paříž, *Hautes-Seine* a *Yvelines* jsou třemi departmenty z celkových osmi departmentů *Ile-de-France*, kde se hlasovalo kladně; ve zbylých pěti zvítězili odpůrci smlouvy.²⁹⁴

Valná většina francouzských obcí hlasovala záporně, přičemž platilo pravidlo, že čím menší obec, tím vyšší procento záporných hlasů.²⁹⁵ (viz příloha č. 13) Vedle Paříže, kde kladné hlasy dosáhly 66, 45 %, hlasovala většina velkých měst kladně (Lyon, Bordeaux, Strasbourg, Toulouse, Rennes, Nantes). Výjimku tvořily města Lille, kde je starostkou socialistka Martine Aubry, Marseille navzdory podpoře viceprezidenta UMP a dlouholetého starosty tohoto města Jeana-Clauda Gaudina a Nice jakožto tradiční bašta Národní fronty.²⁹⁶

Z geografického rozložení záporných hlasů je viditelné, že „ne“ bylo nejsilněji zastoupeno v oblastech s tradičně velkým vlivem Komunistické strany jako například v *Nord-Pas-de-Calais*, *Côtes d'Armor*, le „*Midi rouge*“ a dále také v *Seine-Maritime* Laurenta Fabiuse a v *l'Aquitaine* Henriho Emmanuelliho.²⁹⁷ Překvapivě dopadlo hlasování v *Bretagne* a v *Pays de Loire* s departmentem *Vendée* jako tradiční baštou pravicových suverenistů Philippa de Villiera, když zde většinově vyhrálo „ano“.²⁹⁸ Na kladných výsledcích se jistě odrazila katolická tradice těchto regionů, stejně jako například v *Alsace*, *l'Aveyron*, *Cantal* a *Jura*.²⁹⁹

²⁹¹ BOY D., CHICHE J. *cit.d.*, s. 92

²⁹² CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

²⁹³ PERRAUDEAU E. Les Français dans le miroir européen: le referendum du 29. mai 2005, *Pouvoirs*, 2006, no. 116, s. 151.

²⁹⁴ Těmito departmenty jsou *Seine-Saint-Denis*, *Seine-et-Marne*, *Val-de-Marne*, *Val d'Oise* a *l'Essonne*. CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

²⁹⁵ Záporné hlasy dosáhly 58 % v nejmenších obcích, 55 % v obcích čítajících mezi 9 000 a 15 000 obyvatel a 44 % v nejlidnatějších městech. BOY D., CHICHE J. *cit.d.*, s. 93.

²⁹⁶ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 439.

²⁹⁷ BOY D., CHICHE J. *cit.d.*, s. 96.

²⁹⁸ DELOCHE-GAUDEZ F., LEQUESNE CH. Frankreich, Jahrbuch der Europäischen Integration 2005, s. 330.

²⁹⁹ PERRINEAU P., Le vote européen 2004-2005, s. 243.

Podíváme-li se na výsledky nizozemského hlasování z hlediska geografie, zjistíme, že oproti Francii byla evropská ústavní smlouva odmítnuta ve všech dvanácti nizozemských provinciích. (viz příloha č. 14) Největší odpor byl zaznamenán v provinciích *Flevoland* (67,7% záporných hlasů), *Zeeland* (67, 5 %) a *Groningen* (65, 5 %). Naopak nejlepších výsledků dosáhli příznivci smlouvy v provinciích *Utrecht* (43, 8 % kladných hlasů), *Noord-Brabant* (41 %) a *Noord Holland* (39, 8 %).³⁰⁰ (viz příloha č. 15)

Až na pár výjimek zvítězilo „ne“ téměř ve všech nizozemských správních obvodech (*gemeente*). Nejsilnější odpor se generoval ze samosprávného celku a města Urk v provincii *Flevoland*, kde 91, 62 % voličů hlasovalo záporně. Masivní odpor je možné vysvětlit tím, že Urk je tradiční baštou stran SGP a CU, které se angažovaly za nepřijetí smlouvy. Druhým správním obvodem s nejvyšším počtem záporných hlasů byl *Reiderland* v provincii *Groningen* s 84, 60 % záporných hlasů a za ním následoval správní obvod *Staphorst* z provincie *Overijssel* s 83, 57 % záporných hlasů, který rovněž patří k oblastem se silnou podporou SGP a CU. Naopak nejvyššího počtu kladných hlasů bylo dosaženo v *Rozendaal* v provincii *Gelderland*, kde 62, 71 % voličů hlasovalo kladně. Po něm následovaly obvody *Bloemendaal* (60, 57 %) a *Heemstede* (57, 01 %) z provincie *Noord Holland*.³⁰¹ (viz příloha č. 16)

Zatímco ve Francii byla smlouva většinou velkých měst podporována, v Nizozemsku tomu tak nebylo. Ze čtyř největších nizozemských měst zvítězili příznivci smlouvy pouze v Utrechtu, když zde „ano“ dosáhlo křehkého vítězství s 50, 12 % kladných hlasů. Naopak v Amsterdamu, který leží v provincii *Noord Holland*, hlasovalo 56, 82 % voličů proti smlouvě. V Rotterdamu a Haagu, které se nacházejí v provincii *Zuid-Holland*, hlasovalo v prvně jmenovaném městě 67 % voličů proti, ve druhém pak záporné hlasy dosáhly 55, 8 %. Záporné hlasy z Rotterdamu a k němu přilehlých oblastí nejsou nijak překvapivé vezme-li se v úvahu podpora extrémně pravicových a levicových stran v tomto regionu.³⁰²

---

³⁰⁰ ELECTORAL GEOGRAPHY, *Netherlands, European Constitution Referendum 2005 results*, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <<http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/n/netherlands/netherlands-european-constitution-referendum-2005.html>>.

³⁰¹ *Referendum over de Europese Grondwet - 1 juni 2005, Top 20 Gemeenten met de hoogste percentages voor en tegen*, Referendum o Evropské ústavě – 1. června 2005. Top 20 obcí s největším procentem kladných a záporných hlasů, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.nlverkiezingen.com/RefExtr.html>>.

³⁰² *Referendum over de Europese Grondwet - 1 juni 2005, Top 20 Gemeenten met de hoogste percentages voor en tegen*, Referendum o Evropské ústavě – 1. června 2005. Top 20 obcí s největším procentem kladných a záporných hlasů, [cit. 2009-04 -12].

5.1.4 Výsledky hlasování z hlediska sociální struktury

Analýza konečných výsledků referend z hlediska sociální struktury ukazuje, že se odpůrci ústavní smlouvy generovali především z řad mladých lidí a lidí v produktivním věku. Naopak lidé v důchodovém věku hlasovali většinou ve prospěch referenda. Důvodem může být menší strach těchto věkových skupin z ekonomické nestability a také poměrně vysoký životní standard francouzských a nizozemských důchodců. Navíc lidé narození před druhou světovou válkou nebo během ní vnímají evropskou integraci jako záruku míru.³⁰³ Z hlediska třídního dělení byl nejsilnější odpor zaznamenán u manuálních pracovníků a lidí s nízkým stupněm vzdělání.

Podle postreferendního Eurobarometru číslo 171 proti smlouvě ve Francii hlasovali především lidé mezi 40 a 54 lety (63 %) a mladí lidé ve věku 18 a 24 let (59 %). Z hlediska třídního zařazení přišla největší opozice smlouvy z řad manuálních pracovníků (76 %) a také od lidí s nejnižším stupněm vzdělání a lidí z rurálních oblastí (61 %).³⁰⁴ (viz příloha č. 17) Éric Perradeau ve své studii uvádí, že ve Francii přišlo „ne“ vedle dělníků (70 % hlasovalo záporně) i ze strany zaměstnanců státní služby (64 % hlasovalo záporně), ale i ze soukromého sektoru (56 % hlasovalo záporně). Záporné hlasování státních úředníků lze objasnit jejich strachem z průniku pravidel ze soukromého sektoru do veřejného a z toho plynoucí ztrátu sociální identity Francie. Zemědělci dokonce hlasovali ze 70 % proti smlouvě. Zde byl nejspíš na vině strach ze ztráty subvencí v rámci rozšířené EU.³⁰⁵ Naopak u výše postavených profesí se záporné hlasy pohybovaly mezi 30 a 35 %.³⁰⁶ Zřejmým příkladem třídní volby jsou výsledky z dělnických měst jako například z Calais nebo z Le Havre, kde „ne“ obdrželo 74 % a 64 %. Opačným příkladem jsou výsledky z bohatých měst a čtvrtí jako například z Annecy nebo z 16. pařížského okrsku, kde „ano“ získalo 56 % a 80 %.³⁰⁷ Lze tedy hovořit o korelaci mezi záporným hlasováním a procentuálním zastoupením dělníků v obci. (viz příloha č. 18) Podle Rémy Herrery byl masivní odpor francouzské pracující třídy způsoben tím, že se hlasování o smlouvě stalo největším konfliktem s neoliberalismem od roku 1995, kdy Francií otřásla velká vlna stávek.³⁰⁸

³⁰³ DELOCHE-GAUDEZ F., LEQUESNE CH. Frankreich, Jahrbuch der Europäischen Integration 2005, s. 330.

³⁰⁴ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 14.

³⁰⁵ DELOCHE-GAUDEZ F., LEQUESNE CH. Frankreich, Jahrbuch der Europäischen Integration 2005, s. 330.

³⁰⁶ PERRAudeau E. *cit.d.*, s. 151, HERRERA R. Three moments of the French Revolt, *Monthly review*, 06/2006, s. 14.

³⁰⁷ FOURQUET J., RAVENEL L., BUSSI M., COLANGE C. Au-delà d'un „vote de classe“, la permanence de spécificités régionales, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 110-118.

³⁰⁸ HERRERA R. *cit.d.*, s. 14.

V Nizozemsku bylo možné vysledovat stejný trend jako ve Francii, když největší odpor proti smlouvě přišel od mladých lidí a lidí s nízkým stupněm vzdělání. Celkem 74 % lidí ve věku od 18 do 24 let hlasovalo proti přijetí ústavní smlouvy. Ti, kteří se vzdělávali do věku patnácti let a méně, hlasovali o poznání více proti přijetí smlouvy (67 %) než ti, kteří studovali do věku dvaceti jedna let nebo více (57 %). Manuální pracovníci (78 %) hlasovali proti smlouvě o poznání víc než jiné zaměstnanecké kategorie.³⁰⁹ (viz příloha č. 19) Nizozemský profesor evropské ústavní historie Alain Wijffells rovněž našel korelaci mezi hlasováním dělníků a odmítnutím smlouvy a to především v oblastech s vysokou nezaměstnaností. Zároveň ale upozorňoval na fakt, že i někteří vysoce vzdělaní občané hlasovali záporně, protože se báli, že by mohli přijít o své sociální výhody.³¹⁰ Výsledky hlasování z hlediska urbánních a rurálních oblastí nizozemský postreferendní Eurobarometr číslo 172 bohužel neuvádí.

Další paralely je možné vidět mezi voličským chováním a výší jejich příjmů. Ze studie Madse Qvortrupa vyplývá, že Nizozemci s nižšími příjmy hlasovali z 68 % proti smlouvě, zatímco u voličů z nejvyšší příjmové třídy to bylo 51 %. Ve Francii byla situace obdobná, když 79 % voličů z nejnižší třídy smlouvu odmítlo, zatímco v nejvyšší třídě se proti smlouvě vyjádřilo 32 % voličů.³¹¹ 66 % francouzských domácností s měsíčním příjmem nižším než 1800 dolarů hlasovalo proti smlouvě.³¹²

Ve Francii se nabízí zajímavé srovnání výsledků referenda s referendem o Maastrichtské smlouvě a lze konstatovat, že v porovnání s referendem o Maastrichtské smlouvě došlo v referendu o evropské ústavní smlouvě k nárůstu záporných hlasů ve všech společenských vrstvách, nejvíce ale ve střední třídě.³¹³ (viz příloha č. 20)

5.1.5 Výsledky hlasování v kontextu stranické příslušnosti

Umístění francouzských odpůrců smlouvy na stupnici pravice a levice v postreferendním Eurobarometru ukazuje, že skoro každý stoupenec Komunistické strany Francie nebo extrémní pravice hlasoval proti ústavní smlouvě.³¹⁴

---

³⁰⁹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17], s. 11-12.

³¹⁰ MAZGON FERNANDES M. *cit.d.*, s. 16.

³¹¹ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 95.

³¹² HERRERA R. *cit.d.*, s. 14.

³¹³ PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 152.

³¹⁴ Podle postreferendního Eurobarometru 171 hlasovalo 94 % komunistických voličů proti smlouvě. U voličů Národní fronty a Národního republikánského hnutí to bylo ještě o jedno procento více, když záporně hlasovalo 95 %. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17], s. 14.

Celkově přišly záporné hlasy ve Francii z levicového spektra, což bylo způsobeno nejen hlasy komunistických voličů, ale především voliči Socialistické strany, jejichž hlasy tvořily asi třetinu všech záporných hlasů.³¹⁵ (viz příloha č. 21) Jejich záporným hlasům se navíc dostalo podpory z voličské základny Zelených.³¹⁶ Naopak pouze čtvrtina stoupenců Unie pro lidové hnutí a Unie pro francouzskou demokracii hlasovala záporně.³¹⁷ (viz příloha č. 17) Na základě údajů postreferendního Eurobarometru se 67 % lidí, kteří hlasovali proti smlouvě prohlásilo být blízcí levici nebo extrémní levici a 35 % naopak blízcí pravici nebo extrémní pravici.³¹⁸ Pascal Perrineau upozorňuje na to, že zatímco v roce 1992 přišel odpor proti Maastrichtské smlouvě z pravicového politického spektra, v referendu o ústavní smlouvě pocházel z levice.³¹⁹

Nizozemský postreferendní Eurobarometr na poli stranické příslušnosti odhalil, že z vládních koaličních stran, která nabádaly k přijetí smlouvy sice voliči CDA a D66 následovali stranických doporučení, ale ne v příliš vysoké míře.³²⁰ Naopak voliči blízcí třetí koaliční straně VVD smlouvu nepodpořili, když se 51 % z nich rozhodlo hlasovat záporně.³²¹

Ačkoli i nejsilnější opoziční Strana práce nabádala k přijetí smlouvy, 63 % jejích stoupenců se nakonec rozhodlo smlouvu nepodpořit. Voliči Strany práce se stejně jako voliči Socialistické strany ve Francii rozhodli politiku své strany nepodpořit. Jiná situace ale nastala v Nizozemsku u voličů Zelené levice, z nichž 54 % smlouvu podpořilo.³²²

Voliči Socialistické strany svou stranu podobně jako komunističtí voliči ve Francii nezklamali, když se proti smlouvě vyslovilo 87 % z nich. Nizozemská extrémní pravice je bohužel v postreferendním Eurobarometru vedená v kolonce „ostatní“, a tak není možné uvést přesné údaje pro Geert Wildersovu skupinu a List Pima Fortuyna. Jejich voliči jsou mezi 94% voličů z různých politických stran, které nepatří k těm hlavním (CDA, VVD, D66, PvdA, SP, GL) a bohužel nejsou v Eurobarometru specifikovány.³²³ (viz příloha č. 19)

³¹⁵ PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 152.

³¹⁶ Podle postreferendního Eurobarometru 171 hlasovalo 61 % voličů Socialistické strany proti smlouvě. Stejně procento záporných hlasů se generovalo mezi voliči Zelených. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 14.

³¹⁷ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 14.

³¹⁸ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 14.

³¹⁹ Podle studie Pascala Perrineaua hlasovalo v roce 1992 záporně 33 % levicových voličů a 67 % pravicových voličů. V roce 2005 hlasovalo záporně 55 % levicových voličů a 45 % pravicových. PERRINEAU P., *Le vote européen 2004-2005*, s. 243.

³²⁰ Kladně hlasovalo 53 % voličů CDA a 51 % voličů D66. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 11-12.

³²¹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 11-12.

³²² EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17].

³²³ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], 4.1.2008.

Poněkud jiné výsledky týkající se stranické příslušnosti a hlasování nabízí ve své studii Claes De Vreese, když uvádí, že vládní strana CDA mobilizovala ke kladné volbě 76 % svých voličů, VVD 56 % a D66 63 %. Oproti Eurobarometru výsledky jeho studie vykazují rozdíl zhruba deseti procentních bodů. De Vreese potvrzuje trend z Eurobarometru, když uvádí, že se hlavní opoziční Straně práce podařilo přesvědčit pouze 42 % jejích voličů, aby hlasovali ano. Ani De Vreese bohužel nepřináší přesné údaje pro extrémně pravicové strany když uvádí, že mezi 67 % a 95 % voličů Socialistické strany, SGP, LPF a Wildersovy skupiny následovalo své strany a hlasovalo záporně.³²⁴ Pro Francii potvrzuje De Vreese výsledky Eurobarometru pouze s malými odchylkami. Podle jeho údajů 70 % voličů UMP a UDF smlouvu podpořilo, zatímco u voličů PS to bylo pouhých 40 %. I jeho studie uvádí, že 95 % příznivců FN hlasovalo podle doporučení strany a tedy záporně.³²⁵

Obecně lze říci, že středově-pravicoví voliči v obou zemích smlouvu podpořili. Zamítnutí přišlo z levého politického spektra, které ve Francii reprezentuje Socialistická strana a v Nizozemsku Strana práce a dále také z extrémně levicových a pravicových stran. Tradiční podpora evropské integrace levicovými voliči tedy doznala značných ztrát, což může být způsobeno i tím, že oproti osmdesátým a devadesátým letům, kdy byla integrace v rukou sociálně-demokratických vlád v čele s Jacquesem Delorse, je dnešní úsilí o hlubší spolupráci dílem převážně konzervativních vlád.³²⁶ Toto vysvětlení předkládá ve své studii i Mads Qvortrup, když uvádí jako příčinu odmítnutí smlouvy levicovými voliči to, že tato smlouva byla s výjimkou Německa dojednána středo-pravicovými vládami, což podle něj mohlo mít za následek strach ze ztráty „státu blahobytu“ u levicových voličů a následné odmítnutí smlouvy.³²⁷

5.2 Motivace hlasování

Nyní se dostáváme k analýze motivací hlasování na základě průzkumů veřejného mínění. Předmětem zkoumání jsou především motivace záporného hlasování francouzských a nizozemských voličů; motivace pro kladné hlasování slouží k získání uceleného obrazu hlasování.

Pro francouzské voliče, kteří hlasovali ve prospěch ústavní smlouvy bylo podle postreferendního Eurobarometru největší motivací, citovanou 39 % dotázaných to, že

³²⁴ DE VREESE C.H. Political parties in dire straits? Consequences of National Referendums for Political Parties, *Party Politics*, vol. 12., no. 5, s. 589.

³²⁵ DE VREESE C.H. Political parties in dire straits? Consequences of National Referendums for Political Parties, s. 589.

³²⁶ PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 152.

³²⁷ QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 94.

„evropská ústavní smlouva je nezbytná pro rozvoj evropské výstavby“, dalších 16 % voličů hlasovalo ve prospěch smlouvy, protože „byli odjakživa nakloněni evropské integraci“. Třetí nejčastěji zmiňovanou motivací bylo „posílení role Francie v rámci Evropské unie“, kterou jmenovalo 12 % respondentů. Následovalo „posílení Evropské unie vis-à-vis Spojeným státům americkým“ které jako svojí motivaci uvedlo 11 % dotázaných.³²⁸ (viz příloha č. 22)

Motivace francouzských voličů k hlasování proti evropské ústavní smlouvě byly početnější a na rozdíl od motivací ke kladnému hlasování byly založené převážně na národních a/nebo sociálních tématech. Hlavním důvodem pro záporné hlasování bylo na základě postreferendního Eurobarometru přesvědčení odpůrců smlouvy o tom, že „evropská ústavní smlouva by měla negativní dopad na zaměstnanost ve Francii“. Tuto motivaci uvedlo celkem 31 % dotázaných voličů. Dalších 26 % voličů uvedlo, že „ekonomická situace Francie je příliš slabá a že nezaměstnanost je příliš vysoká“. Dalším 19 % dotázaných se „návrh smlouvy jeví, ekonomicky vzato, jako příliš liberální“, zatímco dalších 16 % dotázaných jmenovalo jako svou motivaci „nedostatek sociální Evropy“. „Odpor proti francouzským politickým lídrům“ jmenovalo 18 % voličů, kteří hlasovali proti smlouvě a „komplikovanost textu“ dalších 12 %.³²⁹ (viz příloha č. 23)

Pro nizozemské voliče, kteří smlouvu podpořili bylo hlavní motivací, jmenovanou 24% z nich to, že považují „evropskou ústavní smlouvu za nezbytnou pro rozvoj evropské výstavby“. Dalších 13 % zmínilo, že kladný hlas „posiluje evropskou identitu“ a stejné procento dotázaných uvedlo, že kladný hlas „posiluje roli Nizozemska v rámci Evropské unie a ve světě“. Motivace, která byla rovněž často zmiňovaná byla ta, že „ústavní smlouva je nezbytná pro hladké fungování evropských institucí“, citovalo ji 12 % dotázaných.³³⁰ (viz příloha č. 24)

Zatímco motivace pro kladné hlasování jsou velice podobné těm, které uváděli i francouzští voliči, motivace pro záporné hlasování se od těch francouzských liší. Mezi rozličnými důvody pro záporné hlasování byl v nizozemském postreferendním Eurobarometru nejvíce zmiňován „nedostatek informací“, když jej jako hlavní důvod pro záporné hlasování uvedlo 32 % odpůrců smlouvy. Druhou nejvíce zmiňovanou motivací byla „ztráta národní suverenity“ jmenovaná 19 % respondentů, po které následoval 14 % voličů zmíněný „odpor

³²⁸ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 16.

³²⁹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 18.

³³⁰ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 13.

proti národní vládě nebo některým politickým stranám” a jako čtvrtý nejvíce zmiňovaný důvod byl 13 % voličů jmenovaný fakt, že „Evropa je příliš drahá”.³³¹ (viz příloha č. 25)

Obdobné výsledky jako postreferendní Eurobarometry přinesly i další studie volebních motivací francouzských a nizozemských voličů.

Ve Francii publikovaly hlavní postreferendní průzkumy společnosti Louis Harris, Ipsos SSU a TNS Sofres / Unilog. Za hlavní motivaci pro záporné hlasování lze považovat argument, že smlouva je příliš liberální, který v jednotlivých průzkumech jmenovalo mezi 32 a 40 % voličů. Tato motivace v sobě skrývá debaty o delokalizacích, ekonomickém a sociálním modelu a debaty o třetí části ústavní smlouvy. 35 až 39 % voličů uvedlo jako důvod pro negativní hlasování možné znovuprojednání smlouvy. Snaha demonstrovat obecnou nespokojenost a rozhořčení vedlo k zápornému hlasování 31 až 40 % voličů.³³²

Podle průzkumu TNS Sofres / Unilog byla největší motivací, jmenovanou 46 % dotázaných, stejně jako v evropském Eurobarometru obava, že přijetí smlouvy zhorší nezaměstnanost ve Francii. V ostatních dvou průzkumech tato motivace nefigurovala. I výsledky průzkumu společnosti Ipsos SSU se od ostatních lišily, když 35 % respondentů uvedlo jako motivace k zápornému hlasování vyjádření nesouhlasu se vstupem Turecka do EU; zvláště markantní to bylo u pravicových voličů.³³³ Tento argument se objevil i ve zbylých dvou průzkumech, ale byl jmenován mnohem nižším procentem voličů.³³⁴ (viz příloha č. 26) V postreferendním Eurobarometru jej dokonce citovalo pouze 6 % voličů.³³⁵ Podle TNS Sofres / Unilog nehrál samotný vstup Turecka do EU zásadní roli v odmítnutí smlouvy, ačkoli se Francie v rámci starých členských států nachází na předposlední příčce v otázce podpory vstupu Turecka do EU.³³⁶

Hlavním rozdílem mezi výsledky postreferendního Eurobarometru a výsledků výše uvedených průzkumů, je to, že se na prvních dvou příčkách v Eurobarometru objevily dost podobné motivace týkající se špatné ekonomické situace Francie a vysoké nezaměstnanosti.

---

³³¹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 15.

³³² PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 153-154, CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

³³³ Podle průzkumu IPSOS, provedeného bezprostředně po odvolení, hlasovalo 44 % voličů UDF, 56 % voličů UMP a 56 % voličů FN / MNR záporně především proto, aby se tak vyslovili proti vstupu Turecka do EU. IVALDI G. *cit.d.*, s. 10, CHIROUX R. *cit.d.*, s. 435.

³³⁴ V průzkumu TNS Sofres / Unilog jej jmenovalo 18% voličů, v průzkumu Louis Harris 22% voličů. PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 154, CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

³³⁵ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 16, 4.1.2008

³³⁶ Proti vstupu Turecka do EU je ve Francii 70 % občanů, zatímco průměrně se proti vstupu Turecka staví 55 % občanů patnácti starých členských států. Navíc polovina evropských občanů je pro další rozšíření EU, zatímco ve Francii další rozšíření podporuje pouze 32 % občanů. BROUARD S., SAUGER N. Comprendre la Victoire du „Non“: proximité partisane, conjoncture et attitude à l'égard de l'Europe. In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 132-133.

Tyto motivace se v ostatních průzkumech částečně objevily pod snahou voličů „demonstrovat jejich obecné rozhořčení“. To, že smlouva „zhorší nezaměstnanost ve Francii“ se objevilo jako motivace pro záporné hlasování na první příčce pouze v průzkumu TNS Sofres / Unilog.³³⁷ Další rozdíl výsledků Eurobarometru od zbylých třech hlavních průzkumů spočívá v tom, že se v něm neobjevila motivace „znovuprojednání smlouvy“, která byla v ostatních průzkumech nejvíce nebo druhou nejvíce citovanou motivací. „Odpor proti francouzským politickým lídrům“ byl v postreferendním Eurobarometru uveden jako motiv pro záporné hlasování 18 % voličů. O něco vyšší procento respondentů jej citovalo v průzkumu Louise Harrise, když „vyjádření nesouhlasu s vládou“ citovala čtvrtina voličů. V průzkumu Ipsos SSU skončila tato motivace s 24 %.³³⁸ Průzkumy TNS Sofres / Unilog tuto motivaci ve svém výčtu bohužel vůbec neuvádějí, a tak není možné je porovnat.

V Nizozemsku se motivacím záporného hlasování věnovaly kromě postreferendního Eurobarometru i další průzkumy a studie. Z postreferendního průzkumu Maurice de Hondt vyplynulo, že 30 % voličů hlasovalo záporně, aby tak demonstrovali svou nespokojenost s vládou. Tento průzkum také odhalil, že 48 % dotázaných považovalo ústavní smlouvu za horší než současné smlouvy a 44 % uvedlo jako svou motivaci pro záporné hlasování „snižující se vliv Nizozemska v EU v případě přijetí smlouvy“.³³⁹

Společnost Interview NSS zveřejnila průzkum, ve kterém se jako hlavní motivace pro záporné hlasování objevilo to, že „Nizozemsko platí příliš mnoho do EU“, když tuto motivaci uvedlo 62 % respondentů. Jako druhá nejvíce zmiňovaná motivace byla ta, že by „Nizozemsko mělo menší kontrolu nad svými vlastními záležitostmi v případě přijetí smlouvy“, kterou citovalo 56 % voličů.³⁴⁰ Nejvíce se tito nizozemští voliči báli zásahů do svého sociálního systému, liberální drogové politiky nebo azylové a imigrační politiky.³⁴¹ Jako třetí motivace, jmenovaná 55 % dotázaných, byla ta, že „Nizozemsko by mělo menší vliv v Evropě“.³⁴² Dalších 53 % jmenovalo ztrátu identity jako jejich motivaci k zápornému hlasování. Přílišná závislost Nizozemska na Evropě byla další motivací pro záporně hlasující,

³³⁷ CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

³³⁸ PERRAUDEAU E. *cit.d.*, s. 153.

³³⁹ ABSOLUTE ASTRONOMY, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: http://www.absoluteastronomy.com/topics/Dutch_referendum_on_the_European_Constitution.

³⁴⁰ VOLKSKRANT, *Referendum Europese grondwet – Topzes redenen Tegen Stemmers*, Referendum Evropská ústava – hlavních šest důvodů pro záporné hlasování, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: www.volkskrant.nl/images-grafiek/argumenten500.gif, QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 95.

³⁴¹ LEENDERS M. *Niederlanden, Jahrbuch der Europäischen Integration* 2005, s. 366.

³⁴² QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 95.

když ji jmenovalo 46 % respondentů. O dvě procenta méně dotázaných citovalo nedostatek informací jako svůj důvod říci smlouvě „ne“.³⁴³ (viz příloha č. 27)

Podle průzkumu TNS/NIPO bylo nizozemské „ne“ způsobeno tím, že se „Nizozemci především obávají toho, že jejich země ztratí svou identitu v Evropě a že si neudrží své dosavadní postavení v EU.“ Průzkum TNS/NIPO zdůraznil, že témata jako vstup Turecka do EU, Euro a nespokojenost s nizozemskou vládou nakonec nebyly těmi stěžejními důvody pro nizozemské „ne“.³⁴⁴

Ve studii profesora Besselinka mezi motivacemi pro záporné hlasování dominuje ztráta kontroly nad politickými událostmi, příliš vysoký příspěvek do rozpočtu EU a především nedostatek informací o EU a evropské ústavní smlouvě. Profesor Besselink upozorňuje na to, že zmíněná ztráta kontroly by neměla být zaměňována za ztrátu suverenity, která se objevila jako druhá nejvíce citovaná motivace pro záporné hlasování v postreferendním Eurobarometru.³⁴⁵ Spíše se jedná o ztrátu kontroly v tom smyslu, jak ji pojmenoval Albert Jan Matt z CDA, když řekl, že se „příliš mnoho věcí odehrálo za příliš krátkou dobu“.³⁴⁶ Nedostatek informací před referendem patřil k další silné motivaci pro záporné hlasování na kterou upozorňuje Besselinkova studie. Spolu s nedostatkem informací k zápornému výsledku přispěla i informační politika vlády.³⁴⁷

V nizozemském postreferendním Eurobarometru dominoval záporným motivacím nedostatek informací, ztráta národní suverenity, odpor proti národní vládě nebo některým politickým stranám a to, že Evropa je příliš drahá.³⁴⁸ V ostatním nizozemských průzkumech se všechny tyto motivace objevily, jen s tím rozdílem, že místo strachu ze ztráty suverenity se v nich objevil strach ze ztráty vlivu a kontroly nad svými vlastními záležitostmi. V nizozemských průzkumech byl nejčastěji citovanou motivací záporného hlasování „snižující se vliv a postavení Nizozemska“, „ztráta kontroly“ a „příliš vysoký nizozemský příspěvek do EU“. „Nedostatek informací“ byl označen jako jedna z důležitých motivací pro nizozemské hlasování nejen v nizozemském postreferendním průzkumu, ale i ve studii profesora Besselinka a v průzkumu společnosti Interview NSS. (viz příloha č. 27) Odpor proti vládě se jako motivace pro záporné hlasování vedle postreferendního Eurobarometru objevila i

---

³⁴³ VOLKSKRANT, *Referendum Europese grondwet – Topzes redenen Tegen Stemmers*, Referendum Evropská ústava – hlavních šest důvodů pro záporné hlasování, [cit. 2009-03 -12], QVORTRUP M. *cit.d.*, s. 95.

³⁴⁴ BEUNDERMAN M. Dutch say strong No to EU Constitution, *EUobserver.com*, 01/06.2005, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://euobserver.com/?sid=9&aid=19220>>.

³⁴⁵ BESSELINK L.F.M. Double Dutch: The Referendum on the European Constitution, *European Public Law*, 2006, vol. 12, no. 3, s. 346.

³⁴⁶ BESSELINK L.F.M. Double Dutch: The Referendum on the European Constitution, s. 346.

³⁴⁷ BESSELINK L.F.M. Double Dutch: The Referendum on the European Constitution, s. 346.

³⁴⁸ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, *Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 15.

v průzkumu Maurice de Hondta, když jej podle jeho výsledů uvedla jako svou motivaci pro záporné hlasování téměř třetina dotázaných.³⁴⁹

Podle post-referendního Eurobarometru byl „možný vstup Turecka do unie“ motivací pro záporné hlasování pouze pro 3 % voličů.³⁵⁰ Profesor Besselink se domnívá, že začátek přístupových jednání s Tureckem měl za následek více záporných hlasů a to především kvůli křesťanské identitě nizozemské společnosti. V jeho studii cituje průzkum provedený v den referenda, ve kterém byli voliči tázáni zda vstup Turecka do EU pro jejich rozhodnutí hraje určitou roli. 22 % záporně hlasujících voličů uvedlo, že pro ně tato problematika sehrála při hlasování „významnou roli“.³⁵¹ Ačkoli tedy vstup Turecka na základě nizozemských průzkumů nehrál tak významnou roli jako například ve Francii, nelze jej zcela opomíjet.

V neposlední řadě přispělo i francouzské odmítnutí k tomu nizozemskému, protože se konalo o tři dny dříve a díky němu mnoho Nizozemců ztratilo poslední zábrany k zápornému hlasování. Přestože prognózy již delší dobu naznačovaly vítězství odpůrců smlouvy, vláda stále ještě doufala v opak. Francouzské „non“ znamenalo pro odpůrce smlouvy v Nizozemsku velikou podporu, což ilustrují slova Harri Van Bommela, mluvčího pro evropské záležitosti a poslance za Socialistickou stranu: „děkuji Francouzským občanům za jejich vysokou účast v referendu a především děkuji těm, kteří se podíleli na tom skvělém výsledku. Je to velká podpora pro nizozemské ne. Argument, že Nizozemsko nemůže riskovat být jediným státem, který smlouvu odmítne, tímto padl.“³⁵²

Na základě výše uvedené analýzy voličských motivací lze formulovat několik obecných závěrů. Motivace ke kladnému hlasování si byly velice podobné a v obou zemích se vztahovaly k evropské integraci. Záporné motivace se od sebe naopak lišily, což bylo částečně dáno i tím, že se v mnohem vyšší míře odehrávaly v národní rovině než v rovině evropské.

Francouzští a nizozemští voliči se rozhodli podpořit evropskou ústavní smlouvu, protože se domnívali, že je to nezbytné pro další rozvoj evropské integrace. Mnozí z nich hlasovali kladně, protože byli odjakživa nakloněni evropské integraci nebo chtěli posílit roli své země v EU a ve světě.

---

³⁴⁹ ABSOLUTE ASTRONOMY, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2009-04 -12].

³⁵⁰ BESSELINK L.F.M. *Double Dutch: The Referendum on the European Constitution*, s. 346.

³⁵¹ BESSELINK L.F.M. *The Dutch Constitution, the European Constitution and the Referendum in the Netherlands*. In *The European Constitution and National Constitutions Ratification and Betone*, Eds. ALBI A., ZILLER A. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, s. 113–123. [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: < http://igitur-archive.library.uu.nl/law/2007-0313-201018/besselink_06_the_dutch_constitution.pdf>.

³⁵² D'ALANÇON F. Aux Pays-Bas, „votez „non“, c'est une revanche“, *La Croix*, 31/5.2005, s. 17.

Identifikovat společné jmenovatele u záporných motivací je o něco složitější, ale obecně lze za tyto společné motivace považovat obavu o vlastní životní perspektivu, strach v kontextu rozšíření EU a zachování národní autonomie jako protiváhy proti globalizaci.³⁵³ Přejdeme-li ale od takto obecně formulovaných motivací ke konkrétním, tak jak je francouzští a nizozemští voliči uvedli v postreferendních průzkumech, zjistíme, že se od sebe výrazně lišily.

Mezi hlavní důvody, proč francouzští voliči odmítli evropskou ústavní smlouvu patří to, že se jim zdála příliš liberální a že v jejím odmítnutí spatřovali šanci na její znovuprojednání. Tato smlouva byla ve Francii odmítnuta také proto, že svým záporným hlasem chtěli dát voliči najevo svoje obecné rozhořčení se stavem věcí ve Francii, především pak s vysokou nezaměstnaností o které se domnívali, že se s přijetím smlouvy ještě zhorší. Mimo tyto hlavní důvody lze identifikovat i některé vedlejší, mezi které například patří záporné hlasování za účelem protestu proti vládě a také proti vstupu Turecka do EU.

V Nizozemsku došlo k odmítnutí evropské ústavní smlouvy ze strachu, že v případě jejího přijetí dojde ke ztrátě vlivu a postavení Nizozemska v EU nebo dokonce ke ztrátě jeho identity a také že Nizozemsko ztratí kontrolu nad politických děním v zemi, kterému začne dominovat Brusel. Dalšími důvody pro nizozemské „ne“ byla nespokojenost jeho občanů s výší nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu a nedostatek informací o evropské ústavní smlouvě. Ten je do jisté míry spojen s informační politikou vlády, která sama o sobě generovala mnoho protestních hlasů.

Z výše uvedeného souhrnu voličských záporných motivací je možné vidět, že to byly rozdílné motivace, které vedly k odmítnutí evropské ústavní smlouvy ve Francii a v Nizozemsku. Jedinou společně jmenovanou motivací, která v obou zemích vedla k zápornému hlasování zhruba stejného procenta voličů, ale která se ani v jedné zemi nestala stěžejní pro odmítnutí smlouvy, byla snaha voličů protestovat svým hlasem proti vládě nebo prezidentu. V ostatních motivacích se odmítnutí lišila, čímž lze potvrdit první hypotézu stanovenou v úvodu práce o rozdílnosti francouzského a nizozemského „ne“.

Ačkoliv byly výsledky obou referend negativní, občané těchto zemí se nezdají být nepřátelští vůči Evropské unii a považují členství jejich země za dobrou věc.³⁵⁴ (viz příloha č. 28 a č. 29)

---

³⁵³ LEQUESNE CH. Frankreich, Jahrbuch der Europäischen Integration 2006, s. 74.

³⁵⁴ Podle postreferendních Eurobarometrů považuje 88 % francouzských respondentů členství jejich země v EU za dobrou věc. V Nizozemsku si totéž myslí 82 % respondentů. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 22, EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 21-28.

5.3 K teorii a praxi voličského hlasování v evropských referendech

Na základě provedené analýzy francouzských a nizozemských motivací odmítnutí smlouvy je možné zjistit, podle jaké školy voličského chování v referendech francouzští a nizozemští voliči hlasovali. Tímto způsobem dojde k ověření toho, zda voliči hlasovali podle školy voleb druhého řádu a tedy odmítli smlouvu v kontextu národních záležitostí, anebo zda se naopak rozhodli hlasovat podle svých postojů k evropské integraci.

Účelem nechání rozhodnout občany v referendu o Evropské integraci je z normativního hlediska legitimizace nebo vetování návrhu týkajícího se EU. V referendu ale není možné zajistit, aby tato legitimizace nebo vetování proběhlo čistě na základě předložené otázky.³⁵⁵ Celkem existují tři školy voličského chování v evropských referendech, přičemž těmi hlavními dvěma je „postojová“ škola a škola voleb „druhého řádu“. Třetí školou je škola „prospěchářského očekávání“ (*utilitarian expectations school*), která ale není v případě zkoumání voličských motivací v této práci použitelná, protože spíše než obecné voličské motivace zkoumá voličské hlasování na základě ekonomického prospěchu pro voliče.³⁵⁶

„Postojová škola“ se zaměřuje na hodnoty a názory jednotlivce a domnívá se, že volební chování v referendech ovlivňuje obecný postoj voličů k EU. Tato škola je založena na schopnosti voličů zastávat určitý názor a postoj ohledně politických záležitostí a na jejich základě se rozhodovat. Tato škola předpokládá, že voliči mají na výhradní záležitosti výhradní názor a že nevolí podle stranických preferencí nebo jejich spokojenosti nebo nespokojenosti s vládou. Podle této školy jsou voliči schopní „učinit informovaná rozhodnutí o předkládaném návrhu, stejně tak dobře jako si jsou schopni vybrat mezi rozličnými politickými kandidáty v národní politice podle toho, který je jim nejbližší.“³⁵⁷

Určitým nedostatkem této teorie může být to, že voliči mohou zastávat protichůdné názory na různé aspekty evropské integrace. Zrovna tak fakt, že evropská integrace není homogenním procesem může způsobit, že volič může být zastáncem evropské integrace obecně, ale ne nutně musí být spokojený s tím, kam se evropská integrace ubírá a souhlasit tedy s projekty, které tento vývoj zakotvují. Příkladem mohou být část francouzských

³⁵⁵ HOBOLT S. B. Taking Cues on Europe? Voter Competence and Party Endorsements in Referendums on European Integration, *European Journal of Political Research*, 2007, vol. 46, no. 2, s. 151-182, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>, s. 157.

³⁵⁶ Matthew Gabel vysvětlil podporu evropské integrace schopností využít ekonomické příležitosti vytvořené liberalizací trhu EU. Podle této školy, je podpora evropské integrace vyšší u těch voličů, kteří z integrace nejvíce ekonomicky prosperují. „Tito lidé v referendech hlasují kladně, zatímco lidé, kteří se nedomnívají, že jim bude evropská integrace ekonomicky prospěšná, hlasují záporně.“ HOBOLT S. B. Deciding on Europe: Voting Behaviour in EU Referendums, *Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Hilton Chicago and the Palmer House Hilton, Chicago, IL, Sep 02, 2004*, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/1/4/3/pages61439/p61439-1.php>, s. 4-5.

³⁵⁷ OGE I.K. *cit.d.*, s. 5.

Socialistů a valná většina sympatizantů této strany, kteří navzdory svému tradičnímu proevropanství odmítli evropskou ústavní smlouvu, protože se jim nelíbil její neoliberalistický charakter.³⁵⁸

Mark Franklin a Sarah Hobolt definovali, že „čím vyšší je znalost a zájem o evropskou integraci mezi voliči, tím větší je pravděpodobnost, že budou hlasovat podle svých postojů.“³⁵⁹ Nedostatkem této hypotézy je ovšem absence vlivu kampaně, médií a národního politického kontextu na voličské chování.³⁶⁰ Další hypotézou Sarah Hobolt je, že „pokud je kampaň informačně intenzivní, voliči se spíše spolehnou na svůj postoj k EU než by tomu bylo v kampani, která není tak intenzivní“.³⁶¹

Druhou školou je škola „voleb druhého řádu“, která vychází z poznatku, že jak volbám druhého řádu, tak evropským referendům přiřkládají voliči menší váhu než volbám prvního řádu, což má za následek mimo jiné nižší volební účast, protestní hlasování a dominanci národní politiky a otázek v referendní kampani.³⁶²

Simon Hug a Pascal Sciarini argumentují, že dopady teorie druhého řádu jsou více aplikovatelná v případech, kdy konání referenda nebylo ústavně nutné, ale navržené vládou.³⁶³ Simon Hug přišel ještě s hypotézou, že strategie voleb druhého řádu se vyskytují častěji tam, kde vlády využívají referenda k získání podpory voličů a kde výsledek referenda není závazný.³⁶⁴

Následující kapitola ověří o jakou školu voličského chování se jednalo v případě francouzského a nizozemského referenda. Sarah Hobolt upozorňuje, že nemusí existovat pouze výše nastíněné přístupy a poukazuje na možný alternativní přístup, ve kterém kombinuje teorii „postojové školy“ se „školou voleb druhého řádu“. I Franklinova studie z roku 2002 připouští tuto syntézu s tím, že názor na evropské záležitosti může ovlivnit do jaké míry jsou faktory druhé volby relevantní.³⁶⁵

Jako určité vodítko k ověření toho, o jakou školu se jednalo, slouží ta část postreferendních Eurobarometrů zkoumající jaký hlavní prvek měl vliv na hlasování voličů. Francouzští respondenti se v jejich odpovědích dělí na ty, kteří se řídili jejich obecným

---

³⁵⁸ OGE I.K. *cit.d.*, s. 6, 7.

³⁵⁹ HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 155.

³⁶⁰ HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 156.

³⁶¹ HOBOLT S.B., *Deciding on Europe: Voting Behaviour in EU Referendums*, s. 3.

³⁶² Příkladem „voleb druhého řádu“ jsou například volby do Evropského parlamentu nebo místní volby, v nichž úvahy o volbách „prvního řádu“, tedy národní politice, dominují politickému chování a voliči se v nich tedy vyjadřují k domácí vládě a stranám. Jako volby „prvního řádu“ jsou označovány ty, ve kterých dochází k přerozdělení moci v nejvyšších vrstvách politického rozhodování (např. parlamentní volby). KOEPKE J., RINGE N. *The Second-Order Election Model in an Enlarged Europe*, *European Union Politics*, 2006, vol. 7, no. 3, s. 3-6.

³⁶³ OGE I.K. *cit.d.*, s. 6.

³⁶⁴ HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 155.

³⁶⁵ HOBOLT S.B., *Deciding on Europe: Voting Behaviour in EU Referendum*, s. 4.

názorem na Evropskou unii a na ty, kteří se řídili ekonomickou a sociální situací Francie, přičemž oba dva přístupy byly jmenovány 32 % respondentů. 18 % dotázaných označilo svůj názor na evropskou ústavní smlouvu za určující pro jejich hlasování.³⁶⁶ (viz příloha č. 30).

Nizozemské voliče naopak nejvíce ovlivnil jejich obecný názor na Evropskou unii, když jej citovalo 31 % dotázaných. 21 % voličů se prohlásilo být nejvíce ovlivněno ekonomickou a sociální situací Nizozemska a 18 % prohlásilo, že to byl názor na evropskou ústavní smlouvu, který měl největší vliv na jejich volbu.³⁶⁷ (viz příloha č. 31)

Z výsledků postreferendních Eurobarometrů je tedy zřejmé, že na základě obsahu samotné evropské ústavní smlouvy hlasovalo jen 18 % voličů v obou zemích. Sečteme-li francouzské volební motivace spadající do kategorie postojové školy (názor na ústavní smlouvu - 18% a názor na EU- 32%) získáme vyšší procento než když sečteme volební motivace spadající do kategorie školy voleb druhého řádu (názor na ekonomickou a sociální situaci ve Francii 32 %, názor na ty kteří vedli kampaně za přijetí -7 % a na ty propagující odmítnutí smlouvy – 4 %).³⁶⁸ Podle těchto výsledků tedy 50 % hlasujících volilo na základě postojové školy, zatímco 43 % na základě školy voleb druhého řádu. Vzhledem k nevelkému procentnímu rozdílu mezi těmito dvěma školami, je možné označit francouzské hlasování za kombinaci obou výše uvedených škol.

V Nizozemsku stejným postupem získáme 49 % těch, kteří volili podle postojové školy (18 % volilo na základě jejich názoru na ústavní smlouvu a 31 % na základě jejich obecného názoru na EU) a 39 % těch, kteří volili spíše podle školy voleb druhého řádu (21 % volilo na základě názoru na ekonomickou a sociální situaci, 12 % na základě jejich názoru na ty kteří vedli kampaně za přijetí a 6 % na základě jejich názoru na ty propagující odmítnutí smlouvy).³⁶⁹ V Nizozemsku by se na základě těchto výsledků dalo hovořit o dominanci postojové školy.

Proti jednoznačnému zařazení nizozemského voličského chování do postojové školy hovoří především vysoký stupeň neinformovanosti nizozemských voličů a nedostatečně dlouhá a intenzivní kampaň. Podle Marka Franklina a Sarah Hobolt totiž právě vysoký stupeň znalosti a informovanosti vede k hlasování podle postojů. Sarah Hobolt ještě upozornila, že

---

³⁶⁶ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 20.

³⁶⁷ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 19, 28.

³⁶⁸ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 20.

³⁶⁹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 19, 28.

voliči, kteří jsou vystaveni dostatečně intenzivní kampani, budou opět spíše hlasovat na základě svých postojů k EU.³⁷⁰

S ohledem na tyto skutečnosti lze i nizozemské voličské chování označit stejně jako francouzské za kombinaci obou hlavních škol. Navíc jak v Nizozemsku, tak ve Francii jsme byli svědky protestního hlasování, a tak nelze prvky školy voleb druhého řádu opomíjet. Navíc v obou zemích nebylo konání referenda ústavně povinné, ale navržené exekutivou, což podle Simona Huga a Pascala Sciarinoho zvyšuje pravděpodobnost přítomnosti prvků voleb druhého řádu v hlasování.³⁷¹ V Nizozemsku podle hypotézy Simona Huga dokonce ještě o něco víc, protože výsledek referenda nebyl na rozdíl od Francie závazný.³⁷²

Ani jedna z hypotéz, stanovených v úvodu práce se tedy neukázala být správnou, protože se v obou případech francouzského a nizozemského referenda jednalo o kombinaci obou škol voličského hlasování, když se do hlasování promítly jak záležitosti týkající se národní politiky, tak postoje voličů k evropské integraci.

5.4 Ověření nevýhod referend prostřednictvím analýzy voličských motivací k zápornému hlasování

Na základě analýzy motivací hlasování lze vyhodnotit, nakolik se v těchto referendech objevily jejich obecné nevýhody. V této kapitole bude postupně ověřeno, zda se součástí hlasování stala témata mimo předložený návrh a zda se v něm objevilo protestní hlasování. Dále bude zkoumáno, nakolik se jednalo o kompetentní volbu a zda se mezi voličskými zápornými motivacemi objevily návrhy lepších alternativ. Nakonec bude zjištěno, zda o výsledku referend rozhodlo malé procento voličů.

5.4.1 Témata mimo předložený návrh

Velkou hrozbu a nevýhodu v referendech představují témata mimo předložený návrh, na jejichž základě se voliči rozhodnou v referendu hlasovat. Na základě provedené analýzy voličských motivací záporného hlasování je možné určit, zda ve zkoumaných referendech byly „témata mimo“ přítomná.

---

³⁷⁰ HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 155, HOBOLT S.B., *Deciding on Europe: Voting Behaviour in EU Referendum*, s. 3.

³⁷¹ OGE I.K. *cit.d.*, s. 6.

³⁷² HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 155

Ve Francii lze za téma mimo předložený návrh označit motivaci spočívající v demonstrování obecného rozhořčení, které v sobě skrývala nespokojenost s ekonomickou a sociální situací země. Samostatně byla ve Francii jako jedna z hlavních motivací záporného hlasování otázka nezaměstnanosti a strach, že se po přijetí smlouvy ještě zhorší. Jako další taková témata můžeme jmenovat odpor proti vstupu Turecka do unie a také demonstraci nespokojenosti s francouzskými lidry.

V Nizozemsku se dají identifikovat tři témata mimo předložený návrh, která se umístila na předních příčkách voličských záporných motivací. Tím prvním z nich je nedostatek informací před samotným hlasováním, dále to byl protest proti výši nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu a tím posledním se stejně jako ve Francii stala snaha demonstrovat nespokojenost s vládou nebo některou z politických stran.³⁷³

Je zajímavé si povšimnout, že zatímco odpůrci smlouvy byli ke své volbě často motivováni tématy mimo předložený návrh, u stoupenců smlouvy tomu tak nebylo. Ti naopak hlasovali ve prospěch smlouvy na základě předloženého návrhu. Nejčastější motivací francouzských a nizozemských kladně hlasujících voličů tak například podle postreferendních Eurobarometrů bylo, že smlouva je zásadní pro rozvoj evropské integrace.³⁷⁴

V obou zkoumaných zemích se témata mimo předložený návrh stala součástí voličských záporných motivací a lze tedy hovořit o existenci této nevýhody v obou referendech. Podle postreferendního Eurobarometru hlasovalo pouhých 18 % voličů v obou zemích čistě na základě předložené smlouvy. Ostatní voliči hlasovali buď na základě jejich obecného názoru na EU nebo na základě národních, ekonomických nebo sociálních kritérií.

5.4.2 Protestní hlasování

Protestní hlasování patří mezi jednu z nejčastěji referendům připisovanou nevýhodu. Tím, že se v obou referendech vyskytly prvky hlasování na základě školy voleb druhého řádu, není o existenci protestního hlasování pochyb. Francouzská i nizozemská exekutiva byla v době hlasování krajně nepopulární a tak někteří voliči využili referenda k vyjádření své nespokojenosti. Podle postreferendních Eurobarometrů hlasovalo 18 % francouzských a 14 % nizozemských voličů záporně, aby tak demonstrovali svou nespokojenost s politickými lidry a

---

³⁷³ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 9.

³⁷⁴ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 9, EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 12.

vládou.³⁷⁵ Francouzský průzkum Louis Harris dokonce uvedl, že to bylo 25 % francouzských voličů a průzkum Ipsos SSU publikoval, že tak učinilo 24 % francouzských záporně hlasujících. I nizozemský průzkum Maurice de Hondt uvádí mnohem vyšší číslo než Eurobarometr, když podle něj 30 % nizozemských voličů hlasovalo proti smlouvě, aby tak dali najevo svou nespokojenost s vládou.³⁷⁶ Protestní hlasování se tedy jako jedna z možných nevýhod referend francouzskému ani nizozemskému případu nevyhnulo.

5.4.3 Voličská kompetentnost

Jednou z nejčastěji referendům připisovanou nevýhodou je vedle protestního hlasování otázka voličské kompetentnosti, kterou se rozumí schopnost voliče hlasovat o předloženém návrhu na základě jeho znalostí. S voličskou kompetentností souvisí míra informovanosti voliče. Pokud je vysoká, lze předpokládat, že volič je dostatečně informován k učinění kompetentní volby. Pokud je tomu naopak a volič se necítí být dostatečně informován, jen těžko lze předpokládat, že učiní kompetentní volbu.

Dostatek informací před referendem se stal předmětem zkoumání postreferendních Eurobarometrů. Na základě jejich výsledků vyšlo najevo, že zatímco pouze 41 % nizozemských voličů prohlásilo mít dostatek informací před hlasováním v referendu, ve Francii to bylo 66 % voličů.³⁷⁷ (viz přílohy č. 32 a č. 33) O propastném rozdílu v informovanosti francouzských a nizozemských voličů svědčí i to, že nedostatek informací figuroval mezi hlavními důvody nizozemského „ne“. Nizozemský postreferendní Eurobarometr navíc odhalil nespokojenost voličů s délkou předreferendní kampaně a poukázal na to, že čtvrtina voličů se svým rozhodnutím váhala až do posledních dnů před referendem.³⁷⁸

Na základě těchto výsledků je možné říci, že se voliči ve Francii cítili lépe informovaní než voliči v Nizozemsku. Z toho vyplývá, že se v Nizozemsku nepodařilo zaručit tak kompetentní volbu jako ve Francii a tedy, že se v Nizozemsku tato možná nevýhoda objevila.

---

³⁷⁵ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 18, EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 15.

³⁷⁶ ABSOLUTE ASTRONOMY, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2009-04 -12].

³⁷⁷ LAURENT A., SAUGER N. *cit.d.*, s. 161-163.

³⁷⁸ 67 % nizozemských respondentů uvedlo, že kampaň začala příliš pozdě, zatímco pouhých 13 % se domnívalo, že debaty začaly ve správný čas. 14 % nizozemských voličů vypovědělo, že se pro svou volbu rozhodli jeden týden před konáním referenda a dalších 11 % odpovědělo, že se rozhodli až v den konání referenda. EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 6-7, 9.

5.4.4 Návrhy alternativ jako motivace k zápornému hlasování

Další obecná nevýhoda referend spočívá v tom, že voliči návrh odmítnou z důvodu lepších alternativ, které jsou jim předkládány odpůrci návrhu v předreferendní kampani, anebo o jejichž existenci jsou sami přesvědčeni.

Přítomnost lepších alternativ ve francouzském a nizozemském referendu lze ověřit pomocí toho, zda se mezi motivacemi pro záporné hlasování objevila možnost znovuprojednání smlouvy, skrze kterou voliči usilují o dosažení lepší alternativy k předloženému návrhu.

Ve všech třech hlavních francouzských postreferendních průzkumech se tato motivace objevila a dokonce byla nejvíce nebo druhou nejvíce jmenovanou, když ji citovalo mezi 35 % až 39 % voličů.³⁷⁹ Ačkoli v postreferendním Eurobarometru tento důvod mezi motivacemi pro záporné hlasování nefiguroval, objevil se v části věnující se dopadům výsledku referenda. Více než šest Francouzů z deseti věří, že odmítnutí ústavní smlouvy umožní její znovuprojednání tak, aby bylo dosaženo více sociálního textu a 59 % francouzských respondentů si myslí, že odmítnutí ústavní smlouvy umožní její znovuprojednání ve prospěch francouzských zájmů.³⁸⁰

V Nizozemsku se motivace znovuprojednání smlouvy neobjevila ani v jednom z hlavních postreferendních průzkumů. Z postreferendního Eurobarometru ale vyplynulo, že dvě třetiny nizozemských občanů souhlasí s tím, že odmítnutí evropské ústavní smlouvy umožní její znovuprojednání tak, aby lépe hájila nizozemské zájmy a aby zdůraznila sociální aspekty.³⁸¹ Nicméně jako motivace pro záporné hlasování nehrálo v Nizozemsku znovuprojednání smlouvy roli a tak se možná nevýhoda lepších alternativ objevila pouze ve francouzském referendu.

5.4.5 Hrozba rozhodnutí malým procentem voličů

Jednu z dalších možných nevýhod referend identifikoval Thomas Cronin ve své práci *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall*, když na základě argumentu, že referenda většinou nepřitahují tak vysokou voličskou pozornost, definoval

---

³⁷⁹ PERRADEAU E. *cit.d.*, s. 154, CHIROUX R. *cit.d.*, s. 438.

³⁸⁰ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17], s. 23-27.

³⁸¹ EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17], s. 21-28.

nevýhodu spočívající v tom, že o výsledku referenda může být rozhodnuto malým procentem registrovaných voličů.³⁸²

Tato možná nevýhoda se jednoznačně ani v jednom ze zkoumaných referend neobjevila, o čemž svědčí nejen vysoká volební účast v referendech, ale i vysoký procentní rozdíl mezi kladnými a zápornými hlasy.

Ve Francii se referenda zúčastnilo 69, 34 % oprávněných voličů, tedy celkem 28 985 295 z celkového počtu 41 799 866.³⁸³ V Nizozemsku se v referendu rozhodlo hlasovat 63, 30 % oprávněných voličů, což bylo 7 705 196 z celkového počtu 12 172 740.³⁸⁴

Ve Francii hlasovalo 12 806 394 oprávněných voličů kladně, zatímco 15 450 279 se rozhodlo hlasovat proti smlouvě. O vítězství „ne“ tedy ve Francii rozhodlo 2 643 885 oprávněných voličů.³⁸⁵ (viz příloha č. 8) V Nizozemsku hlasovalo kladně 2 940 730 oprávněných voličů oproti 4 705 685 voličů, kteří hlasovali záporně. Rozdíl tedy činil 1 764 955.³⁸⁶ (viz příloha č. 10) Jak ve Francii, tak v Nizozemsku bylo tedy o výsledku referenda rozhodnuto vysokým rozdílem hlasů a výše jmenovaná nevýhoda se v něm tedy neobjevila.

Na základě právě provedeného ověření nevýhod referend prostřednictvím analýzy voličských motivací k zápornému hlasování lze konstatovat, že se jak ve Francii, tak v Nizozemsku objevila nevýhoda „témat mimo předložený návrh“, ke kterým se voliči v referendu vyjádřili. Zajímavé je, že se tato nevýhoda neobjevila u kladně hlasujících voličů. Protestní hlasování bylo jako jedno z témat mimo předložený návrh přítomno v obou referendech. Zatímco francouzští voliči se podle postreferendních průzkumů zdáli být dostatečně informovaní, v Nizozemsku tomu tak nebylo. Zde byl nedostatek informací navíc jednou z hlavních záporných voličských motivací. Na základě těchto výsledků lze konstatovat, že se nevýhoda nedostatečné kompetentnosti voličů objevila pouze v nizozemském referendu. Zcela naopak je tomu u nevýhody spočívající v návrzích alternativ jako motivace pro záporné hlasování, která se neobjevila v nizozemském referendu, ale ve francouzském ano, když zde motivace znovuprojednání smlouvy figurovala na předních místech postreferendních průzkumů. Poslední ověřovaná nevýhoda, která spočívá v tom, že o výsledku rozhodne malé procento voličů se ani v jednom referendu neobjevila, když rozdíl

---

³⁸² Butler a Ranney ve své knize *Referenda ve světě. Rostoucí užítí přímé demokracie* odhadli, že průměrná volební účast v referendech je asi o 15 % menší než-li u normálních voleb. CRONIN T.E. *cit.d.*, s. 57-58, HOBOLT S.B., *Direct Democracy and European Integration*, s. 156.

³⁸³ PERRINEAU P. *Le vote européen 2004-2005*, s. 314.

³⁸⁴ NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28]. Dostupné z: <<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Dutch-referendum-on-the-European-Constitution>>.

³⁸⁵ PERRINEAU P. *Le vote européen 2004-2005*, s. 314.

³⁸⁶ NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28].

mezi kladně a záporně hlasujícími tvořil ve Francii 2 643 885 voličů a v Nizozemsku byl tento rozdíl o něco menší, když se jednalo o rozdíl 1 764 955 voličů.³⁸⁷

---

³⁸⁷ Perrineau P. (Ed.), *Le vote européen 2004-2005*, s. 314, NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28].

ZÁVĚR

Na přelomu května a června roku 2005 se Evropa stala svědkem dvojitého a jednoznačného odmítnutí evropské ústavní smlouvy ze strany zakládajících členských států Francie a Nizozemska. Stalo se tak v referendech, která se od sebe v mnohých ohledech lišila.

Zatímco ve Francii se jednalo o druhé integrační referendum, v Nizozemsku to bylo první národní referendum vůbec. Referendum bylo v Nizozemsku parlamentní iniciativou a těšilo se podpoře veřejnosti, která již delší dobu volala po větším užití prvků přímé demokracie v praxi. Hlavní motivací nizozemských zákonodárců bylo dodat ratifikaci evropské ústavní smlouvy vyšší míru legitimacy a také účinně čelit rostoucí kritice evropského projektu přímým zapojením občanů do jeho utváření. Ve Francii se k uspořádání referenda rozhodl prezident Chirac, který se ocitl pod silným tlakem politických elit i veřejnosti, aby tak učinil.

Co se týče aktérů referenda a jejich postoje k Evropské ústavní smlouvě, lze při jejich analýze objevit hned několik aspektů společných oběma státům. V obou zemích měla smlouva podporu vládnoucích stran a i hlavní opoziční strany smlouvu podporovaly. Francouzskou výjimkou lze nazvat rozštěpení Socialistické strany navzdory internímu hlasování, protože nizozemská Strana práce nic podobného nezažila, i když byla ve své podpoře smlouvě zpočátku zdrženlivá. Zde ale pravděpodobně hrála roli její pozice opoziční strany. Hlavní odpor proti smlouvě přišel v obou zemích z krajů osy pravice a levice.

Srovnání předreferendních kampaní z hlediska jejich délky a intenzity poukázalo na velké rozdíly. Zatímco ve Francii můžeme hovořit o dlouhé a intenzivní kampani, v Nizozemsku nikoliv. I obsahová analýza kampaní poukazuje na jejich rozdílnost.

V Nizozemsku se hodně diskutovalo o ztrátě vlivu a suverenity v případě přijetí smlouvy a toto téma se stalo stěžejním v kampaních odpůrců smlouvy. Ve Francii nehrála ztráta vlivu zdaleka takovou roli a mnohem větší pozornosti se dostalo třetí části smlouvy kvůli níž bylo smlouvě vyčítáno, že je příliš liberální.

V obou zemích se terčem kritiky staly obecné aspekty Evropské unie. V Nizozemsku zaujala prominentní roli v kampani výše nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu a nebývalé pozornosti se dostalo i společné měně. Ve Francii se o rozpočtu nedebatovalo a i eura se kampaň nedotkla. Do souvislosti se smlouvou se ale dostala špatná ekonomická a sociální situace Francie a především vysoká míra nezaměstnanosti. I ve světle rostoucí nezaměstnanosti a zhoršující se ekonomické situace se součástí kampaně stalo poslední unijní rozšíření. Ve Francii se v souvislosti s ním hodně hovořilo o „Bolkesteinově směrnici“ a

problematice „polského instalatéra“. V Nizozemsku bylo na rozšíření pohlíženo optikou malého státu s již zmíněnou obavou ze ztráty vlivu a identity. V obou zemích se hovořilo o vstupu Turecka do EU, což v kontextu nedávných populistických epizod těchto zemí, smlouvě uškodilo.

Co ale bylo oběma referendům společné, byla vysoká volební účast a jednoznačné odmítnutí smlouvy. Motivace záporného hlasování byly v obou zemích odlišné a příliš se netýkaly ústavní smlouvy, ale spíše se nesly v duchu národních otázek a obecné problematiky EU. Francouzští voliči odmítli smlouvu především proto, že se jim zdála příliš liberální. Záporným hlasováním dále chtěli demonstrovat svojí nespokojenost s ekonomickou a sociální situací země. V odmítnutí smlouvy také spatřovali šanci na její znovuprojednání. V Nizozemsku byly naopak záporné hlasy výsledkem strachu ze ztráty vlivu a postavení Nizozemska v případě přijetí smlouvy a také protestem proti příliš vysokému nizozemskému příspěvku do unijního rozpočtu. Nedostatek informací se v Nizozemsku stal další důležitou motivací k zápornému hlasování. Společnou motivací pro záporné hlasování obou zemí se tak stal protest proti domácím politickým lídrům.

Jedinečnost referenda je nezpochybnitelná z perspektivy teorie demokracie, nicméně i tato schvalovací metoda má své nevýhody, z nichž některé byly ověřeny v této práci.

Dvě možné nevýhody, kterou je strategické využití referenda politickými elitami a přenesení jejich zodpovědnosti skrze referendum na voliče se ani v jedné zemi neobjevily. V Nizozemsku se vláda zpočátku dokonce stavěla proti uspořádání referenda. Ve Francii je sice možné identifikovat strategické motivace prezidenta Chiraca k uspořádání referenda, spočívající ve snaze rozštěpit opozici a posílit v čele francouzské pravice, ale na druhou stranu se jednalo o „politicky nutné“ referendum, když jej požadovala většina politických stran a podporu mu vyjádřili i občané.

Další referendům přičítanou nevýhodou je, že se jejich součástí stanou témata mimo předložený návrh a voliči se k nim vyjádří. Obsahová analýza kampaní odhalila, že se tato nevýhoda objevila v obou zkoumaných referendech. Za témata mimo předložený návrh lze v Nizozemsku označit výši příspěvku do EU a společnou měnu. Ve Francii se takovým tématem staly debaty o „Bolkesteinově směrnici“, delokalizacích a nezaměstnanosti. V obou zemích se diskutovalo o posledním unijním rozšíření a vstupu Turecka do EU. I z analýzy motivací záporného hlasování vyplynulo, že se mezi nimi objevila témata mimo předložený návrh. Ve Francii bylo takovou motivací obecně rozhořčení nad ekonomickou a sociální situací země, vysoká nezaměstnanost, vstup Turecka do Unie a protest proti politickým

lídrům. V Nizozemsku se jednalo o nedostatek informací před referendem, výši nizozemského příspěvku do unijního rozpočtu a protest proti politickým lídrům.

V obou zemích přítomná motivace protestu proti politickým lídrům svědčí o existenci protestního hlasování a tedy další nevýhody referend.

Vznik koalice protivníků je rovněž nevýhodou, kterou bylo možné v referendech identifikovat. Ve Francii sice odpůrci smlouvy nevedli společnou kampaň proti smlouvě, ale komplikovanost smlouvy a množství témat mimo předložený návrh zapříčinilo, že se proti ní postavili političtí rivalové. V Nizozemsku bylo navíc možné identifikovat i společné prvky v kampaních extrémní pravice a levice.

Využití kampaně extrémními hnutími k šíření jejich idejí je další možnou nevýhodou. Ačkoli extrémně pravicové a levicové strany byly v obou zemích v kampaních aktivní, nestaly se tyto kampaně fórem pro šíření jejich extrémistických myšlenek. Na druhou stranu je nutné přiznat, že se jim podařilo dát svou agendu do souvislosti se smlouvou, o čemž svědčí i to, že se témata jako turecký vstup do Unie, problematika imigrace a rozšíření staly součástí debaty.

Návrhy alternativ je nevýhoda, kterou lze najít pouze ve francouzském referendu, kde se znovuprojednání smlouvy objevilo jako významný argument v kampani Laurenta Fabiuse. I francouzské postreferendní průzkumy potvrdily tuto skutečnost, když v nich znovuprojednání smlouvy figurovalo na předních příčkách důvodů k odmítnutí smlouvy. V nizozemské kampani ani v průzkumech se tento argument neobjevil.

Voličská kompetentnost je někdy v souvislosti s referendy zpochybňována. Posoudit míru voličské kompetentnosti je velice těžké, lze jí ale dát do souvislosti s mírou informovanosti voličů a s kvalitou kampaně, která spočívá v její délce a intenzitě. Na základě hodnocení kampaní lze konstatovat, že se tato nevýhoda francouzských voličů netýkala, zatímco nizozemských ano. To potvrzují i průzkumy zkoumající míru voličské informovanosti, zatímco francouzští voliči se cítili být před referendem dostatečně informovaní, nizozemští nikoliv. Tento fakt se dokonce objevil na předních příčkách mezi nizozemskými motivacemi k zápornému hlasování.

Poslední možnou nevýhodou je, že o výsledku rozhodne malé procento voličů. Tato nevýhoda může být na základě výsledků hlasování vyvrácena, protože v obou zemích měli odpůrci smlouvy jasnou převahu.

Integrační referendum je bezesporu přínosná metoda, která dokáže zapojit občany do procesu evropské integrace, nicméně analýza obecných nevýhod na příkladu francouzského a nizozemského referenda ukázala, že tato metoda není pro ratifikaci evropských smluv ideální.

Nelze totiž zaručit, že se do referend nevýhody nepromítnou a občané tak nerozhodnou o osudech zbylých členských států v takto poznamenaných referendech. Možností, která se nabízí jako řešení této situace, by bylo uspořádání panevropského referenda, nejlépe ve stejný den ve všech členských státech. Je dost možné, že by se předreferendní kampaně celoevropského referenda nesly v méně národním kontextu než jak tomu bylo ve francouzském a nizozemském referendu. Schválení smlouvy například dvou třetinovou většinou v celoevropském referendu by smlouvu nejen legitimovalo, ale došlo by i k posílení evropské identity. V této souvislosti je s politováním, že iniciativa Konventu o uspořádání celoevropského referenda o evropské ústavní smlouvě spolu s volbami do Evropského parlamentu v červnu 2005 zůstala pouze teoretickým návrhem.

RESUMÉ

Francouzské a nizozemské referendum o evropské ústavní smlouvě a problematika evropských referend

Evropská ústavní smlouva byla jednoznačně odmítnuta francouzskými a nizozemskými občany v referendech v létě roku 2005. Tato referenda a odmítnutí se od sebe v mnoha ohledech lišila. Do obou se ale promítly některé z obecných nevýhod referend.

Zatímco hlavní aktéři referend zastávaly v obou zemích podobné postoje, předreferendní kampaně se od sebe lišily a to jak délkou, tak obsahem. Nizozemská kampaň byla velice krátká a hodně se v ní diskutovalo o ztrátě vlivu, identity, výši příspěvku do unijního rozpočtu a společné měně. Ve Francii se jednalo o dlouhou a intenzivní debatu, jejíž součástí se stala otázka liberální povahy smlouvy a špatná ekonomická a sociální situace země. V obou zemích se hovořilo o posledním unijním rozšíření a vstupu Turecka do Unie.

I motivace odmítnutí se od sebe lišila. Kromě již zmíněného liberalismu a obecného rozhořčení se ve Francii mezi důvody k zápornému hlasování objevila i možnost znovuprojednání smlouvy. V Nizozemsku se motivací „ne“ stal vedle ztráty vlivu a výše příspěvku i nedostatek informací. V obou zemích chtěli voliči svým záporným hlasem protestovat proti politickým lídrům.

Z možných nevýhod referend se v obou zemích objevila nevýhoda témat mimo předložený návrh, protestní hlasování a vznik koalice protivníků. Pouze ve francouzském případě se objevila nevýhoda návrhů alternativ smlouvy. Naopak jen v Nizozemsku se voličská kompetentnost jevila jako problematičtější.

SUMMARY

The French and Dutch referenda on the European Constitutional Treaty and the dilemma of European referenda

The European Constitutional Treaty was unambiguously refused by French and Dutch citizens in summer 2005 referendums. These referendums were different in many aspects. On the other hand, some of the possible disadvantages of referendums were present in both of them.

While the players of the referendums held a similar opinion in both countries, the referendum campaigns were different; both in their length and content. The Dutch campaign was short and it discussed the loss of influence, identity, the level of the Dutch contribution to the EU budget and the single currency. On the other hand, the French debate was long and intense and the liberal nature of the Treaty and the economic and social situation of France were among the topics discussed. The last EU enlargement and the possible Turkey's membership were debated in both countries.

Also the motivations for the "no" votes were different in both countries. Apart from the already mentioned liberal nature of the Treaty and the overall dissatisfaction with the current situation, it was the possible renegotiation of the Treaty which figured among the reasons for negative votes in France. Beside the loss of influence and the level of the Dutch budget contribution, it was also a lack of information which was among the reasons for "no" in the Netherlands. In both countries, the voters wanted to protest against the political elites by casting a negative vote.

The possible disadvantages of the referendums, which were present in both countries, were the topics not related to the proposal, protest voting and the existence of the coalition of enemies. The proposal of better alternatives was only present in the French referendum. Similarly, the voter competence was in question only in the Netherlands.

POUŽITÁ LITERATURA

PRAMENY

ELECTORAL GEOGRAPHY, *Netherlands, European Constitution Referendum 2005 results*, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z:

<<http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/n/netherlands/netherlands-european-constitution-referendum-2005.html>>.

EUROPEAN COMMISSION, *Eurobarometer 61 Public opinion in the European Union, Spring 2004*, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/eb61_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, *Eurobarometre 62 L'opinion publique dans l'Union Européenne, France Automne 2004*, [cit. 2009-03 -10]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_fr_nat.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, *Standart Eurobarometre 63.4 L'opinion publique dans l'union Européenne, Printemps 2005 France*, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63_nat_fr.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, *Standart Eurobarometer 63.4 Public opinion in the European Union, Spring 2005 The Netherlands*, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63_exec_nl.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometer 171*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>.

EUROPEAN PARLIAMENT, *Turnout trends at European elections*, [cit. 2008-12 -26].

Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/elections2004/ep-election/sites/en/results1306/turnout_ep/graphical.html>.

Europees Referendum 31 mei 2005, Průzkum Maurice De Hond: Evropské referendum 31. 5. 2005, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<https://n3.noties.nl/peil.nl/>>.

French Constitution of 4 October 1958, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z:

<<http://www.assembleenationale.fr/english/8ab.asp>>.

Charte des valeurs - UMP, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://www.u-m-p.org/site/index.php/ump/l_ump/nos_valeurs/charte_des_valeurs>.

IPSOS, *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*,

[cit. 2009-02 -10]. Dostupné z:
<http://www.ipsos.fr/CanalIpsos/referendum/iv_tous_instituts.htm>.

Konsolidované znění smlouvy o Evropské unii, Konsolidované znění smlouvy o založení Evropského společenství, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:CS:pdf>>.

LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, *Carte administrative de la France*, 2005, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <<http://www.ladocfrancaise.gouv.fr/dossiers/reforme-decentralisation/img/carte-france-departements-regions-my.jpg>>.

LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, *La fracture européenne: après le referendum du 29. mai 2005, 40 propositions pour mieux informer les Français sur l'Europe: rapport au Premier Ministre*, La Documentation française, Paris 2005.

LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, *Pays- Bas. Les Provinces (2002)*, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <<http://www.ladocfrancaise.gouv.fr/motcle/cartotheque-europe/IMG/jpg/EUROPE-PaysBas-01-01.jpg>>.

MAURICE DE HOND, *Postreferendní průzkum Maurice de Hondt*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<https://n6.noties.nl/peil.nl/>>.

Referendum over de Europese Grondwet - 1 juni 2005, Top 20 Gemeenten met de hoogste percentages voor en tegen, Referendum o Evropské ústavě – 1. června 2005. Top 20 obcí s největším procentem kladných a záporných hlasů [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.nlverkiezingen.com/RefExtr.html>>.

Résultats par départements du référendum sur la constitution européenne du 29 mai 2005 en France, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fb/R%C3%A9sultats_r%C3%A9f%C3%A9rendum_constitution_europ%C3%A9enne.PNG/250px-R%C3%A9sultats_r%C3%A9f%C3%A9rendum_constitution_europ%C3%A9enne.PNG>.

The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2002, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.minbzk.nl/contents/pages/6156/grondwet_UK_6-02.pdf>.

Traité établissant une Constitution pour l'Europe, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://europa.eu.int/constitution/index_fr.htm>.

VOLKSKRANT, *Referendum Europese grondwet – Topzes redenen Tegen Stemmers*, Referendum Evropská ústava – hlavních šest důvodů pro záporné hlasování [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <www.volkskrant.nl/images-grafiek/argumenten500.gif>.

KNIHY

BALLADUR E. *L'Europe autrement*. Paris: Fayard, 2006. 162 s. ISBN 9-7822-1362-8417.

BEAUDIN H. *Au-delà du non*. Paris: Ellipses Edition Marketing, 2005. 57 s. ISBN 2-7298-2436-7.

Diplomová práce

BERTHU G. *Le piège de la Constitution européenne*. Paris: Francois-Xavier de Guibert, 2005. 100 s. ISBN 2-86839-895-2.

BOURNAZEL A., TARRIDE E. *Faut-il-dire non à la Constitution européenne?: dix questions fondamentales pour notre avenir*. Paris: Francois-Xavier de Guibert, 2005. 136 s. ISBN 2-7554-0001-3.

CASTAGNOS-SEN A. *Note de présentation du projet de traité établissant une constitution pour l'Europe élaboré par la Convention européenne*. Paris: Fondation Robert Schuman, 2003. 58 s. ISBN 3-9080-966

CLERGERIE J.-L., WASSERMAN G. *Referendum: les Conséquences du non*. Paris: Éditions d'organisation, 2005. 67 s. ISBN 2-7081-2111-1.

CRONIN T.E. *Direct Democracy. The Politics of Initiative, Referendum and Recall*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989. 304 s. ISBN 1-5834-8301-2.

DELWIT P., DE WAELE J-M (Eds.) *Le mode de scrutin fait-il l'élection ?* Bruxelles: L'Université de Bruxelles, 2000. 214 s. ISBN 2-8004-1235-6.

DUHAMEL O. *Des raisons du non*. Paris: Seuil, 2005. 61 s. ISBN 2-0208-4319-6.

DUPOT-AIGNAN N. *J'aime l'Europe, je vote non*. Paris: Francois-Xavier de Guibert, 2005. 186 s. ISBN 2-7554-0021-8.

FIALA P., PITROVÁ M.(Eds.) *Evropská referenda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 312 s. ISBN 8-0732-5051-9.

CHEVÉNEMENT J.-P. *Pour l'Europe, votez non!* Paris: Fayard, 2005. 192 s. ISBN 2-2136-2476-3.

LECHEVALIER A., WASSERMAN G. *La Constitution européenne, Dix clés pour comprendre*. Paris: La Découverte, 2005. 142 s. ISBN 2-7071-4539-4.

LE CONTE P. *Le grand échec européen: une seule solution pour la France: sortir de l'Union européenne!* Paris: Francois-Xavier de Guibert, 2005. 271 s. ISBN 2-86839-906-1.

LIENEMANN M.-N. *Non et après*. Paris: J.-C. Gawsewitch, 2005. 147 s. ISBN 2-3501-3038-X.

MALER H., SCHWARZ A. *Médias en campagne: retours sur le referendum de 2005*. Paris: Ed. Syllepse, 2005. 134 s. ISBN 2-84950-081-X.

MOSCOVICI P. *L'Europe est morte, vive l'Europe!* Paris: Perrin, 2006. 202 s. ISBN 2-2620-2463-4.

PHILIP CH. *La Constitution européenne*. Paris: Que sais-je, 2004. 128 s. ISBN 2-1305-5056-8.

PERRINEAU P.(Ed.) *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français*. Paris: Preses de Science Po, 2005. 320 s., ISBN 2-7246-0965-4.

SARRE G. *L'Europe contre la gauche: referendum*. Paris: Eyrolles, 2005. 192 s. ISBN 2-7081-3322-5.

ŠPOK R., ŘIHÁČKOVÁ V., WEISS T., BARTOVIC V., DROMARD J. *Místní referenda v České republice a ve vybraných zemích Evropské unie*. Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2006. 95 s. ISBN: 80-86993-01-9, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.europeum.org/doc/publications/Referenda.pdf>>.

ZIMMERMANN J.F. *Participatory democracy, Populism revived*. New York: Praeger Publisher, 1986. 241 s. ISBN 0-2759-2132-8.

ČLÁNKY A STUDIE

AARTS K., VAN DER KOLK H. Campaign trends and the Dutch referendum on the European Constitutional Treaty, *Paper presented at the IGS conference, June 16-17, 2005, University of Twente, The Netherlands*, 10 s., [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://www.igs.utwente.nl/archive_igs/archive_news_2005/presented_papers_igs_springcon/van_der_kolk.PDF>.

AARTS K., VAN DER KOLK H. Understanding the Dutch “No”: The Euro, the East, and the Elite, *PS: Political Science and Politics*, vol. 39, no. 2, s. 243–246, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <<http://www.apsanet.org/imgtest/243-246.pdf>>.

AUER A. *National integration referendums as a challenge to democracy*, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <<http://www.dd-eu.ch/download/Andreas%20Auer.pdf>>.

BARBIER C. La ratification du Traité établissant une Constitution pour l'Europe, *Courrier hebdomadaire*, 2006, no. 1939-1940, s. 5-73.

BAROŠ J. Postoj francouzských politických stran k evropské integraci, *Global Politics*, 10/2006, [cit. 2008-12-26]. Dostupné z: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/europeizace-francie.html>>.

BESSELINK L.F.M. Double Dutch: The Referendum on the European Constitution, *European Public Law*, 2006, vol. 12, no. 3, s. 345-351.

BESSELINK L.F.M. The Dutch Constitution, the European Constitution and the Referendum in the Netherlands. In *The European Constitution and National Constitutions Ratification and Betone*, Eds. ALBI A., ZILLER A. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, s. 113–123. [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://igitur-archive.library.uu.nl/law/2007-0313-201018/besselink_06_the_dutch_constitution.pdf>.

BLACK K. Europe's dream disturbed, *The national interest*, Fall 2005, Issue 81, s. 54-60.

BOOMGAARDEN H.G., DE VREESE C.H. Projecting EU Referendums, Fear of Immigration and Support for European Integration, *European Union Politics*, vol 6 (1), s. 59 – 82.

- BOY D., CHICHE J. Les structures politiques et sociales du vote „Non“. In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 92-109.
- BROUARD S., SAUGER N. Comprendre la Victoire du „Non“: proximité partisane, conjoncture et attitude à l'égard de l'Europe. In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 121-141.
- BRUNHES J. Quelques raisons pour voter “non“, *Utopie critique*, 03/2005, no. 32, s. 25-51.
- BŘICHÁČEK T. Demokratický deficit EU: mýty a skutečnost, *Revue Politika*, 2/2006, [cit. 2008-12-26]. Dostupné z: <<http://www.cdk.cz/rp/clanky/300/demokraticky-deficit-eu-myty-a-skutecnost/>>.
- BÚTORA D. Referendum vo svete, *Edícia Rozhlady*, IVO 1997, s. 6-24.
- CAUTRÈS B. Les clivages socio-politiques sur l'intégration européenne et le vote du 29. mai 2005, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 142-155.
- COHEN-TANUGI L. The End of Europe?, *Foreign Affairs*, 11/12 2005, vol. 84, no. 6, s. 55-67.
- COQ G., DELANNOI G., DONZELOT J., ESLIN J-C., GARAPON A., GARAPON P., GIUDICELLI J., LINDENBERG D., MARIAN M., MONOD J-C., PADIS M-O., ROMAN J. Le „non“ français: les messages d'un vote: radioscopie du vote du 29. mai, *Esprit*, 02/2006, no. 2, s. 90-103.
- CRIDDLE B. The French referendum on the Maastricht Treaty September 1992, *Parliamentary Affairs*, 04/1999, no. 46 (2), s. 228-238.
- CUPERUS R. Les raisons du « non » néerlandais, In 29.mai, comprendre pour dépasser le “non”, *Revue Socialiste*, 07/2007, no. 20, s. 40-49.
- D'ALEMA M. How to overcome the European crisis?, *Social Europe, the journal of the European left*, 10/2005, s. 58-60.
- DE BOISGROLLIER N. The European Disunion, *Survival*, 2005, vol. 47, no. 3, s. 55-62.
- DE BÚRCA G. After the referenda, *European Law Journal*, 01/2006, vol. 12, no. 1, s. 6-8.
- DE BÚRCA G. The European Constitution Project after the Referenda, *Constellations*, 06/2006, vol. 13, no. 2, s. 205-217.
- DEHOUSSE R. The Unmaking of a Constitution: Lessons from the European Referenda, *Constellations*, 06/2006, vol. 13, no. 2, s. 151-164.

DELOCHE-GAUDEZ F., LEQUESNE CH. Frankreich, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2003/2004*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W. Baden-Baden: Nomos 2004, s. 333-340. ISBN 3-8329-0968-0

DELOCHE-GAUDEZ F., LEQUESNE CH. Frankreich, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2005*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W., Baden-Baden: Nomos 2005, s. 329-336. ISBN 3-8329-1751-9.

DE VREESE C.H. Political parties in dire straits? Consequences of National Referendums for Political Parties, *Party Politics*, vol. 12., no. 5, s. 581–598.

DE VREESE C. H. When Referendum Campaigns Matter - And Why, *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, TBA, San Francisco, CA*, 30 s., [cit. 2008-12 -14]. Dostupné z: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/1/7/7/p171772_index.html.

DE VREESE C.H., SCHUCK A.T. The Dutch No to the EU Constitution: Assessing the Role of EU Skepticism and the Campaign, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 02/2008, vol. 18, no. 1, s. 101–128.

DUFOUR P. The 2005 referendum on the Constitutional Treaty in France : More, not less Europeanization of the French political space, *Paper for the Conference of the Council for European Studies, 30 March – 3rd April 2006, Chicago, USA*, 30 s. [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://www.ces.columbia.edu/pub/papers/Dufour.pdf>.

DUSEIGNEUR G. Lorsque l'Union Européenne questionne l'identité partisane: le référendum interne du PS sur le TCE, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 74-91.

FATIN-ROUGE STEFANINI M. Contentieux des actes préparatoires au referendum, *Revue française de droit constitutionnel*, 07/2005, no. 63, s. 605-629.

FOURQUET J., RAVENEL L., BUSSI M., COLANGE C. Au-delà d'un „vote de classe“, la permanence de spécificités régionales, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 110-118.

GERSTLÉ J., PIAR CH. Le cadrage du référendum sur la Constitution européenne: La dynamique d'une campagne à rebondissements, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 42-73.

GIBLIN-DEVALLER B. Le non au référendum: conséquences géopolitiques, *Hérodote*, 07/09 2005, no. 118, s. 12-26.

GUIGOU E. The consequence of May 29th, *Social Europe, the journal of the european left*, 12/2005, s. 73-74.

GURFUNKIEL M. Europe's „NO“, *Commentary*, 07/08 2005, s. 39-45.

HARMSSEN R. The Dutch referendum on the ratification of the European Constitutional Treaty, *Referendum briefing paper No 13 EPERN*, 15 s. [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern-rb_netherlands_2005.pdf>.

HAVLÍK V. Euroskepticismus a volby do Evropského parlamentu 2004, *Global Politics*, 10/2004, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/euroskepticismus-EP-2004.html>>.

HERRERA R. Three moments of the French Revolt, *Monthly review*, 06/2006, s. 13-25.

HERZOG P. Après le referendum: relancer une dynamique d'Union politique, *Revue du Marché Commun et de l'Union européenne*, 07/08 2005, No. 490, s. 424-427.

HOBOLT S. B. Deciding on Europe: Voting Behaviour in EU Referendums, *Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Hilton Chicago and the Palmer House Hilton, Chicago, IL, Sep 02, 2004*, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/1/4/3/pages61439/p61439-1.php>.

HOBOLT S.B. Direct Democracy and European Integration, *Journal of European Public Policy*, 2006, vol. 13, no. 1, s. 153-166, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>.

HOBOLT S.B. How Parties Affect Vote Choice in European Integration Referendums, *Party Politics*, 2006, vol. 12, no. 5, s. 623-649, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>.

HOBOLT S. B. Taking Cues on Europe? Voter Competence and Party Endorsements in Referendums on European Integration, *European Journal of Political Research*, 2007, vol. 46, no. 2, s. 151-182, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>.

HOBOLT S. B. When Europe Matters: The Impact of Political Information on Voting Behavior in EU Referendums, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 2005, vol. 15, no. 1, s. 85-110, [cit. 2008-11 -01]. Dostupné z: <<http://www.hobolt.com>>.

HYLARIDES P. Voters in the Netherlands defy the European Constitution, *Contemporary review*, August 2005, vol. 287, no. 1675, s. 86-91.

CHIROUX R. Et, inexorablement, le non au référendum européen l'emporta, *Revue administrative*, 07/2005, no. 346, s. 433-441.

IVALDI G. *Beyond France's 2005 referendum on the European Constitutional Treaty Second-order model, anti-Establishment attitudes and the end of the alternative European utopia*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/09/02/33/PDF/Ivaldi_WEP2006.pdf>.

JASSON CH. Developing Discourse? National Referendums and Media Coverage of the European Constitution, *Paper presented at the annual meeting of the ISA's 49th ANNUAL CONVENTION, BRIDGING MULTIPLE DIVIDES, Hilton San Francisco, SAN FRANCISCO, CA, USA, Mar 26, 2008*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/2/2/p252220_index.html>.

KAMER S. P. The end of French Europe?, *Foreign Affaires*, 07/08 2006, vol. 85, Issue 4, s. 126-138.

KANIOK P. Reflexe stranického euroskepticismu (Rigorózní práce), Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních věd, Mezinárodní teritoriální studia, 2006, 138 s. [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/12188/fss_r/rigorozni_prace.txt>.

KAUFMANN B. Direkte Demokratie in Europa – eine Übersicht, In *Direkte Demokratie und europäische Integration Die Handlungsspielräume der Schweiz*, Eds. KAUFMANN B.,

KREIS G., GROSS A., *Baslerschriften zur europäischen Integration*, no. 75, s. 12 – 32, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <http://www.europa.unibas.ch/cms4/uploads/media/BS75_02.pdf>.

KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, *Paper presented at the International Symposium on Initiatives, Referendums, and Direct Democracy, Taiwan, October 12, 2003*, s. 31 – 50, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <http://www.tfd.org.tw/english/docs/Report_03_DM_P_31_50.pdf>.

KOEPKE J., RINGE N. The Second-Order Election Model in an Enlarged Europe, *European Union Politics*, 2006, vol. 7, no. 3, s. 1-41.

KUNC J. Francouzská republika, In *Komparace politických systémů I.*, Ed.DVOŘÁKOVÁ V.a kol. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2005, s. 65-104, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://upol.ff.cuni.cz/ucitele/kunc/francie_05.pdf>.

LARHANT M. Constitutional referendum in France: a mid-term assessment, *Projet EPIN*, 8 s., [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: < <http://www.epin.org/pdf/RM-CR-Larhant180205.pdf>>.

LAURENT A., SAUGER N. Conclusion, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 161-167.

LEENDERS M. Niederlanden, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2005*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W., Baden-Baden: Nomos 2005, s. 363-366. ISBN 3-8329-1751-9.

LEENDERS M. Niederlanden, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2006*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W., Baden-Baden: Nomos 2006, s. 369-374. ISBN 3-8329-2447-7.

LE GALL G. Premières réflexions « post 29 mai », In 29.mai, comprendre pour dépasser le “non”, *Revue Socialiste*, 07/2007, no. 20, s. 65-82.

LECHEVALIER A., SINTOMER Y., WASSERMAN G., , Débat autour de la Constitution européenne, *Mouvements*, 03/04 2005, No. 38, s. 112-122.

LEQUESNE CH. Frankreich, In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2006*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W, Baden-Baden: Nomos 2006, s. 339-344. ISBN 3-8329-2447-7.

MARTHALER S. The French referendum on ratification of the Constitutional Treaty 29 May 2005, *Referendum briefing paper No 12 EPERN*, s. 1 – 11, [cit. 2008-12 -26]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern_rb_france_2005.pdf>.

MARTIN P. Le choix de Chirac ou Pourquoi Jacques Chirac e-t-il choisi la voie référendaire pour la ratification du Traité constitutionnel?, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 26-41.

MAURER A. Die Ratifikationsverfahren zum EU-Verfassungsvertrag, *Diskussionspapier Forschungsgruppe EU Integration*, 2006/04, 11. vyd. Berlin: SWP, s. 4-119.

MITZMAN A. A Premature Obituary: Europe’s Post-referendum Vita Nuova, *Constellations*, 06/2006, vol.13, no. 2, s. 190-204.

MOREL L. Les usages du referendum sous la Cinquième République: un Président en perte d’initiative, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 7-25.

NIJEBOER A., The Dutch Referendum, *European Constitutional Law Review*, 2005, s. 393-405, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.democracy-international.org/fileadmin/di/pdf/monitoring/nl2_eclr.pdf>.

NIJEBOER A. The First Dutch Referendum: a pre-ballot assesment, *Policy paper no. 14 Notre Europe*, s. 1-22, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z: <http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Polycypaper14-en.pdf>.

OGE I.K. French Referendum on the European Constitution: What is the verdict?, *Paper for ISA Convention San Francisco, March 2008*, 31 s., [cit. 2008-12 -14]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/4/7/pages251471/p251471-2.php>.

PAYNE J., MARVANOVÁ H. *Důvodová zpráva k návrhu zákona o místním referendu*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <<http://www.volny.cz/jiri.payne/Rfr.htm>>.

PERRAUDEAU E. Les Français dans le miroir européen: le referendum du 29. mai 2005, *Pouvoirs*, 2006, no. 116, s. 151-161.

PERRINEAU P. L'extrême droite en Europe, In PERRINEAU P.(Ed.), *La politique en France et en Europe*. Paris: Preses de Science Po, 2007, s. 391 – 398.

PIJPERS A., VAN MOURIK B. Niederlanden In *Jahrbuch der Europäischen Integration 2003/2004*, Eds. WEIDENFELD W., WESSELS W, Baden-Baden: Nomos 2004, s. 363-366. ISBN 3-8329-0968-0

PODOLNJAK R. The Assent of the People is Not Necessary to the Formation of a Confederation: Notes on the Failure of the European Constitutional Referendum, *Politička misao*, 2006, vol. 43, no. 5, s. 99–120.

PRUDÍKOVÁ D. Francouzské politické strany a evropská integrace, *Středoevropské politické studie*, 2005, vol. 7, no. 2-3, s. 162-187.

QVORTRUP M. The Three referendums on the European Constitution Treaty in 2005, *The Political Quarterly*, 01/03 2006, vol. 77, no. 1, s. 89-97.

RAMSAY A. The French referendum, *Contemporary review*, 07/2005, vol. 287, s. 11-18.

RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. How to Explain the Unexpected: An Assessment of the French Constitutional Referendum, *Notre Europe-ARI*, no. 57/2005 , May 2005, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CO NTEXT=/Elcano_in/Zonas_in/Europe/ARI+57-2005>.

RICHARD A., PABST R. Evaluation of the French Referendum on the EU Constitution, *Direct Democracy*, 05/2005, s. 4 – 27, [cit. 2009-03 -20]. Dostupné z: <<http://www.democracy-international.org/fileadmin/di/pdf/monitoring/di-france.pdf>>.

RIGO A. Why the Netherlands will convoke a referendum in order to ratify the European Constitution? On a way towards more direct democracy, s. 1-12, [cit. 2008-10 -23]. Dostupné z:<[http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/working%20papers/Rigo,%20A. 2005%20 Netherlands.pdf](http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/working%20papers/Rigo,%20A. 2005%20Netherlands.pdf)>.

ROCHEFORT R. Une société de défiance: après le référendum du 29. mai, *Etudes*, 10/2005, no. 4, s. 341-350.

ROZES S., LE GOFF J-P., LAZORTHES F., THIBAUD P., OLIVENNES D. La France et le choc du 29. mai, *Débat*, 09/10 2005, no. 136, s. 3-91.

SCHILD J. Ein Sieg der Angst: das gescheiterte französische Verfassungsreferendum, *Integration*, 07/2005, no. 5, s. 187-200.

SITEK P. Francouzské referendum o euroústavě, *Mezinárodní politika*, 2005, vol. 29, no. 7, s. 15-17.

TOONEN T., STEUNENBERG B., VOERMANS W. The Netherlands and Europe, Saying No to a European Constitution: Dutch Revolt, Enigma or Pragmatism?, *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, vol. 3, Issue 4, s. 594-619, [cit. 2008-05 -24]. Dostupné z:

<http://www.publicadministration.leidenuniv.nl/content_docs/steunenberg/paper_saying_no_to_a_european_constitution.pdf>.

VEJBOR J. 29. května 2005 - Francouzské referendum o Návrhu smlouvy o Evropské ústavě a problematika přímé demokracie (bakalářská práce) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Filosofická fakulta. Katedra politologie a evropských studií, 2007, 35 s. Vedoucí bakalářské práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

WALKER N. A. Constitutional Reckoning, *Constellations*, 06/2006, vol. 13, no. 2, s. 140-150.

Kolektiv autorů, Europa (6.): die gescheiterten „EU Referenden in Frankreich und den Niederlanden, und was Europas Nationen daraus machen: krisenhafte Annäherung an die Frage aller Fragen: „Welches Europa wollen wir eigentlich?“, *Gegenstandpunkt*, 2005, no. 3, s. 79-95.

PERIODIKA

ABSOLUTE ASTRONOMY, *Batavian Republic*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.absoluteastronomy.com/topics/Batavian_Republic>.

ABSOLUTE ASTRONOMY, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.absoluteastronomy.com/topics/Dutch_referendum_on_the_European_Constitution>.

ANDREANI J-L., FERENCZI T. Les six thèmes-clés de la campagne, *Le Monde*, 28/05 2005.

ARCHIVES PREMIER MINISTRE, *Congress revises the French constitution*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <http://www.archives.premier-ministre.gouv.fr/villepin/en/information/latest_news_97/congress_revises_the_french_52453.html>.

ASH T.G., MERTES M., MOĪSI D. SMOLAR A. We must not let our greatness flicker, *International Herald Tribune*, 16/06 2005.

BBC, *Results at a glance*, [cit. 2009-03 -10]. Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1946937.stm>>.

BENNHOLD K. EU Treaty's long march faces big test in France, *International Herald Tribune*, 22/02 2005.

BEUNDERMAN M. Dutch say strong No to EU Constitution, *EUobserver.com*, 01/06 2005, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://euobserver.com/?sid=9&aid=19220>>.

D'ALANÇON F. Aux Pays-Bas, „votiez „non“, c'est une revanche“, *La Croix*, 31/5 2005, s. 17.

DELPEUCH J-L. Traité de Nice, mauvaise pioche, *Libération*, 09/03 2005.

EURACTIV, *Evropská ústavní smlouva*, [cit. 2009-03 -10]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/link-dossier/evropsk-stavn-smlouva>>.

EURACTIV, *French political leader lambasts EU Constitution*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.com/en/future-eu/french-political-leader-lambasts-eu-constitution/article-129781>>.

EURACTIV, *French referendum on EU Constitution set for 29 May*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.com/en/future-eu/french-referendum-eu-constitution-set-29-may/article-136447>>.

EURACTIV, *Lisabonská smlouva v Irsku: nejpravděpodobnější je „dánský scénář“*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/clanek/lisabonska-smlouva-v-irsku-nejpravdepodobnejsi-je-dansky-scenar-30102008>>.

EURACTIV, *V Dánsku se referendum o nové smlouvě EU konat nebude*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu/clanek/v-dansku-se-referendum-o-nove-smlouve-eu-konat-nejbude>>.

EUROPA NEWS, *La crainte pour l'emploi est la raison principale du rejet de la Constitution par les Français*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://europa.news.free.fr/Portail/article.php?sid=637>>.

EUROSKOP, *Kypr v Evropské unii*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <<http://www.euroskop.cz/551/sekce/kypr-v-evropske-unii>>.

EUROSKOP, *Sarkozy prosadil změnu francouzské ústavy*, [cit. 2009-04 -12]. Dostupné z: <<http://www.euroskop.cz/38/1531/clanek/sarkozy-prosadil-zmenu-francouzske-ustavy>>.

KEOHANE D. Don't forget the Dutch referendum, *CER briefing note*, 2 s., [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_dutch_ref_may05.pdf>.

LIBÉRATION, *Le non français vu d'ailleurs*, *Libération*, 31/05 2005, s. 40.

MASON LEE R. „Non“ and then „Nee“, *Maclean's*, 13/06 2005, s. 26.

MAZGON FERNANDES M. European Union not a foregone conclusion, *National Catholic reporter*, 17/06 2005, s.16-17.

MENDEZ DE VIGO I., STUBB A. A five-step plan to get Europe's constitution on track, *Financial Times*, 30/09 2005.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR, *Přehled událostí v Rumunsku, červenec – září 2003*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/rumunsko/archiv/rok_2003/cervenec_srpen_a_zari_2003/index.html>.

MUNCHAU W. Europe must get over the constitution, *Financial Times*, 01/08 2005.

NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28]. Dostupné z: <<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Dutch-referendum-on-the-European-Constitution>>.

NATIONMASTER.COM, *Summary of the 9 and 16 June 2002 French National Assembly election results*, [cit. 2009-01 -20]. Dostupné z: <<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/French-legislative-election,-2002>>.

PORTÁL OBČANSKÁ SPOLEČNOST, *Přímá demokracie*, [cit. 2009-01 -19]. Dostupné z: <<http://obcan.ecn.cz/index.shtml?w=u&x=237061>>.

REFORMATORISH DAGBLAD, *Urk stemde massaal tegen grondwet*, Urk hlasoval masivně proti ústavní smlouvě, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <http://www.refdag.nl/artikel/1216678/Urk%2Bstemde%2Bmassaal%2Btegen%2Bgrondwet.html&usg=__xumewzcunPXq14h5fUUSUwWmOZg=&h=832&w=666&sz=219&hl=cs&st art=14&tbnid=B1SG-UvqE_LYtM:&tbnh=144&tbnw=115&prev=/images%3Fq%3Dnederland%2Bgemeente%2Breferendum%2B2005%26gbv%3D2%26hl%3Dcs%26sa%3DG>.

THE ECONOMIST, *Après mai, le déluge?*, *The Economist*; vol. 375, 30/04.2005, Issue 8424, s. 45-46.

THE ECONOMIST Charlemagne, *Putting the clog in, Why Dutch voters may upset the European constitution*, *The Economist*, 21/05 2005, s. 32.

THE ECONOMIST Charlemagne, *The great debate begins, Arguments over the EU constitution remain largely national*, *The Economist*, 12/02 2005, s. 30.

THE ECONOMIST Charlemagne, *Crisis, what crisis? In praise of the prosaic*, *The Economist*, 10/9 2005, s. 37.

VALLS-RUSSEL J. *Masquerade Politics in Paris*, *The New Leader*, 11/12 2004, s.10-12.

VINOCUR J., *For Dutch and French, not the same Europe*, *International Herald Tribune*, 17/05 2005.

WEILL C., *Les ressorts cachés du 29 mai*, *Le Nouvel Observateur*, 09/06 2005.

WILDERS G., *Pas d'Europe turco-germano-française !*, *Courrier International*, 03/2005, no. 751, s. 34-41.

WIKIPÉDIA, *François Hollande*, [cit. 2009-01 -12]. Dostupné z: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Hollande>.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Evropská referenda o evropských záležitostech (tabulka)**
Příloha č. 2: Vývoj francouzských volebních preferencí společnosti CSA pro deník Le Parisien, září 2004 – březen 2005 (graf)
Příloha č. 3: Vývoj francouzských volebních preferencí ze série Le Figaro - Ipsos, září 2004 – květen 2005 (graf)
Příloha č. 4: Referendum a názory na euro v Nizozemsku (tabulka)
Příloha č. 5: Volební účast ve francouzském referendu o evropské ústavní smlouvě (graf)
Příloha č. 6: Volební účast v nizozemském referendu o evropské ústavní smlouvě (graf)
Příloha č. 7: Výsledky francouzského referenda o evropské ústavní smlouvě (graf)
Příloha č. 8: Detailní výsledky a volební účast ve francouzském referendu o evropské ústavní smlouvě, 29. května 2005 (tabulka)
Příloha č. 9: Výsledky nizozemského referenda o evropské ústavní smlouvě (graf)
Příloha č. 10: Detailní výsledky a volební účast v nizozemském referendu o evropské ústavní smlouvě, 1. června 2005 (tabulka)
Příloha č. 11: Správní rozdělení Francie 2005 (obrázek)
Příloha č. 12: Francouzské výsledky referenda o evropské ústavní smlouvě podle departmentu (obrázek)
Příloha č. 13: Procento záporných hlasů v závislosti na velikosti obce (graf)
Příloha č. 14: Nizozemské provincie, 2002 (obrázek)
Příloha č. 15: Nizozemské výsledky referenda z hlediska provincií (tabulka)
Příloha č. 16: Výsledky nizozemského referenda o evropské ústavní smlouvě podle správních obvodů (obrázek)
Příloha č. 17: Výsledky francouzského referenda z hlediska sociálního složení (graf)
Příloha č. 18: Záporné hlasy v závislosti na procentu dělníků a zaměstnanců v obci (graf)
Příloha č. 19: Výsledky nizozemského referenda z hlediska sociálního složení (graf)
Příloha č. 20: Volební vývoj mezi roky 1992 a 2005 v procentech (tabulka)
Příloha č. 21: Složení kladných a záporných hlasů v referendu o NSEU, Studie CSA, 29. května 2005 (tabulka)
Příloha č. 22: Důvody pro kladné hlasování francouzských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)
Příloha č. 23: Důvody pro záporné hlasování francouzských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)
Příloha č. 24: Důvody pro kladné hlasování nizozemských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)
Příloha č. 25: Důvody pro záporné hlasování nizozemských voličů, Postreferendní Eurobarometr 172 (graf)
Příloha č. 26: Výsledky francouzských průzkumů motivací záporného hlasování (tabulka)
Příloha č. 27: Nizozemské důvody pro a proti smlouvě (graf)
Příloha č. 28: Názor francouzských voličů na členství Francie v EU (graf)
Příloha č. 29: Názor nizozemských voličů na členství Nizozemska v EU (graf)
Příloha č. 30: Na základě čeho se francouzští voliči rozhodli jak budou hlasovat (graf)
Příloha č. 31: Na základě čeho se nizozemští voliči rozhodli jak budou hlasovat (graf)
Příloha č. 32: Subjektivní míra informovanosti francouzských voličů před referendem (graf)
Příloha č. 33: Subjektivní míra informovanosti nizozemských voličů před referendem (graf)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Evropská referenda o evropských záležitostech (tabulka)

	Country	Final voting day	Subject	Proportion of "yes" votes	Turnout	Requirements & Quorums	Type: who triggers? Binding?
1.	France	23.4.1972	EEC expansion	68.28%	60.27%	No	President/ No
2.	Ireland	10.5.1972	EC accession	83.1%	70.88%	No	Obligatory referendum/ Yes
3.	Norway	26.9.1972	EC accession	46.5%	79.2%	No	Parliament/ No
4.	Denmark	2.10.1972	EC accession	63.29%	90.4%	Non-approval requirement 30%	Obligatory referendum/ Yes
5.	Switzerland	3.12.1972	Free Trade Treaty with EEC	72.5%	52%	Double majority (cantons, people)	Obligatory referendum/ Yes
6.	Britain	5.6.1975	EC membership	67.23%	64.03%	No	Government / No
7.	Greenland	23.2.1982	EC membership	45.96%	74.91%	No	Parliament / No
8.	Denmark	27.2.1986	Common market	56.24%	75.39%	Non-approval requirement 30%	Parliament/ Yes
9.	Ireland	26.5.1987	Common market	69.92%	44.09%	No	Obligatory referendum/ Yes
10.	Italy	18.6.1989	European constitution process	88.06%	85.4%	No	Citizens' initiative / No
11.	Denmark	2.6.1992	Maastricht Treaty	47.93%	83.1%	Non-approval requirement 30%	Obligatory referendum/ Yes
12.	Ireland	18.6.1992	Maastricht Treaty	68.7%	57.31%	No	Obligatory referendum/ Yes
13.	France	20.9.1992	Maastricht Treaty	51.05%	69.69%	No	President/ Yes
14.	Switzerland	6.12.1992	EEA accession	49.7%	78%	Double majority (cantons, people)	Obligatory referendum/ Yes
15.	Liechtenstein	12.12.1992	EEA accession	55.81%	87%	No	Parliament/ Yes
16.	Denmark	18.5.1993	Maastricht Treaty	56.77%	85.5%	Non-approval requirement 30%	Parliament/ Yes
17.	Austria	12.6.1994	EU accession	66.58%	82.35%	No	Obligatory referendum/ Yes
18.	Finland	16.10.1994	EU accession	56.88%	70.4%	No	Parliament/ No
19.	Sweden	13.11.1994	EU accession	52.74%	83.32%	No	Parliament/ No
20.	Åland - Islands	20.11.1994	EU accession	73.64%	49.1%	No	Parliament/ No
21.	Norway	28.11.1994	EU accession	47.8%	89%	No	Parliament/ No
22.	Liechtenstein	9.4.1995	EEC	55.88%	82.05%	No	Obligatory referendum/ Yes

Diplomová práce

23.	Switzerland	8.6.1997	EU accession procedures. Blocking.	25.9%	35%	Double majority (cantons, people)	Citizens' initiative / Yes
24.	Ireland	22.5.1998	Treaty of Amsterdam	61.74%	56.26%	No	Obligatory referendum/ Yes
25.	Denmark	28.5.1998	Treaty of Amsterdam	55.1%	76.24%	Non-approval requirement 30%	Obligatory referendum/ Yes
26.	Switzerland	21.5.2000	Bilateral treaties with the EU	67.2%	48%	No	Facultative referendum/ Yes
27.	Denmark	28.9.2000	Euro accession	46.87%	87.2%	Non-approval requirement 30%	Obligatory referendum/ Yes
28.	Switzerland	4.3.2001	Start EU accession procedures.	23.2%	55%	Double majority (cantons, people)	Citizens initiative /Yes
29.	Ireland	7.6.2001	Treaty of Nice	46.13%	34.79%	No	Obligatory referendum/ Yes
30.	Ireland	19.10.2002	Treaty of Nice	62.89%	48.45%	No	Obligatory referendum/ Yes
31.	Malta	8.3.2003	EU accession	53.6%	91.0%	No	Parliament/No
32.	Slovenia	23.3.2003	EU accession	89.6%	60.3%	Turnout 50%	Parliament/ Yes
33.	Hungary	12.4.2003	EU accession	83.8%	45.6%	Approval 25%	Parliament/ Yes
34.	Lithuania	11.5.2003	EU accession	91.1%	63.4%	Turnout 50% Approval 33%	Parliament/ Yes
35.	Slovakia	17.5.2003	EU accession	92.5%	52.2%	Turnout 50%	Parliament/ Yes
36.	Poland	8.6.2003	EU accession	77.5%	58.9%	Turnout 50%	Parliament/ Yes
37.	Czech Republic	14.6.2003	EU accession	77.3%	55.2%	No	Parliament/ Yes
38.	Estonia	14.9.2003	EU accession	66.84%	64.02%	No	Parliament/ Yes
39.	Sweden	14.9.2003	Euro accession	41.5%	81.5%	No	Parliament/ No
40.	Latvia	20.9.2003	EU accession	67.44%	72.53%	Turnout 50%	Parliament/ Yes
41.	Romania	19.10.2003	Start EU accession procedures.	89.6%	55.2%	Turnout 50%	Parliament/ Yes
42.	Spain	20.2.2005	European Constitutional Treaty	76.73%	42.32%	No	Parliament/ No
43.	France	29.5.2005	European Constitutional Treaty	45%	70%	No	President/ Yes
44.	The Netherlands	1.6.2005	European Constitutional Treaty	38.2%	62%	No	Parliament/ No
45.	Switzerland	5.6.2005	Member /Schengen and Dublin	54.6%	56.6%	No	Facultative referendum/ Yes
46.	Luxembourg	10.7.2005	European Constitutional Treaty	56.5%	98.18%	Obligatory	Parliament/ No
47.	Switzerland	25.9.2005	Free Movement of Persons	56%	54%	No	Facultative referendum/ Yes

Diplomová práce

48.	Switzerland	26.11.2006	Aid to New member states	53%	47%	No	Facultative referendum/ Yes
49.	Ireland	13.6.2008	Lisbon Treaty	46,60%	53,40%	No	Obligatory referendum/ Yes
	<u>26 countries:</u> 21 EU 3 EFTA 2 autonomous regions	<u>49 votes -</u> 1983: 7 84-93: 9 94-08: 33	27 accession 15 reform 5 constitution 1 enlargement 1 withdrawal	<u>Average</u> <u>59,39% Yes</u> 12 x No 37 x Yes	<u>Average</u> <u>66,07%</u> 72-83: 70.2% , 84 - 93: 73.9%, 94 - 08: 63,04%	17 countries with specific majority requirements 1 obligatory referendum	Top-down: 27 Bottom-up: 22

* Reading notes:

Country: EU = "old" and "new" member states; EFTA = European Free Trade Association, members Switzerland, Lichtenstein, Norway; Autonomous regions= Greenland, Åland Islands

Final voting day: in many countries the time for voting is expanded to two days or even several weeks

Subject: Accession = to European Community, European Union, European Economic Area, Euro

Proportion of "yes" votes = results somewhat misleading due to specific Swiss Initiatives such as forbidding accession negotiations and Greenland's withdrawal proposal

Turnout = 1994-2003: "old" member states 69%, "new" member states 61%.

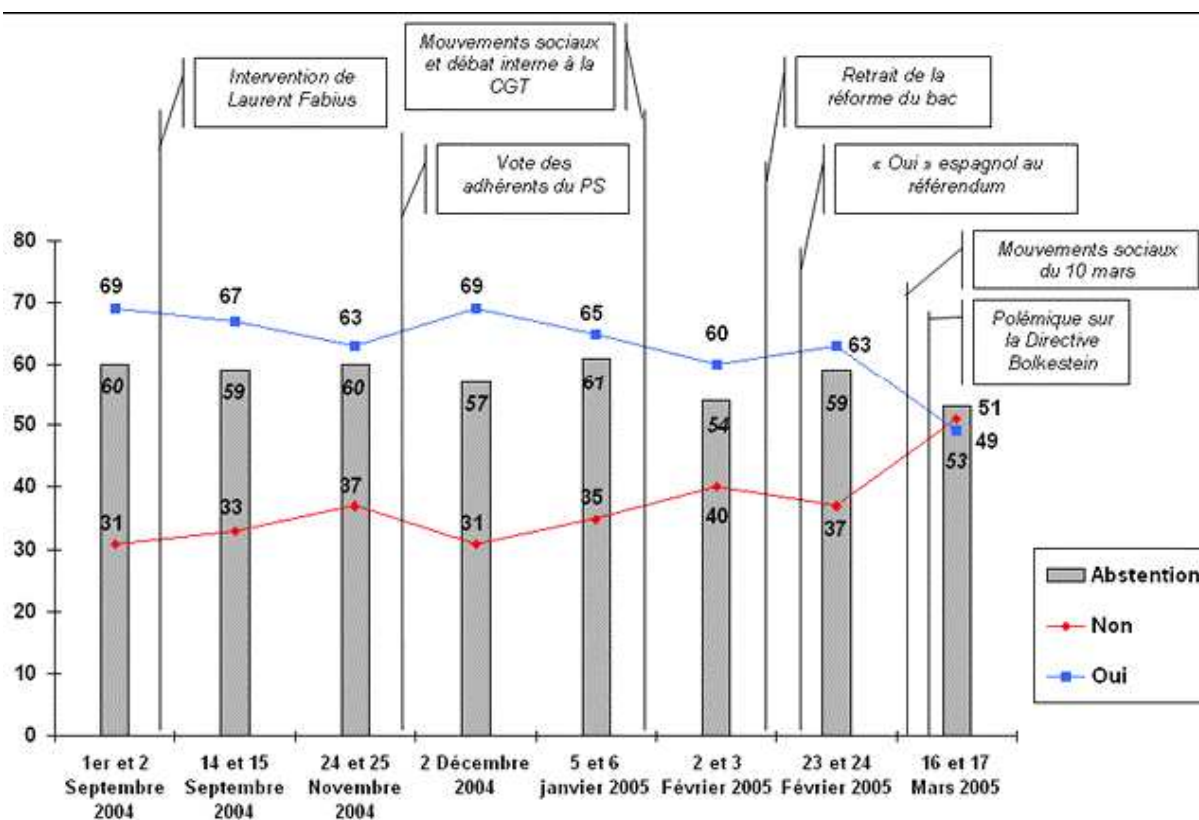
Requirements & Quorums: Non-approval quorum in Denmark = 30% of the total electorate must vote "no" in order to veto a decision; double majority in Switzerland= individual votes are counted twice: 1) on a national basis, 2) on a cantonal basis: overall approval needs a "yes" in both counts.

Type: top-down = plebiscite triggered by president, parliament or government, bottom-up= citizens' decision referendum triggered by citizens or constitution

Převzato a upraveno z: KAUFMANN B. The European Referendum Challenge: From French Revolution to European Integration Facts, Views, and Prospects, *Paper presented at the International Symposium on Initiatives, Referendums, and Direct Democracy, Taiwan, October 12*, [cit. 2008-12 -19]. Dostupné z: <http://www.tfd.org.tw/english/docs/Report_03_DM_P_31_50.pdf>, s. 40 - 42.

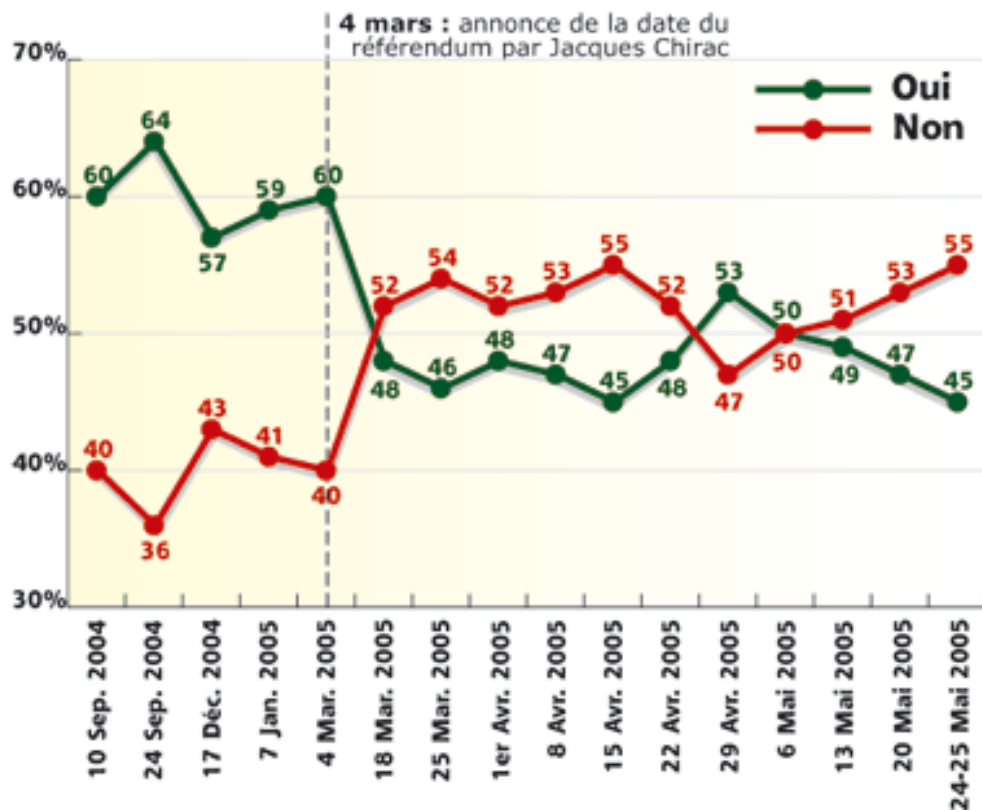
Příloha č. 2: Vývoj francouzských volebních preferencí společnosti CSA pro deník Le Parisien, září 2004 – březen 2005 (graf)

Poznámka: Vystoupení Laurenta Fabiuse, Interní hlasování Socialistické strany, Sociální hnutí a interní debata CGT, Odvolání reformy maturity, Španělské „ano“ v referendu, Sociální hnutí 10. března, Polemika o Bolkesteinově směrnici.

Zdroj: RICARD-NIHOUL G., LARHANT M. How to Explain the Unexpected: An Assessment of the French Constitutional Referendum, *Notre Europe-ARI*, no. 57/2005, May 2005, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Elcano_in/Zonas_in/Europe/ARI+57-2005, s. 4.

Příloha č. 3: Vývoj francouzských volebních preferencí ze série Le Figaro - Ipsos, září 2004 – květen 2005 (graf)

Poznámka: 4. března – Jacques Chirac oznámil datum konání referenda

Zdroj: IPSOS, *Référendum sur la ratification du traité établissant une Constitution pour l'Europe: les intentions de vote réalisés par les instituts Ipsos, BVA, CSA, Ifop, Louis Harris, Sofres*, [cit. 2009-02 -10]. Dostupné z: <http://www.ipsos.fr/CanalIpsos/referendum/iv_tous_instituts.htm>.

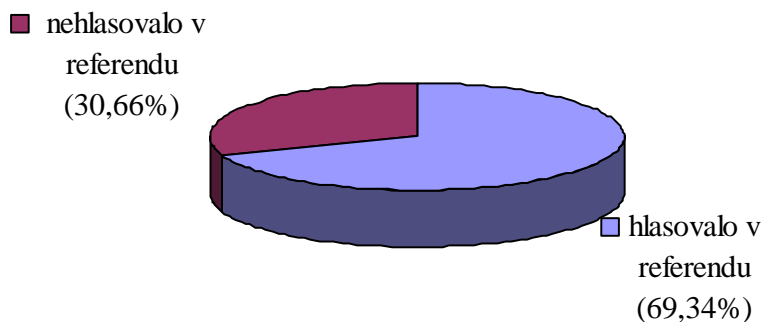
Příloha č. 4: Referendum a názory na euro v Nizozemsku (tabulka)

	Agree (Completely)	% "No" in These Categories	Neither Agree nor Disagree	% "No" in This Category	Disagree (Completely)	% "No" in These Categories	n =
At the transition from the guilder to the euro, the Netherlands was put at a serious disadvantage	69.9	73.4	17.7	36.8	12.4	29.5	768
The introduction of the euro is favorable for the Dutch economy	26.6	39.7	20.2	52.9	53.2	75.5	767
As a result of the introduction of the euro, prices have gone up in the Netherlands	93.8	63.9	3.8	27.6	2.5	21.1	768
As a result of the introduction of the euro, it has become much easier to pay in other countries	96.2	60.4	2.7	95.2	1.0	75.0	766

Note: Data from 2005 Dutch Referendum Study. All questions were asked in the post-referendum wave of interviews. Data are weighted by socio-demographic characteristics and referendum outcome.

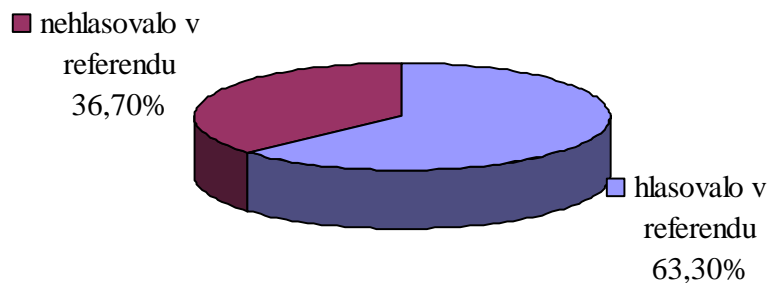
Zdroj: AARTS K., VAN DER KOLK H. Understanding the Dutch "No": The Euro, the East, and the Elite, *PS: Political Science and Politics*, vol. 39, no. 2, s. 243–246, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <<http://www.apsanet.org/imgtest/243-246.pdf>>.

Příloha č. 5: Volební účast ve francouzském referendu o evropské ústavní smlouvě (graf)

Zdroj: PERRINEAU P.(Ed.) *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français*. Paris: Preses de Science Po, 2005, s. 314.

Příloha č. 6: Volební účast v nizozemském referendu o evropské ústavní smlouvě (graf)

Zdroj: NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28]. Dostupné z: <<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Dutch-referendum-on-the-European-Constitution>>.

Příloha č. 7: Výsledky francouzského referenda o evropské ústavní smlouvě (graf)

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf.

Příloha č. 8: Detailní výsledky a volební účast ve francouzském referendu o evropské ústavní smlouvě, 29. května 2005 (tabulka)

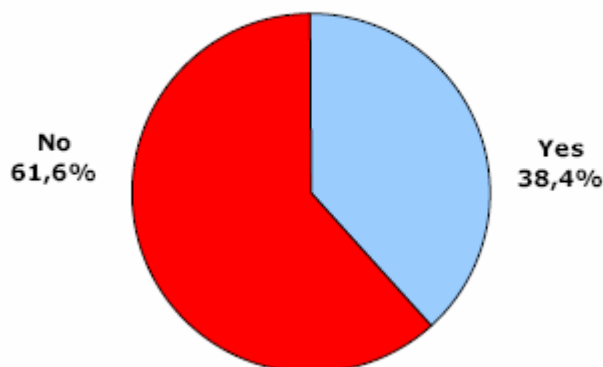
Schvalujete návrh zákona, který opravňuje k ratifikaci Smlouvu zřizující ústavu pro Evropu?

	Počet hlasů	% voličů	% hlasů
Oprávnění voliči	41 799 866	100%	
Přišlo k volbám	28 985 295	69,34%	
Nepřišli k volbám	12 814 573	30,66%	
Prázdné/špatně vyplněné lístky	728 620	1,74%	
Platně hlasovalo	28 256 673	67,59%	100%
Ano	12 806 394	30,64%	45,32%
Ne	15 450 279	36,96%	54,68%

Zdroj: PERRINEAU P.(Ed.) *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français*. Paris: Preses de Science Po, 2005, s. 314.

Příloha č. 9: Výsledky nizozemského referenda o evropské ústavní smlouvě (graf)

Results of the Referendum on the ratification of the Treaty which establishes a Constitution for Europe

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.

Příloha č. 10: Detailní výsledky a volební účast v nizozemském referendu o evropské ústavní smlouvě, 1. června 2005 (tabulka)

Jste pro nebo proti nizozemskému schválení Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu?

	Počet hlasů	% voličů	% hlasů
Oprávnění voliči	12 172 740	100%	
Přišlo k volbám	7 705 196	63,30%	
Nepřišlo k volbám	4 467 544	36,70%	
Prázdne/špatně vyplněné lístky	58 781	0,76%	
Platně hlasovalo	7 646 415	62,54%	100%
Ano	2 940 730	24,15%	38,50%
Ne	4 705 685	38,65%	61,50%

Zdroj: NATIONMASTER.COM, *Dutch referendum on the European Constitution*, [cit. 2008-10 -28]. Dostupné z: <http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Dutch-referendum-on-the-European-Constitution>.

Příloha č. 11: Správní rozdělení Francie 2005 (obrázek)

Carte administrative de la France, 2005

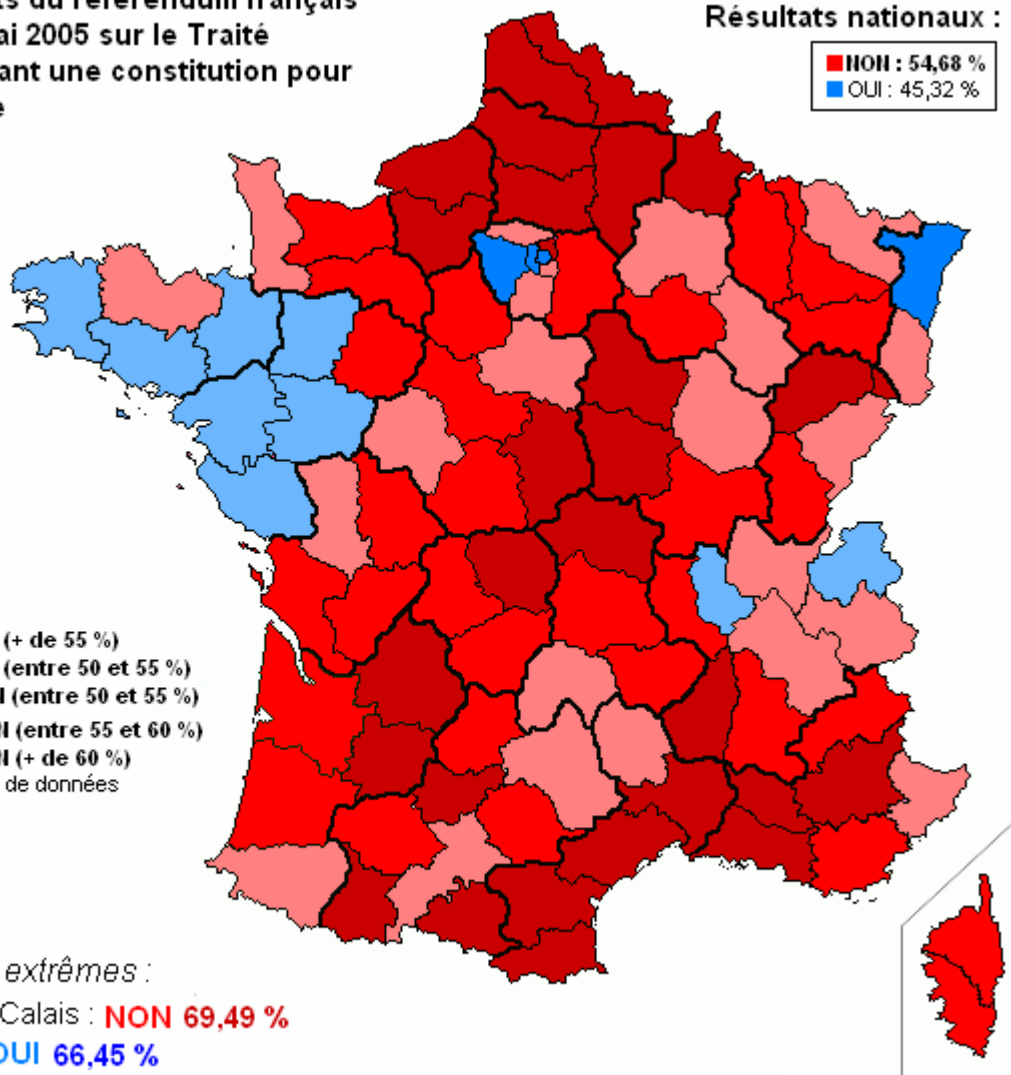
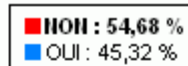
Source : Les Dossiers en ligne de La Documentation française

Zdroj: LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, *Carte administrative de la France*, 2005, [cit. 2009-03 -12].
Dostupné z: <<http://www.ladocfrancaise.gouv.fr/dossiers/reforme-decentralisation/img/carte-france-departements-regions-my.jpg>>.

Příloha č. 12: Francouzské výsledky referenda o evropské ústavní smlouvě podle departmentu (obrázek)

Résultats du référendum français
du 29 mai 2005 sur le Traité
établissant une constitution pour
l'Europe

Résultats nationaux :

scores extrêmes :

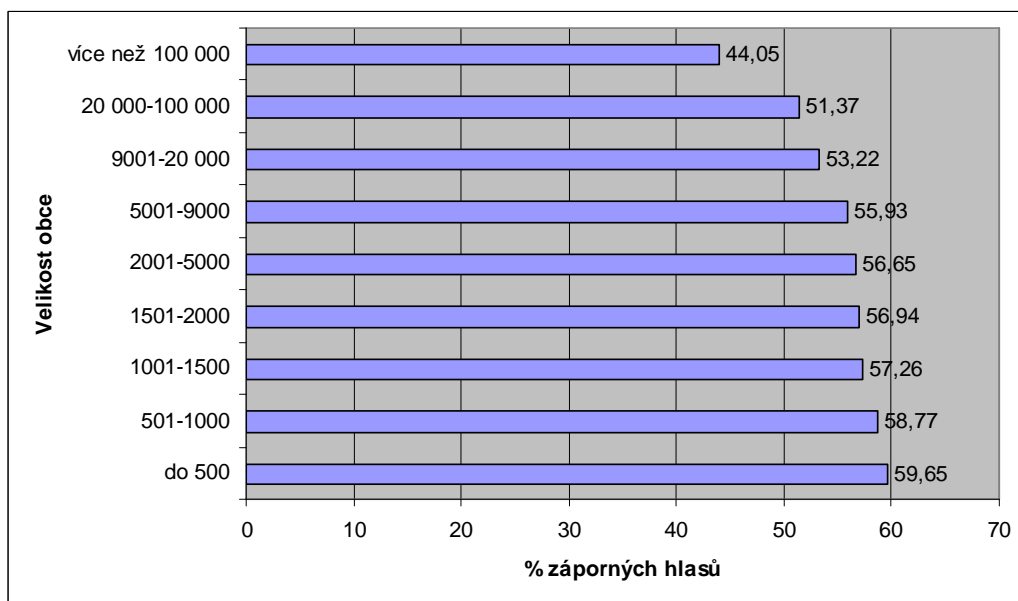
Pas-de-Calais : **NON 69,49 %**

Paris : **OUI 66,45 %**

Zdroj: Résultats par départements du référendum sur la constitution européenne du 29 mai 2005 en France, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fb/R%C3%A9sultats_r%C3%A9f%C3%A9rendum_constitution_europ%C3%A9enne.PNG/250px-R%C3%A9sultats_r%C3%A9f%C3%A9rendum_constitution_europ%C3%A9enne.PNG>.

Příloha č. 13: Procento záporných hlasů v závislosti na velikosti obce (graf)

Zdroj: BOY D., CHICHE J. Les structures politiques et sociales du vote „Non“. In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 95.

Příloha č. 14: Nizozemské provincie, 2002 (obrázek)

Zdroj: LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, *Pays-Bas. Les Provinces (2002)*, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <<http://www.ladocfrancaise.gouv.fr/motcle/cartotheque-europe/IMG/jpg/EUROPE-PaysBas-01-01.jpg>>.

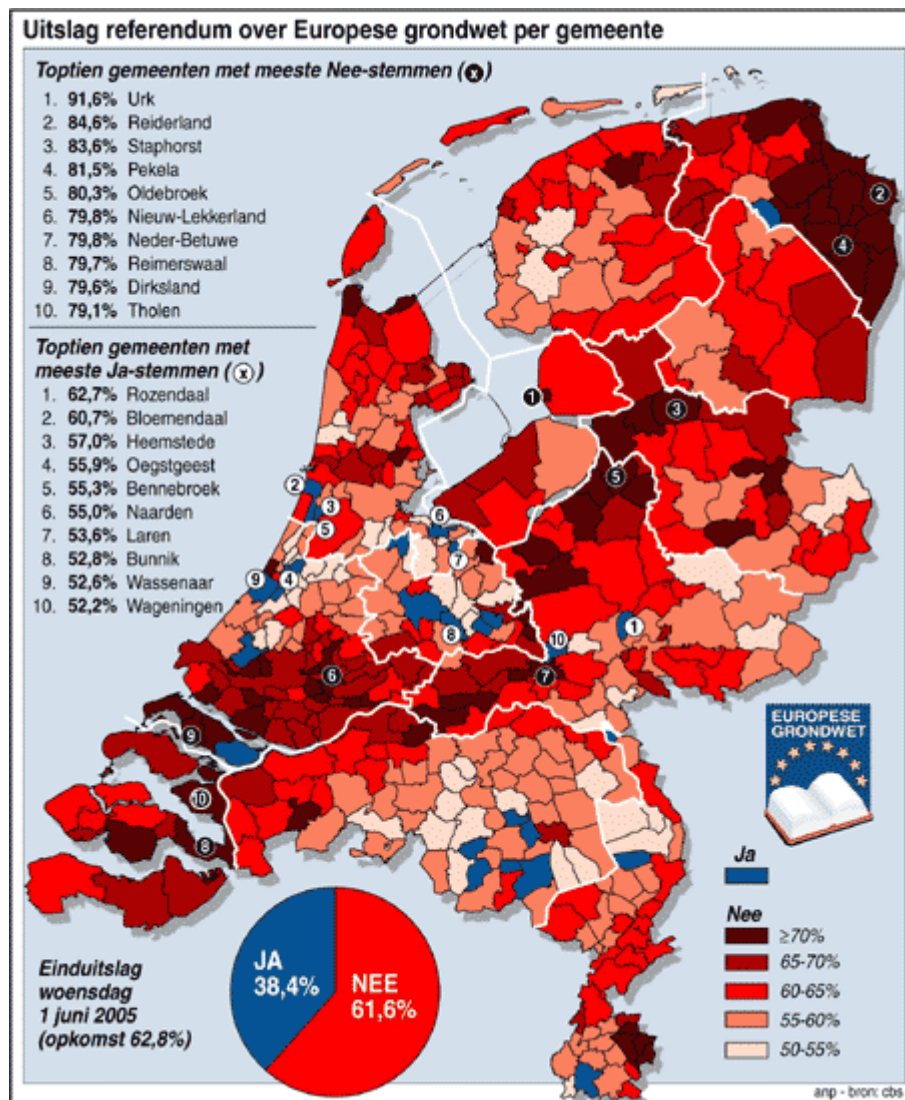
Příloha č. 15: Nizozemské výsledky referenda z hlediska provincií (tabulka)

NEDERLAND NA 467 V/D 468 UITSLAGEN (99,8 V/D STEMMEN)				
	Vóór		Tegen	
Opkomst	38,4%	2930917	61,6%	4701776
GRONINGEN	34,5%	98518	65,5%	186816
FRIESLAND	38,2%	122358	61,8%	197584
DRENTHE	35,8%	85703	64,2%	153745
OVERIJSEL	36,6%	193690	63,4%	335986
FLEVOLAND	32,3%	52764	67,7%	110708
GELDERLAND	38,0%	361105	62,0%	589220
UTRECHT	43,8%	255773	56,2%	328118
NOORD-HOLLAND	39,8%	483348	60,2%	731607
ZUID-HOLLAND	36,9%	580555	63,1%	991995
ZEELAND	32,5%	60087	67,5%	124711
NOORD-BRABANT	41,0%	436725	59,0%	628900
LIMBURG	38,3%	200291	61,7%	322386

Poznámka: Vóór – pro, Tegen - proti

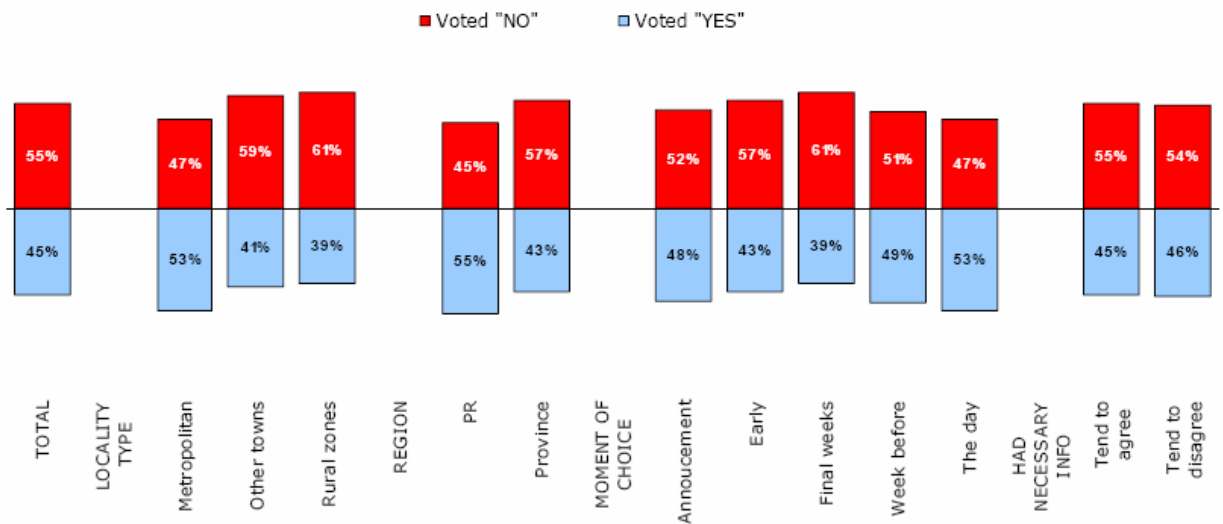
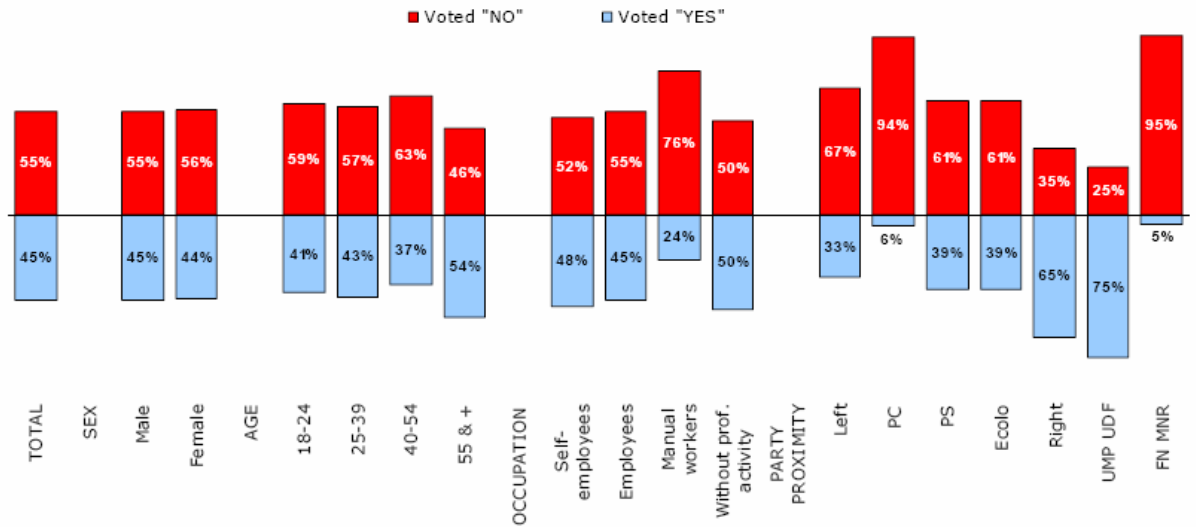
Zdroj: ELECTORAL GEOGRAPHY, *Netherlands, European Constitution Referendum 2005 results*, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <<http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/n/netherlands/netherlands-european-constitution-referendum-2005.html>>.

Příloha č. 16: Výsledky nizozemského referenda o evropské ústavní smlouvě podle správních obvodů (obrázek)

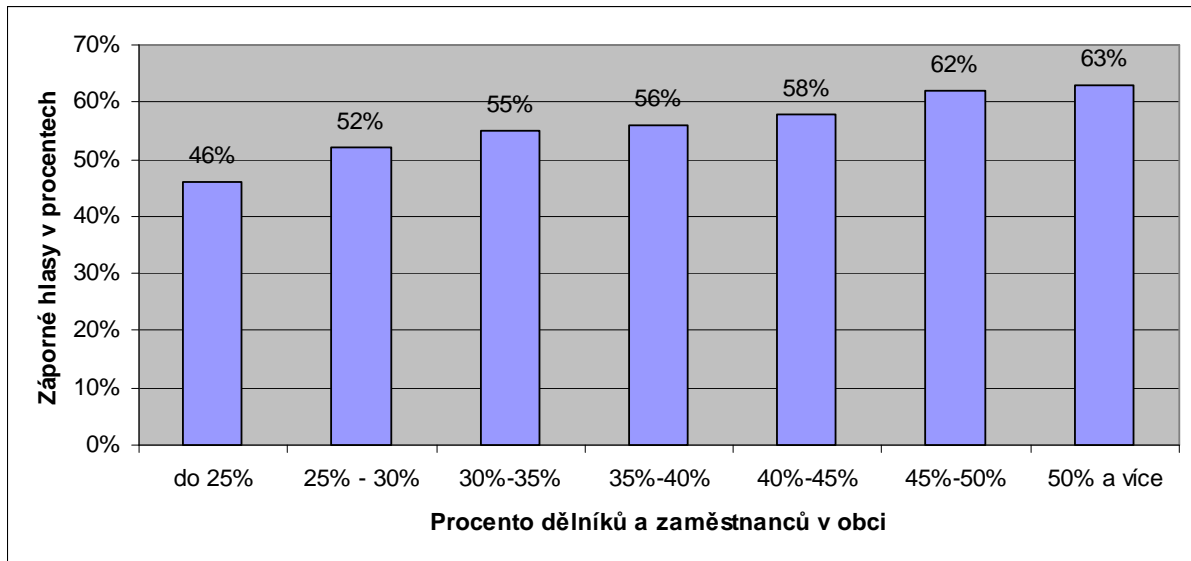
Zdroj: REFORMATORISH DAGBLAD, *Urk stemde massaal tegen grondwet*, Urk hlasoval masivně proti ústavní smlouvě, [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: http://www.refdag.nl/artikel/1216678/Urk%2Bstemde%2Bmassaal%2Btegen%2Bgrondwet.html&usg=__xumewzcunPXq14h5fUUSUwWmOZg=&h=832&w=666&sz=219&hl=cs&start=14&tbnid=B1SG-UvqE_LYtM:&tbnh=144&tbnw=115&prev=/images%3Fq%3Dnederland%2Bgemeente%2Breferendum%2B2005%26gbv%3D2%26hl%3Dcs%26sa%3DG.

Příloha č. 17: Výsledky francouzského referenda z hlediska sociálního složení (graf)

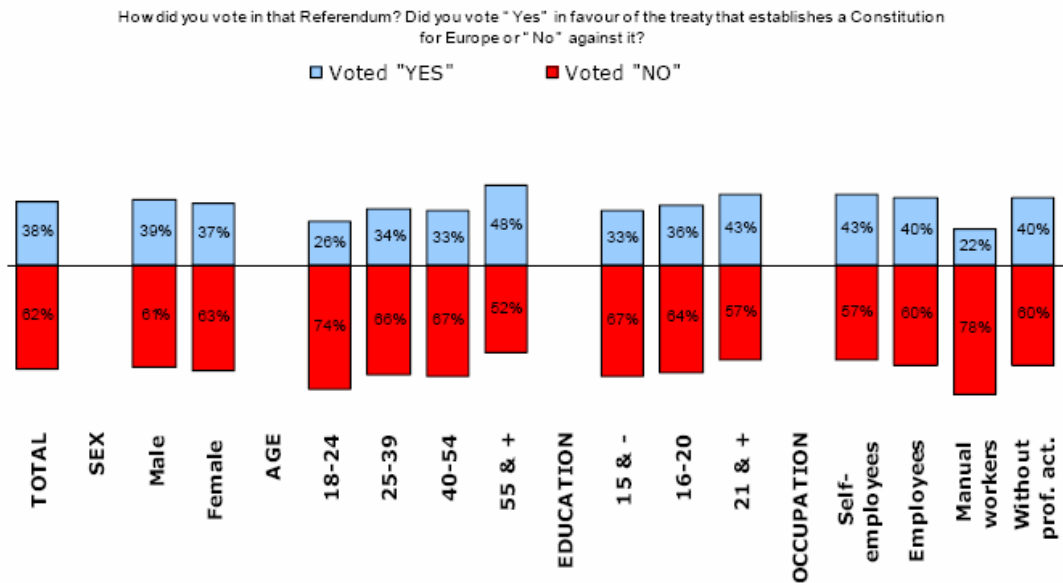
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf.

Příloha č. 18: Záporné hlasy v závislosti na procentu dělníků a zaměstnanců v obci (graf)

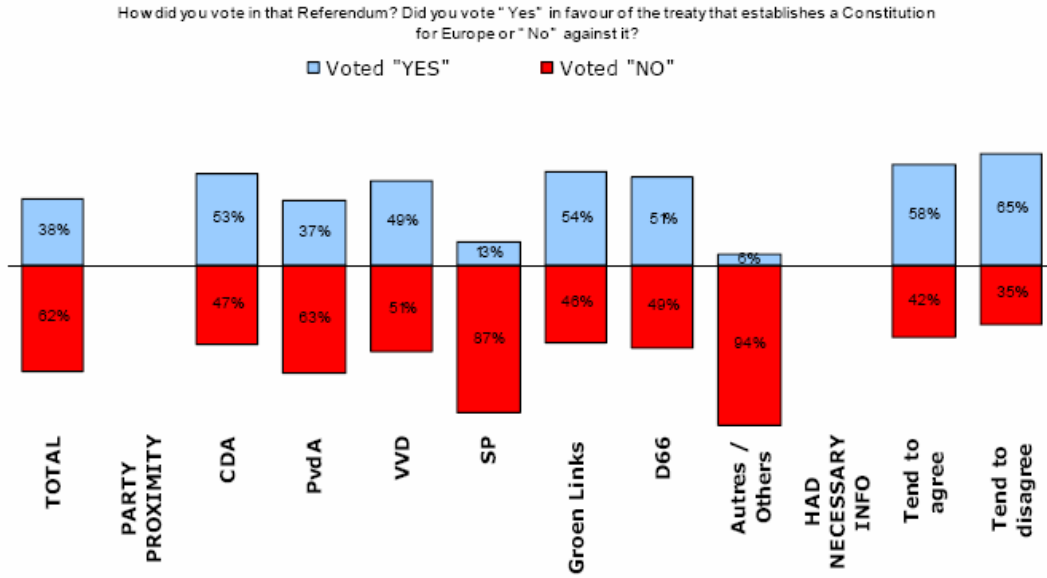

Zdroj: FOURQUET J., RAVENEL L, BUSSI M, COLANGE C. Au-delà d'un „vote de classe“, la permanence de spécificités régionales, In *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen du 29 mai 2005: comprendre le „Non“ français*, Ed. PERRINEAU P., Cahiers du CEVIPOF, 07/2005, no. 42, s. 112.

Příloha č. 19: Výsledky nizozemského referenda z hlediska sociálního složení (graf)

Diplomová práce

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.

Příloha č. 20: Volební vývoj mezi roky 1992 a 2005 v procentech (tabulka)

Referendum o Maastrichtské smlouvě Září 1992 (Postreferendní průzkum SOFRES)			Referendum o evropské ústavní smlouvě Květen 2005 (SSU SOFRES 29. května 2005)		
	ANO	NE		ANO	NE
Celkem	51	49	Celkem	45,5	54,5
Pohlaví			Pohlaví		
Muži	49	51	Muži	44	56
Ženy	53	47	Ženy	46	54
Věk			Věk		
18-24 let	52	48	18-24 let	41	59
25- 34 let	51	49	25- 34 let	41	59
35-49 let	49	51	35-49 let	35	65
50-64 let	47	53	50-64 let	45	55
65 let a víc	57	43	65 let a víc	63	37
Profese			Profese		
Zemědělec	29	71	Zemědělec	/	/
Obchodník, Řemeslník, Soukromník	44	56	Obchodník, Řemeslník, Soukromník	45	55
Vedoucí pracovníci, intelektuální profese	70	30	Vedoucí pracovníci, intelektuální profese	62	38
Střední profese	57	43	Střední profese	46	54
Úředník	44	56	Úředník	40	60
Dělník	42	58	Dělník	19	81
Vzdělání			Vzdělání		
Bez diplomu	43	57	Bez diplomu	40	60
CEP	46	54	CEP	32	68
CAP, BEP, BEPC	40	60	CAP, BEP, BEPC		
Maturita	61	39	Maturita	41	59
Univerzitní vzdělání	71	29	Univerzitní vzdělání	57	43
Politická příslušnost			Politická příslušnost		
PCF	16	84	PCF	5	95
PS	76	24	PS	41	59
Zelení	57	43	Zelení	36	64
UDF	59	41	UDF	76	24
RPR	31	69	UMP	76	24
FN	7	93	FN	4	96
Žádná	36	64	Žádná	37	63

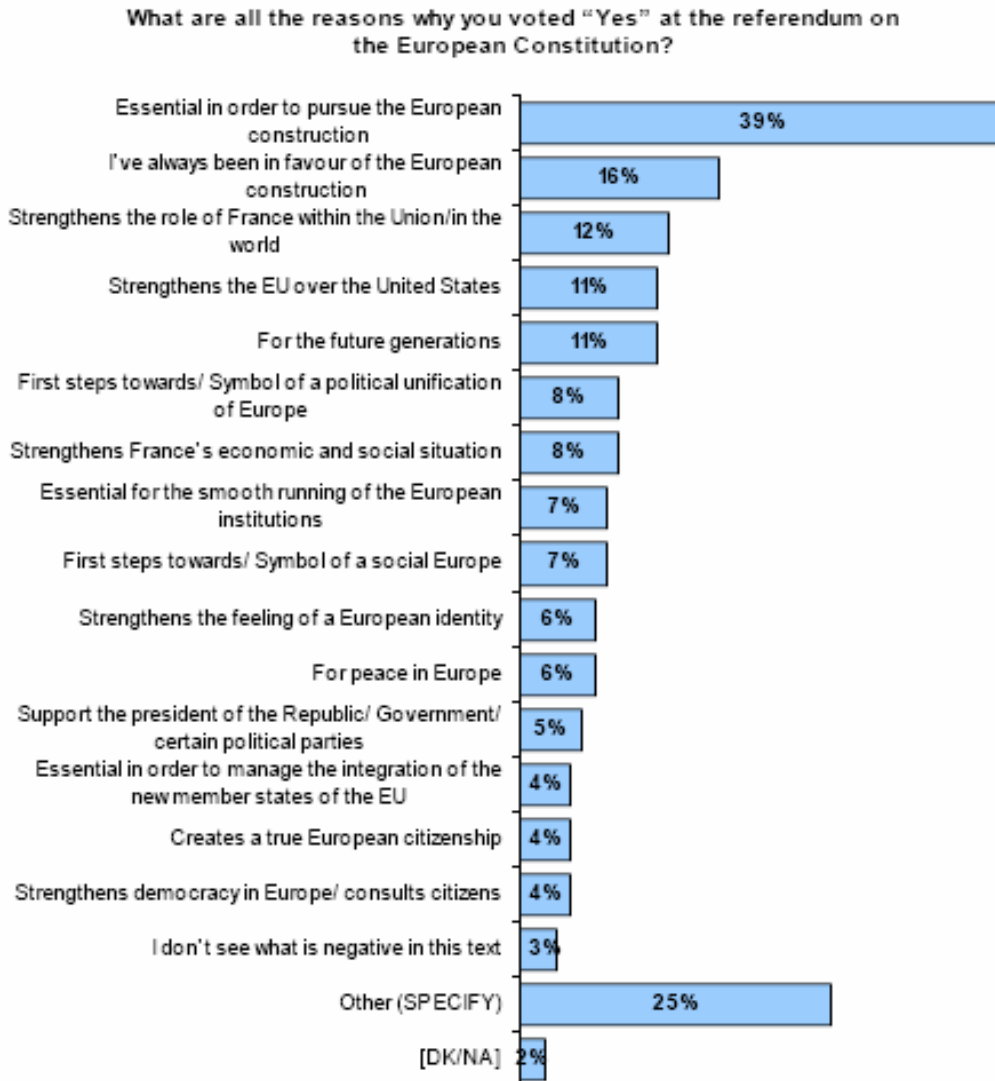
Zdroj: PERRINEAU P.(Ed.) *Le vote européen 2004-2005, De l'élargissement au référendum français*. Paris: Preses de Science Po, 2005, s. 242.

Příloha č. 21: Složení kladných a záporných hlasů v referendu o NSEU, Studie CSA, 29.května 2005 (tabulka)

	%	Extrémní levice	Levice	Pravice	Extrémní pravice
NE	100	8	49	15	28
ANO	100	1	35	58	6

Zdroj: PERRAUDEAU E. Les Français dans le miroir européen: le referendum du 29. mai 2005, *Pouvoirs*, 2006, no. 116, s. 151-161.

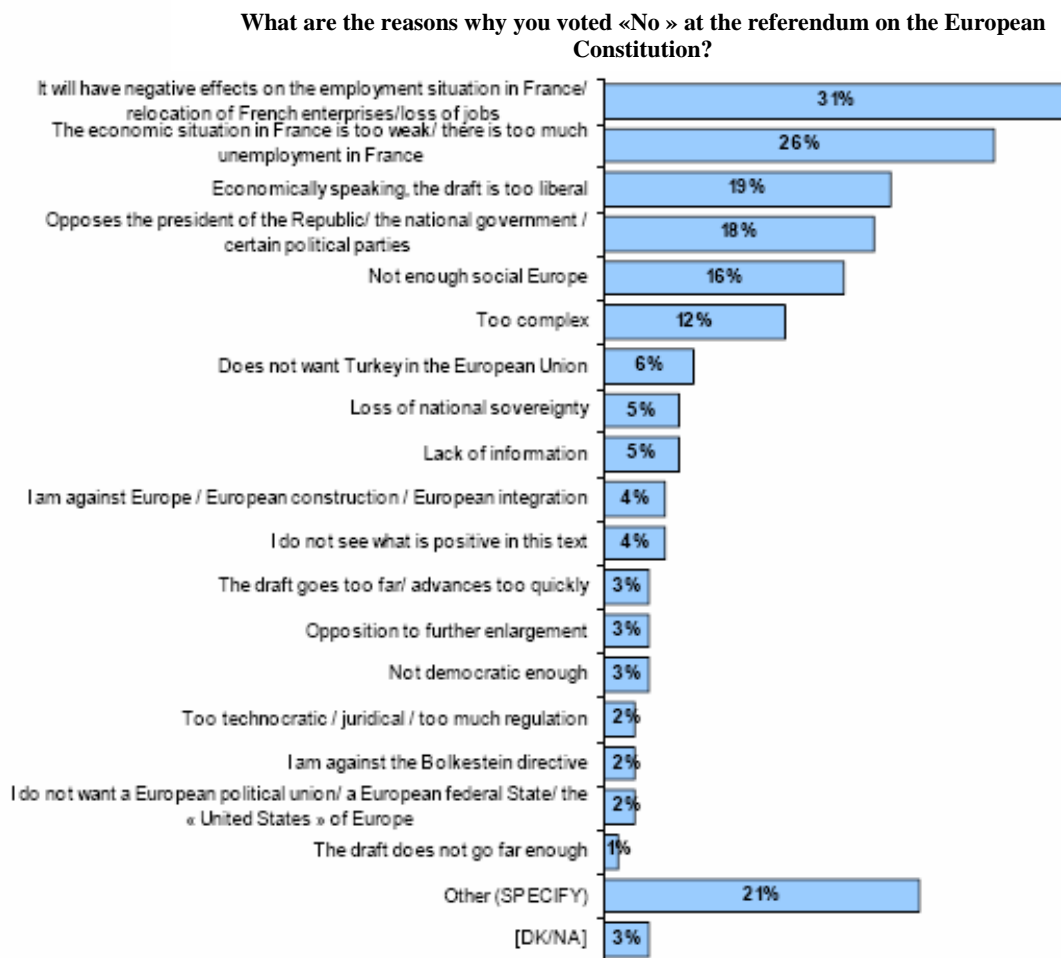
Příloha č. 22: Důvody pro kladné hlasování francouzských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France, Flash Eurobarometre 171*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

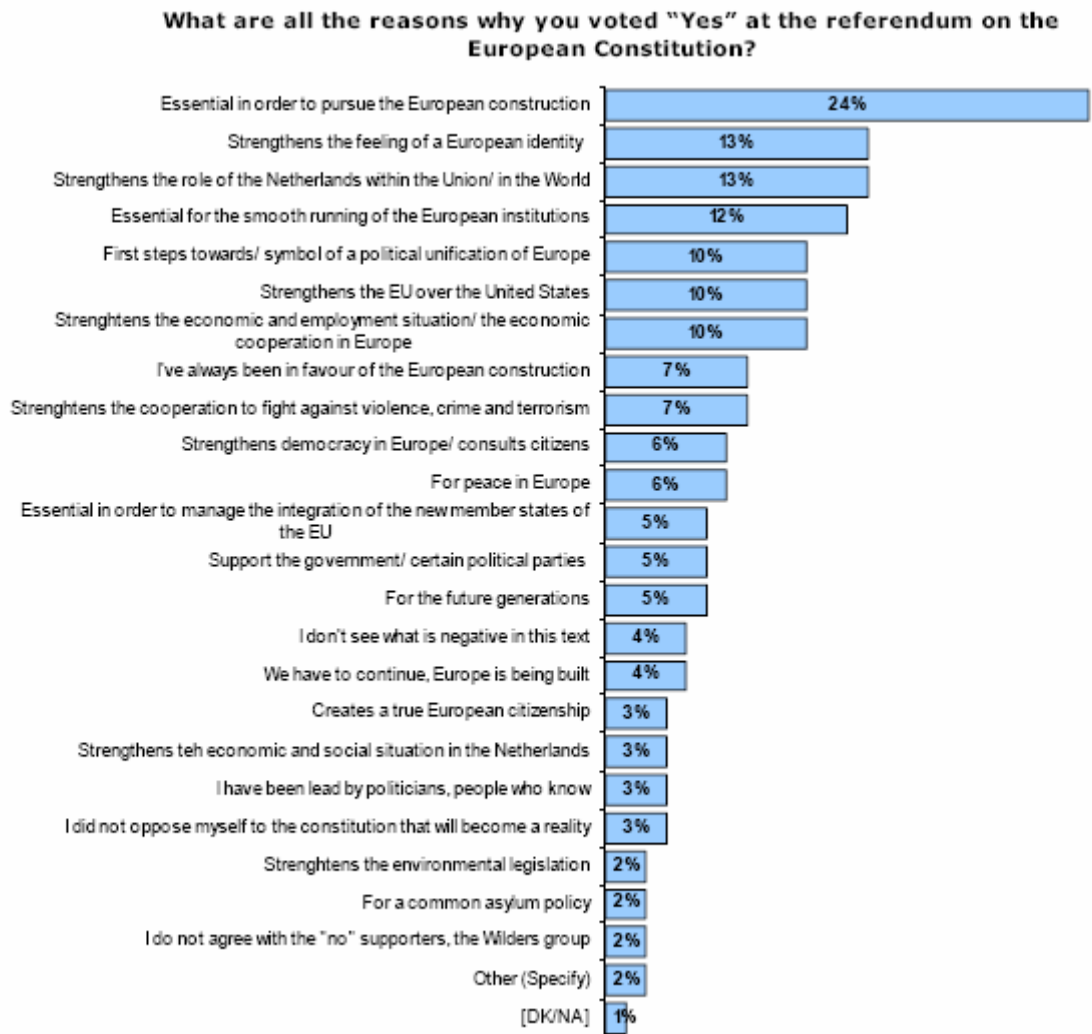

Příloha č. 23: Důvody pro záporné hlasování francouzských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)

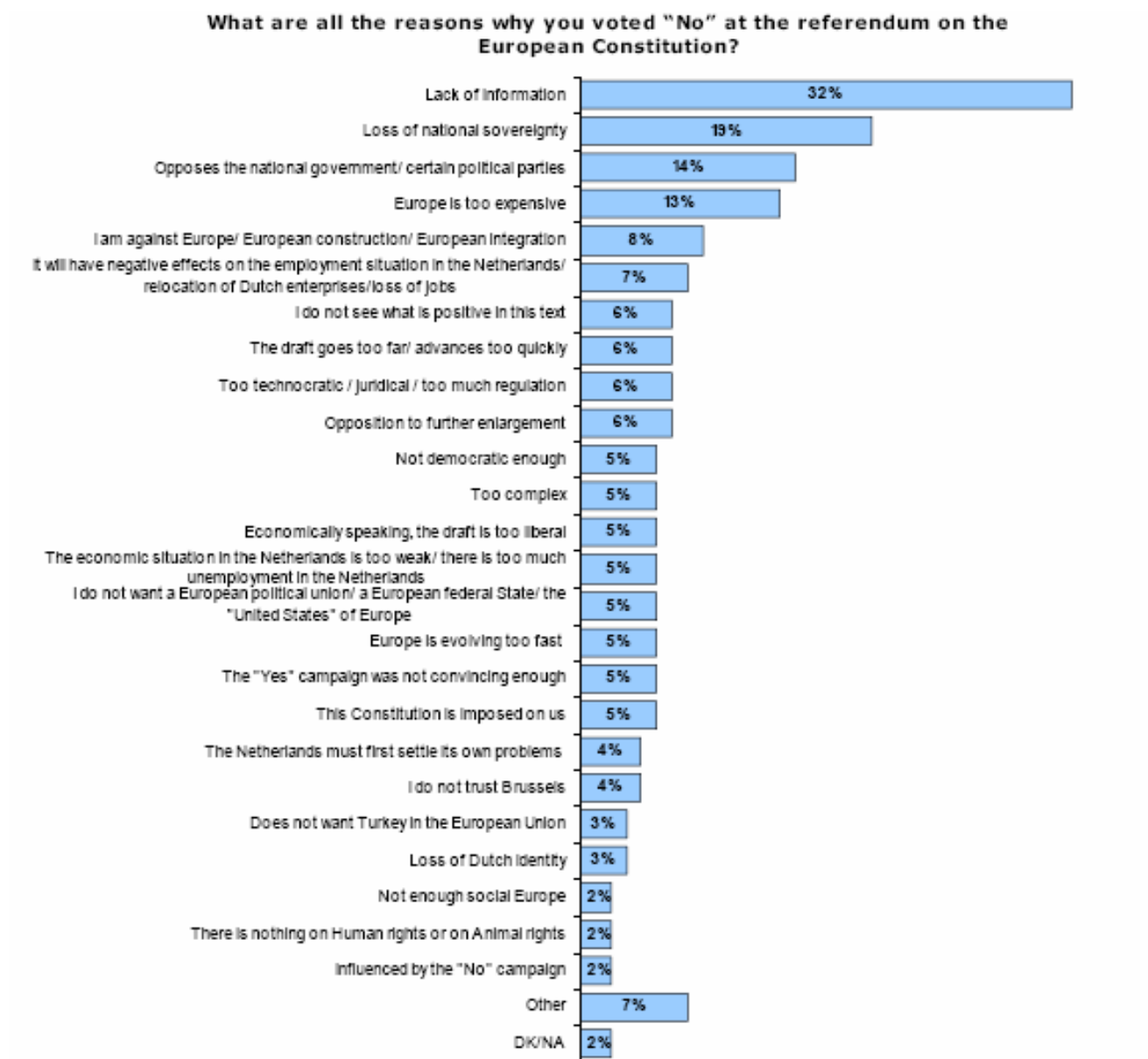
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

Příloha č. 24: Důvody pro kladné hlasování nizozemských voličů, Postreferendní Eurobarometr 171 (graf)

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.

Příloha č. 25: Důvody pro záporné hlasování nizozemských voličů, Postreferendní Eurobarometr 172 (graf)

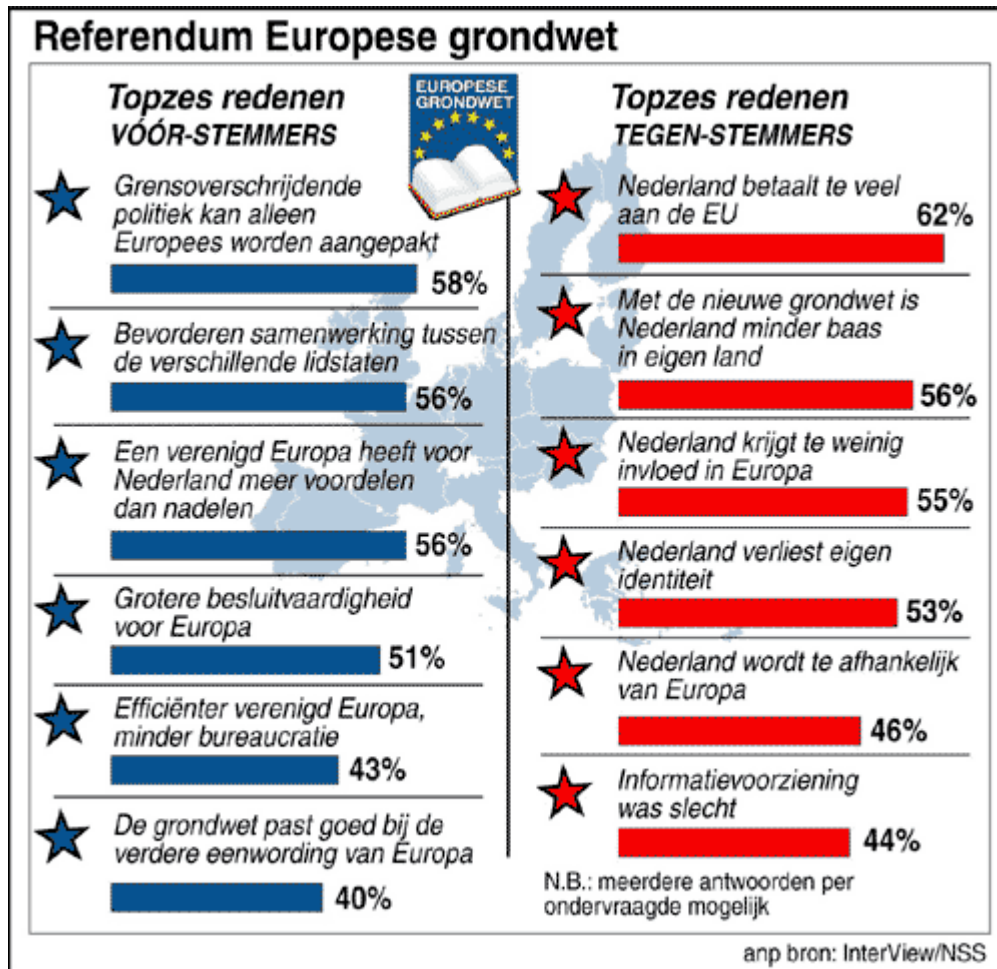
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands, Flash Eurobarometer 172*, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.

Příloha č. 26: Výsledky francouzských průzkumů motivací záporného hlasování (tabulka)

Motivace záporného hlasování			
	Povolební průzkum Louis Harris	Ipsos SSU 29.05.2005	TNS Sofres a Unilog 29.05.2005
Smlouva je příliš liberální	32	40	34
Odmítnutí smlouvy umožní její znovuvyjednání	38	39	35
Zachování nezávislosti, identity Francie	27	32	19
Vyjádření nesouhlasu se vstupem Turecka do EU	22	35	18
Vyjádření nesouhlasu s vládou	25	24	/
Negativní bilance Evropského integračního projektu	18	27	/
Manifestace obecného rozhořčení	31	31	40
Smlouva zhorší nezaměstnanost ve Francii	/	/	46
Smlouva je zvlášť těžká na porozumění	/	/	34

Převzato a upraveno z: PERRAUDEAU E. Les Français dans le miroir européen: le referendum du 29. mai 2005, *Pouvoirs*, 2006, no. 116, s. 154, CHIROUX R. Et, inexorablement, le non au référendum européen l'emporta, *Revue administrative*, 07/2005, no. 346, s. 438.

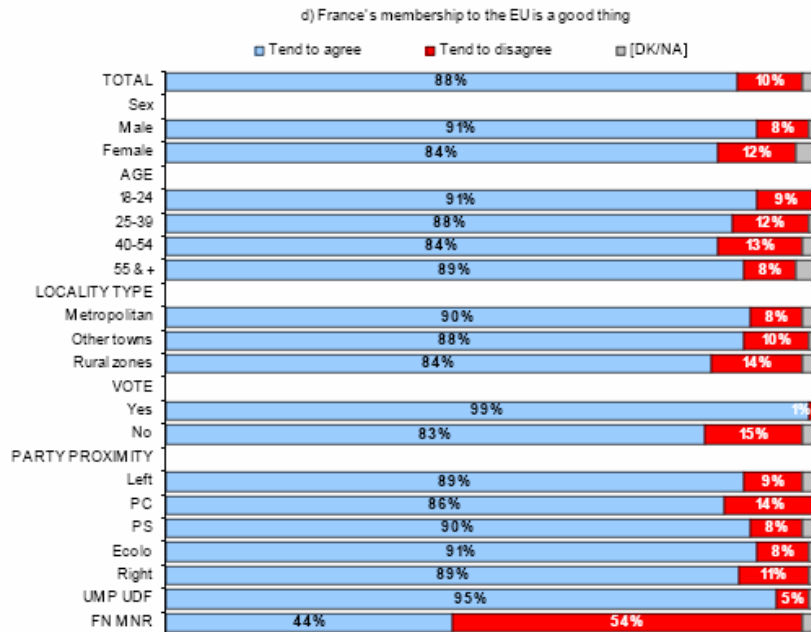
Příloha č. 27: Nizozemské důvody pro a proti smlouvě (graf)

Poznámka: Hlavních šest důvodů pro záporné hlasování (možnost více odpovědí na jednoho respondenta): Nizozemsko platí příliš mnoho do EU – 62%, Nizozemsko by mělo menší kontrolu nad svými vlastními záležitostmi v případě přijetí smlouvy – 56%, Nizozemsko by mělo menší vliv v Evropě – 55%, Ztráta identity – 53%, Přílišná závislost Nizozemska na Evropě – 46%, Nedostatek informací – 44%.

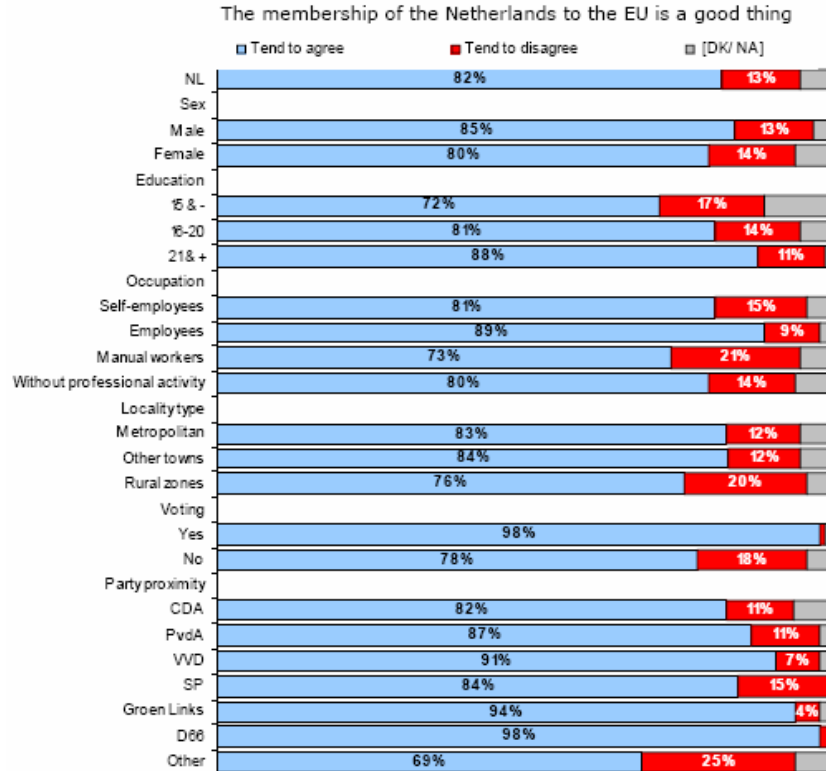
Zdroj: VOLKSKRANT, *Referendum Europese grondwet – Topzes redenen Tegen Stemmers*, Referendum Evropská ústava – hlavních šest důvodů pro záporné hlasování [cit. 2009-03 -12]. Dostupné z: <www.volkskrant.nl/images-grafiek/argumenten500.gif>.

Příloha č. 28: Názor francouzských voličů na členství Francie v EU (graf)

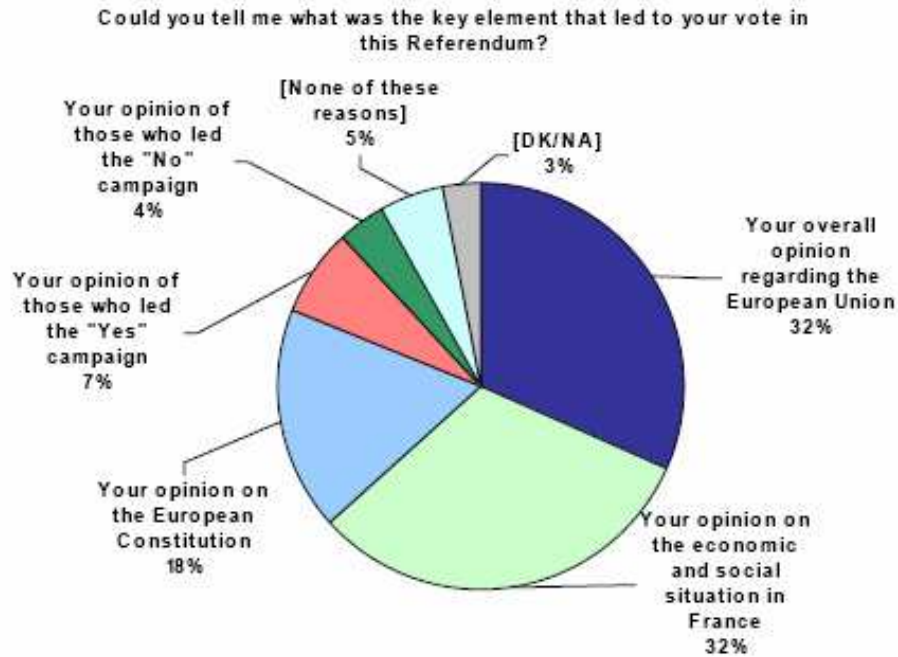
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

Příloha č. 29: Názor nizozemských voličů na členství Nizozemska v EU (graf)

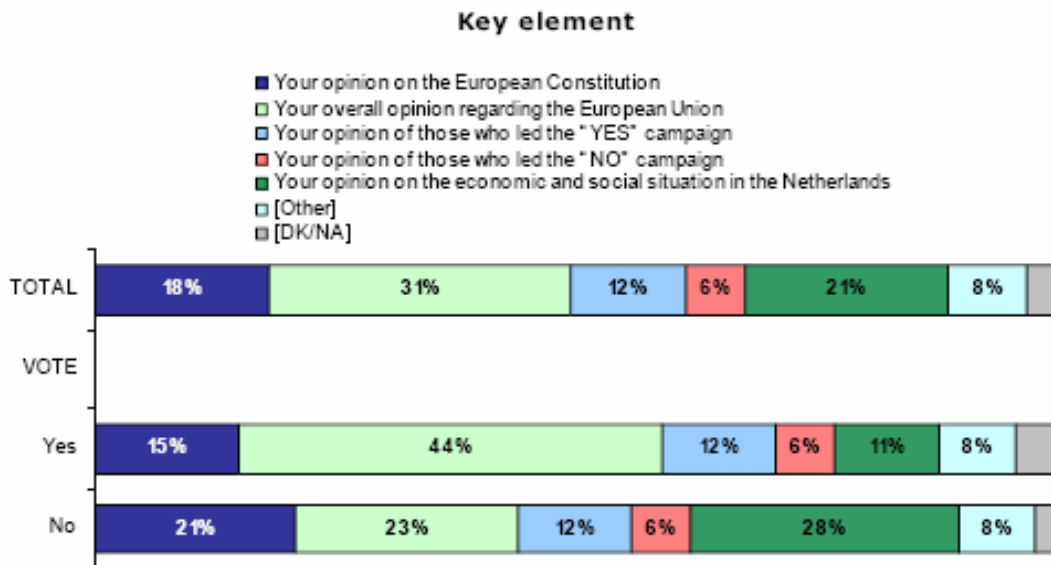
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>.

Příloha č. 30: Na základě čeho se francouzští voliči rozhodli jak budou hlasovat (graf)

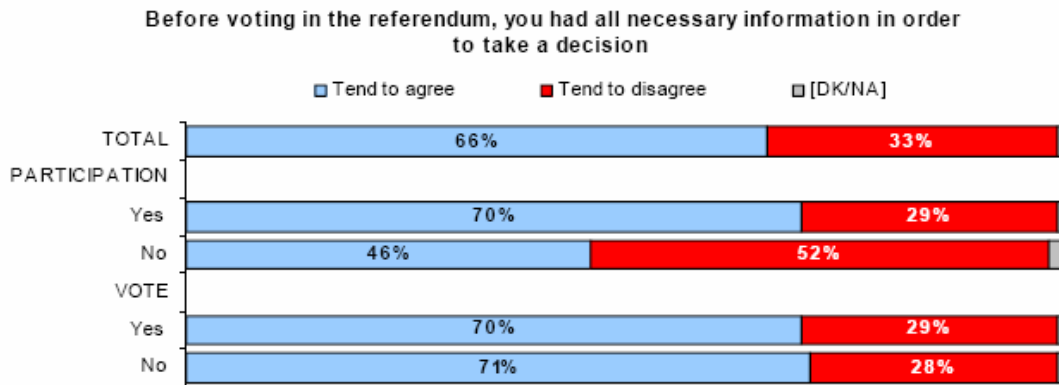
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

Příloha č. 31: Na základě čeho se nizozemští voliči rozhodli jak budou hlasovat (graf)

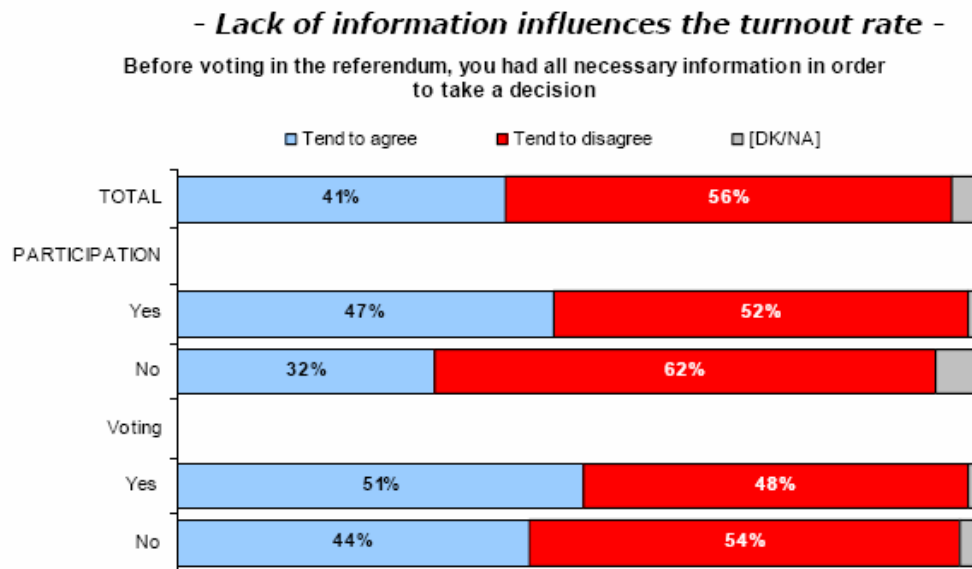
Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>.

Příloha č. 32: Subjektivní míra informovanosti francouzských voličů před referendum (graf)

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in France*, Flash Eurobarometre 171, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>.

Příloha č. 33: Subjektivní míra informovanosti nizozemských voličů před referendum (graf)

Zdroj.: EUROPEAN COMMISSION, *The European Constitution: Post-referendum survey in The Netherlands*, Flash Eurobarometer 172, [cit. 2007-03 -17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>.